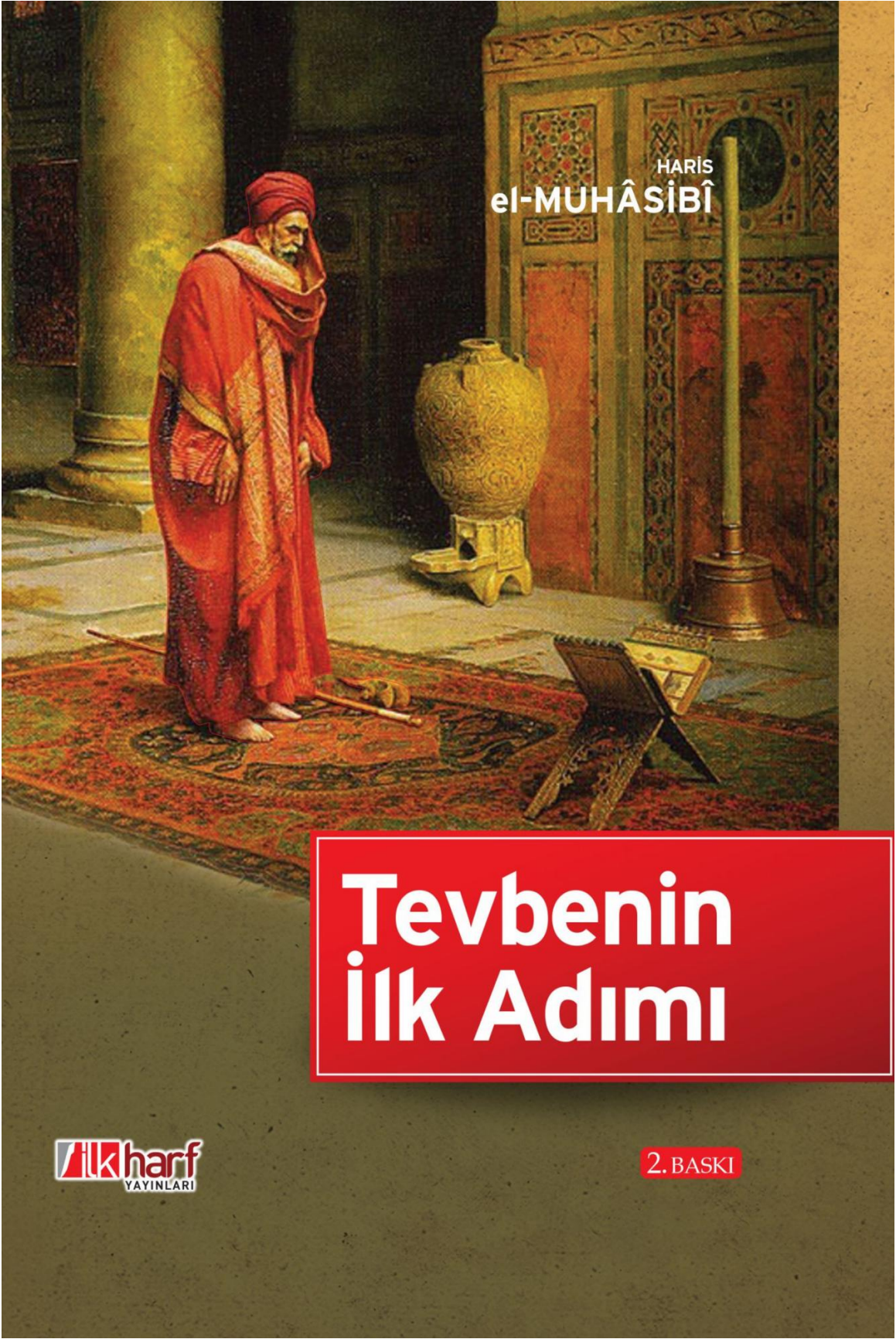




Tevbenin İlk Adımı



HARİS
el-MUHÂSİBÎ

Tevbenin İlk Adımı

İlk harf
YAYINLARI

2. BASKI

TEVBENİN İLK ADIMI

Tercüme:
Muhammed Coşkun

Haris b. Esed el-Muhâsibî



©İlk Harf Yayınevi, 2012

Kitabın tüm yayın hakları “İlk Harf Yayınevi”ne aittir.

> İlk Harf Yayınevi, 16

Tasavvuf Serisi, 14

> ISBN

978-605-9495-14-1

> Özgün adı (Eser üç ayrı risaleden oluşmaktadır):

“Bed-ü Men Enâbe İlallaâh”, “el-Kasdu ve’r-Rucû’u İlallâh”,

“Şerhu’l-Ma’rife ve Bezlu’n-Nasîha”

> Yazar

Haris b. Esed el-Muhâsibî

> Tercüme

Muhammed Coşkun

> Yayın Yönetmeni/Editör

Ersan Güngör

> Sayfa Düzeni

İrfan Güngörür

> Kapak Tasarımı

Sercan Arslan

> Basım Tarihi

1. Baskı, İstanbul, Mayıs 2012

> Baskı / Cilt

Şenyıldız Yay. Hed. Eşya ve Teks. San. Tic. Ltd. Şti.

(Sertifika No: 11964)

Gümüşsuyu Cad. No:3/2 - Topkapı / İstanbul

Tel: 0212 483 47 91-92

> İLK HARF YAYINEVİ

Genel Dağıtım

Çelik Yayınevi

(Sertifika No, 14710)

Ticarethane Sokak No: 59 Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

Tel: +90 212 511 28 11 - 513 73 19 • Fax: +90 212 511 28 12

www.celikyayinevi.com • info@celikyayinevi.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.

www.saveas.com.tr

Çevirenin Notu

Elinizdeki eser, Tabiin devrinin büyük ilmî ve manevî şahsiyeti Hasan-ı Basrî tarafından ortaya konulan zühd geleneğinin devamı mahiyetindeki tasavvufî akımlardan birine mensup olan, bununla beraber Ebu Süleyman ed-Dârânî, Şakîk Belhî, Bişru'l-Hâfî, Zünnûn-ı Mısırî, Ahmed b. Asım Antâkî gibi sûfilerin görüşlerinden de etkilenererek tasavvufî düşüncenin teşekkülünde önemli bir şahsiyet haline gelmiş olan^[1] Haris b. Esed el-Muhâsibî'nin (Hicrî 165-243) içerik itibarıyla benzerlik arz eden üç ayrı risalesinden müteşekkildir. Bu kitapta yer alış sırasına göre; “*Bed-ü Men Enâbe İllallaâh/Tevbe'nin İlk Adımı*”, “*el-Kasdu ve'r-Rucû'u İllallâh/Tevbe ve Allah'a Yöneliş*” ve “*Şerhu'l-Ma'rife ve Bezlu'n-Nasîha/Marifet ve Nasihat*” isimlerini taşıyan bu eserler, ağırlıklı olarak tevbe, Allah'a yönelme, Zühd, Vera', Murakabe, Hidayet, Marifet, nefsin kötülüklerini tanıma ve onu hesaba çekme gibi konuları ele almaktadır. Bu yönüyle bu üç eser, Muhâsibî kütüphanesinin bir küçük özeti olarak görülebilir. Nitekim onun düşüncesinin tasavvuf disiplininin genel yapısına uygun bir tarzda, insanın nasıl yaşaması gerektiğinin ortaya koyan bir kavramlar dizisinin izahına ağırlık verdiği, bu çerçevede havf-recâ, tevbe, muhâsebe ve mücahede, vera' ve takva, üns, kudret, muhabbet ve rıza gibi hususlar üzerinde çokça durduğu, dolayısıyla duygu, düşünce, niyet, manevi hal ve karakter kompleksi içerisinde irade, sorumluluk, sevgiden kaynaklanan bir itaat ve ruhi tatmin temellerine dayalı bir terbiye yolu ortaya koymaya çalıştığı ifade edilmiştir.^[2]

“*Bed-ü Men Enâbe İllallaâh/Tevbe'nin İlk Adımı*” ve “*el-Kasdu ve'r-Rucû'u İllallâh/Tevbe ve Allah'a Yöneliş*” adlı eserlerin çevirisinde Abdulkadir Ahmed Atâ'nın tahkikini esas aldık. Son sırada yer alan “*Şerhu'l-Ma'rife ve Bezlu'n-Nasîha/Marifet ve Nasihat*” adlı eserin Arapça iki baskısı arasında, kullanılan yazma nüshalardan mütevellit büyük farklar söz konusudur. Biz çeviride Salih Ahmed eş-Şâmî tarafından yapılan tahkikli neşri esas almış olmakla beraber, Ebu Meryem Mecdî Fethi es-Seyyid tarafından yapılan neşri de göz önünde bulundurduk. Böylece birbirinden yer yer farklılık arz eden bu iki metinden ortak bir metin inşa ederek çeviri yapmış olduk. Fakat özellikle Ebu Meryem Mecdî Fethi es-Seyyid'in, Muhâsibî'nin

metnine kendince çeki düzen vermeye çalışan dipnotlarına itibar etmedik. Diğer taraftan her ne kadar iki tahkik arasında, birçok cümle, paragraf, hatta sayfa birbirinden tamamen farklı olsa da, her iki metnin de Muhasibî'ye aidiyetinden kuşku duymadık. Çünkü her iki metinde de söz konusu olan içerik ve üslup, Muhasibî'nin sıklıkla işlediği içerikle ve kullandığı üslupla birebir örtüşmektedir. Nitekim konuyla ilgili yapılan detaylı çalışmalarda, çevirisini sunduğumuz bu üç eserin de müellife aidiyetinin kesin olduğu ifade edilmiştir.^[3]

Şerhu'l-Mar'ife ve Bezu'n-Nasiha metninde Salih Ahmed eş-Şâmî tarafından konulmuş olan iç başlıkları dikkate almış olmakla beraber, onun bu meyandaki tasarruflarına harfiyen bağlı kalmadık. Ayrıca aynı metinde yer alan birçok uzun cümledeki zamirlerin ırcası konusunda da muhakkiklerin tercihleri arasında seçimler yapmak durumunda kaldık. Örneğin daha ilk sayfalarda sıklıkla kullanılan (ha) zamiri, muhakkiklerden biri tarafından "marifet" kelimesine gönderme olarak anlaşılırken diğeri tarafından "murakabe" kelimesine gönderme şeklinde anlaşılıyordu. Bu tür durumlarda mümkün mertebe, metnin iç bütünlüğünü muhafaza edecek tercihler yapmaya çalıştık. Bununla beraber yaptığımız bu tür tercihler dâhil, metnin aktarımında ortaya koyduğumuz tüm tasarruflar tenkide açıktır. Maksudımız, geleneğimizin önemli simalarından ve tasavvufî düşüncenin kurucu şahsiyetlerinden olan Muhasibî'ye ait bu üç klasik metni Türkçe okurlarıyla tanıştırmaktır. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Muhammed COŞKUN

Bağlarbaşı/2011

[1] Bkz: Zafer Erginli, *Tasavvuf Düşüncesinde Muhâsibî*, Karadeniz yay. Rize, 2008, s. 48-49.

[2] Bkz: Zafer Erginli, *a.g.e.*, s. 175-176.

[3] Bkz: Zafer Erginli, *Haris Muhâsibî ve Nefis Kavramı*, Karadeniz yay. Rize, 2008, s. 83 ve devamı.

Bkz: Zafer Erginli, *a.g.e.*, s. 175-176.

Bkz: Zafer Erginli, *Tasavvuf Düşüncesinde Muhâsibî*, Karadeniz yay. Rize, 2008, s. 48-49.

Elinizdeki eser, Tabiin devrinin büyük ilmî ve manevî şahsiyeti Hasan-ı Basrî tarafından ortaya konulan zühd geleneğinin devamı mahiyetindeki tasavvufî akımlardan birine mensup olan, bununla beraber Ebu Süleyman ed-Dârânî, Şakîk Belhî, Bişru'l-Hâfî, Zünnûn-ı Mısırî, Ahmed b. Asım Antâkî gibi sûfilerin görüşlerinden de etkilenererek tasavvufî düşüncenin teşekkülünde önemli bir şahsiyet haline gelmiş olan Haris b. Esed el-Muhâsibî'nin (Hicrî 165-243) içerik itibarıyla benzerlik arz eden üç ayrı risalesinden müteşekkildir. Bu kitapta yer alış sırasına göre; "*Bed-ü Men Enâbe İlallaâh/Tevbe'nin İlk Adımı*", "*el-Kasdu ve'r-Rucû'u İlallâh/Tevbe ve Allah'a Yöneliş*" ve "*Şerhu'l-Ma'rife ve Bezlu'n-Nasîha/Marifet ve Nasihat*" isimlerini taşıyan bu eserler, ağırlıklı olarak tevbe, Allah'a yönelme, Zühd, Vera', Murakabe, Hidayet, Marifet, nefsin kötülüklerini tanıma ve onu hesaba çekme gibi konuları ele almaktadır. Bu yönüyle bu üç eser, Muhâsibî kütüphanesinin bir küçük özeti olarak görülebilir. Nitekim onun düşüncesinin tasavvuf disiplininin genel yapısına uygun bir tarzda, insanın nasıl yaşaması gerektiğinin ortaya koyan bir kavramlar dizisinin izahına ağırlık verdiği, bu çerçevede havf-recâ, tevbe, muhâsebe ve mücahede, vera' ve takva, üns, kudret, muhabbet ve rıza gibi hususlar üzerinde çokça durduğu, dolayısıyla duygu, düşünce, niyet, manevi hal ve karakter kompleksi içerisinde irade, sorumluluk, sevgiden kaynaklanan bir itaat ve ruhi tatmin temellerine dayalı bir terbiye yolu ortaya koymaya çalıştığı ifade edilmiştir.

Bkz: Zafer Erginli, *Haris Muhâsibî ve Nefis Kavramı*, Karadeniz yay. Rize, 2008, s. 83 ve devamı.

"*Bed-ü Men Enâbe İlallaâh/Tevbe'nin İlk Adımı*" ve "*el-Kasdu ve'r-Rucû'u İlallâh/Tevbe ve Allah'a Yöneliş*" adlı eserlerin çevirisinde Abdulkadir Ahmed Atâ'nın tahkikini esas aldık. Son sırada yer alan "*Şerhu'l-Ma'rife ve Bezlu'n-Nasîha/Marifet ve Nasihat*" adlı eserin Arapça iki baskısı arasında, kullanılan yazma nüshalardan mütevellit büyük farklar söz konusudur. Biz çeviride Salih Ahmed eş-Şâmî tarafından yapılan tahkikli neşri esas almış olmakla beraber, Ebu Meryem Mecdî Fethi es-Seyyid tarafından yapılan neşri de göz önünde bulundurduk. Böylece birbirinden yer yer farklılık arz eden bu iki metinden ortak bir metin inşa ederek çeviri yapmış olduk. Fakat özellikle Ebu Meryem Mecdî Fethi es-Seyyid'in, Muhâsibî'nin

metnine kendince çeki düzen vermeye çalışan dipnotlarına itibar etmedik. Diğer taraftan her ne kadar iki tahkik arasında, birçok cümle, paragraf, hatta sayfa birbirinden tamamen farklı olsa da, her iki metnin de Muhasibî'ye aidiyetinden kuşku duymadık. Çünkü her iki metinde de söz konusu olan içerik ve üslup, Muhasibî'nin sıklıkla işlediği içerikle ve kullandığı üslupla birebir örtüşmektedir. Nitekim konuyla ilgili yapılan detaylı çalışmalarda, çevirisini sunduğumuz bu üç eserin de müellife aidiyetinin kesin olduğu ifade edilmiştir.

Elinizdeki eser, Tabiin devrinin büyük ilmî ve manevî şahsiyeti Hasan-ı Basrî tarafından ortaya konulan zühd geleneğinin devamı mahiyetindeki tasavvufî akımlardan birine mensup olan, bununla beraber Ebu Süleyman ed-Dârânî, Şakîk Belhî, Bişru'l-Hâfî, Zünnûn-ı Mısırî, Ahmed b. Asım Antâkî gibi sûfilerin görüşlerinden de etkilenerек tasavvufî düşüncenin teşekkülünde önemli bir şahsiyet haline gelmiş olan Haris b. Esed el-Muhâsibî'nin (Hicrî 165-243) içerik itibariyle benzerlik arz eden üç ayrı risalesinden müteşekkildir. Bu kitapta yer alış sırasına göre; "*Bed-ü Men Enâbe İllallaâh/Tevbe'nin İlk Adımı*", "*el-Kasdu ve'r-Rucû'u İllallâh/Tevbe ve Allah'a Yöneliş*" ve "*Şerhu'l-Ma'rife ve Bezlu'n-Nasîha/Marifet ve Nasihat*" isimlerini taşıyan bu eserler, ağırlıklı olarak tevbe, Allah'a yönelme, Zühd, Vera', Murakabe, Hidayet, Marifet, nefsin kötülüklerini tanıma ve onu hesaba çekme gibi konuları ele almaktadır. Bu yönüyle bu üç eser, Muhâsibî kütüphanesinin bir küçük özeti olarak görülebilir. Nitekim onun düşüncesinin tasavvuf disiplininin genel yapısına uygun bir tarzda, insanın nasıl yaşaması gerektiğinin ortaya koyan bir kavramlar dizisinin izahına ağırlık verdiği, bu çerçevede havf-recâ, tevbe, muhâsebe ve mücahede, vera' ve takva, üns, kudret, muhabbet ve rıza gibi hususlar üzerinde çokça durduğu, dolayısıyla duygu, düşünce, niyet, manevi hal ve karakter kompleksi içerisinde irade, sorumluluk, sevgiden kaynaklanan bir itaat ve ruhi tatmin temellerine dayalı bir terbiye yolu ortaya koymaya çalıştığı ifade edilmiştir.

Bed-ü Men Enâbe İlallaâh Tevbenin İlk Adımı

Allah’a dönüşün başlangıcı

Ebu Abdullah el-Haris b. Esed el-Muhasibî şöyle dedi:

Dedim ki: “Allah’a tevbe eden kişinin ilk yapacağı şey nedir?”

Dedi ki: “Rabbine ve O’nu razı edecek amellere yönelen kişinin ilk yapacağı şey Allah’ı bilmek, O’nun vaad ve vaîdini (müjde ve uyarılarını) bilmek, nefsinin ve kötü isteklerini tanımak, ahiret kurtuluşunu talep etme noktasında nefsinin ne kadar zaafları olduğunu bilmek, bu bilgiye sahip olduktan sonra nefsinin Allah’ın emrettiği şekilde terbiye etmek, ona Allah sevgisi yolunda istikamet vermek.”

Marifetullah

Dedim ki: “Peki insan, nefsinin Allah’ın emrettiği edeb ile terbiye edebilmesi için bütün bunlara nasıl başlayacak?”

Dedi ki: “Bunun başlangıcı şöyledir: Yüce Allah arif kulunun kalbine ve aklına Allah’ı ve ahireti zikredip hatırlama düşüncesini yerleştirir, onu Allah’ın kudretinin yüceliği, rızasının ve gazabının büyüklüğü, vaad ve vaîdleri (müjde ve uyarıları) gibi hususlarda düşünmeye sevk eder ve arif kişi bunları düşündükçe kalbi aydınlanır.

Nefsin huyları

Sonra bu marifeti sayesinde nefsine dikkat eder. Bunun başlangıcı da şöyle olur: Yukarıda saydığım şeyleri düşündükçe, o güne kadar işleyip amel defterine yazdırdığı ve Rabbinin rızasına muvaffak olmadığı sürece silinmeyecek olan günahlar nedeniyle nefsine ne kadar kötülük ettiğini, bu günahlardan dolayı hesaba çekileceğini düşünür ve hem büyük bir hayâ/utanma haline girer hem de son derece tehlikede olduğunu fark edip Allah korkusu ile dolar. Çünkü bu günahları amel defterinden kendisine okunurken Allah’ın

kendisine gazap etmesinden ve ilahî huzurdan yaka paça çıkarılıp ebedi azaba sürüklenmesinden emin olamaz.

Sonra nefsinin kendisine bütün bu günahları işletirken son derece sevinçli ve mutlu olduğunu, şehvet peşinde gayretle koştuğunu, kendisini ahirette helak edecek ve Rabbinin gazabını çekecek olan şeyler peşinde kendisini heba ettiğini, sanki Allah hiç canını almayacak ve bütün bu yaptıklarından dolayı hesaba çekip cezalandırmayacakmış, bu hususta onu hiç uyarmamış, hatta tehdit etmemiş gibi davrandığını düşünür.

Evet, sanki Allah onu hiç uyarmamış gibi, sanki Allah ona azap etmeye güç yetiremeyecekmiş gibi ya da kendisini ilahî azaptan kurtaracak birileri varmış gibi davranmıştır. Rabbinin gazabını çekecek bütün bu davranışları yaparken, O'nu razı edecek şeylerden yüz çevirmiş, ilahî rızaya uygun davranışlardan en ufağını bile gözünde çok büyütmüş, kendisini Rabbi huzurunda izzet ve şerefe kavuşturacak olan amellerden ısrarla ve inatla yüz çevirmiş, uzak durmuştur.

Kırk yılda bir hayırlı bir iş yaptıysa da itemeyerek veya mecbur kaldığı için yapmıştır. Onu yapmamak için uzun uğraşlar vermiş ve başka çare kalmayınca yapmıştır.

Kendisini Allah'a yakınlaştıracak bir ameli bir süre yapmaya koyulmuş ise nefsi derhal devreye girmiş ve onu amelden uzaklaştırmaya, gözünde zorlaştırmaya çalışmış, kendisine bu ibadeti terk ettiği takdirde bedensel olarak ne kadar rahat edeceğini fısıldayıp durmuştur. Dünyevi ihtiyaçlarını karşılamayacağı endişesi ile onu korkutmuştur.

Sahip olduğu malın az bir miktarını hayırlı işler için harcamak isteyecek olsa nefsi yine devreye girmiş ve ona bu davranışı hep ertelettirmiştir. Malının eksileceğini, böyle harcamalara devam ederse fakir duruma düşeceğini fısıldayarak onu korkutmuştur.

Kişi nefesine uymaz da sırf ahiret kazancı elde etmek için yine de bu malı vermeye kararlı davranırsa o zaman da nefsi bu sadakayı olabildiğince azaltmaya çalışmıştır.

Eğer yine nefesine uymaz ve sadakayı bolca verirse, işte o zaman nefsi üzölmüş, kederlenmiş, sürekli ona "malın eksildi" diye fısıldayarak aynı şeyi tekrar yapmamasını sağlamaya çalışmıştır.

Eğer nefsine uymayıp aynı hayırlı işi yine yapmaya devam ederse, bu durum nefsinin çok ağıırına gitmiştir.

1.

Nefs terbiyesine azmetmek

İnsan bu durumda şu hakikatleri iyice anlayacaktır: Nefsine itaat etmesi kendisini ahiret gününde perişan edecek, ona isyan etmesi ise kurtuluşuna vesile olacaktır. Nefsi devamlı olarak kendisini helak edecek yola sürüklemeye, Allah rızasından uzaklaştıracak şeyler yaptırmaya alışıktır ve nefsine uymuş bir şekilde aniden ölüm gelip çatacak olsa Allah'ın gazabına maruz kalmış bir şekilde O'nun huzuruna varacak, bu şekilde öldüğü takdirde sonu af ve mağfiret değil helak ve perişanlık olacaktır. Ölümden ve Allah'a hesap vermekten kaçıp kurtulmak imkânsızdır, ahirette yaşayacağı derin pişmanlıktan sonra tekrar dünyaya dönme şansı olmayacaktır. İşte bütün bu sebeplerden dolayı, nefsinin kendisini bedensel zayıflığa düşme ve yorulma gibi sebeplerle aldatmasına kapılıp ibadet ve itaatten geri durması düpedüz ahmaklık olacak, kendisini helake ve perişanlıığa sürükleyecektir.

Bu durumu anlayan insan artık nefsini terbiye etmeye, onu sürekli azarlayarak, kınayarak ilahi rızaya muvaffak hale getirmeye, öğüt vererek, Rabbine kavuşacağı ve hesap vereceği günü ve o günün büyük tehlikesini sürekli hatırlatarak onu yola getirmeye kesin bir şekilde karar verecektir. Ne var ki nefis bu kınamalara fırsat vermek istemeyecek, kendisine yapılan öğüt ve hatırlatmaları dikkate almayacaktır.

Bu sebeple, onu terbiye etme noktasında ilk atılacak adım, nefse hoş gelen düşünceleri iyice anlayıp kavrayabilmek üzere sessizliğe bürünmek, konuşmaktan uzak durmak olacaktır. Nefis kendisi ile konuşan bir muhatap bulamayınca sessizliğe bürünecek, sessizlik uzun bir süre devam ettiğinde ise sükûn bulacaktır.

Bu sükûn hali uzun bir süre devam ettiğinde de o zamana kadar işlemiş olduğu birçok hatayı, yanlışı anlayacak, bâtıla dalıp gitmiş olduğunu öğrenecek, Rabbinin gazabına maruz kaldığını görecek ve böylece inadı kırılacaktır.

Sonra onu kınamaya, yaptıklarının kötü olduğunu yüzüne vurmaya, çok yakında karşılaşacağı ilahî cezayı haykırmaya başlamak gerekir. Nefis iyice yumuşayıp günahlarını itiraf edinceye, kurtuluş yolu

hakkındaki gafletini kabul edinceye kadar bu tavrı sürdürmek lazımdır.

Nihayet nefis bu itirafı yapınca artık yapacağı tek şey, o zamana kadar işlemiş olduğu günahların çokluğunu ve büyüklüğünü düşünmek olacak, başka bir şey yapamaz hale gelecektir.

Bu durum onun içini parçalayacak, gözyaşlarını akıtacak ve geçmiş günahları nedeniyle büyük pişmanlık duyup Allah'tan af ve mağfiret dilemesine sebep olacaktır.

İşte bu sebeple, tevbe etmeye karar vermiş kişi nefisini rahat bırakmaz, onun üzerine varır, ona durumun işte bu minvalde olduğunu, Allah'ın gazabı ile karşı karşıya gelme tehlikesine maruz kalabileceğini hatırlattır.

Sonra ona şunu bildirir: Geçmiş günahlarından dolayı Allah'ın gazabını çekmiş olabilir? Bu hususta onu rahatlatacak bir garanti yoktur. Peki, bütün bu günahlar öylece dururken nasıl arınacak, nasıl doğru yola gelecektir? İşte nefis bunu duyunca boyun eğecek, tevbe edecek ve o günahları tekrar işlememek konusunda kesin karar verecektir.

Ardından tevbeye yönelmiş kişi kalbini günahlara ısrar etme kirinden temizleyip arındıracak, nurlanıp aydınlanacaktır. Sonra tekrar tekrar nazar ve tefekkür edecek, nefisini günahlara yönelten sebepleri tek tek tespit edecektir. Arkadaşları, ailesi, yakınları, dostları, kısacası kendisini şehvet ve günahlara teslim olma konusunda teşvik eden herkesi tespit edecek, bunların hepsi ile ilişkilerini koparacak, hepsinden uzaklaşacak, bunları terk etmeksizin tevbe demeyeceğini, tevbesinin sahi olamayacağını, Allah'a gerçek anlamda yönelemeyeceğini nefisine haber verecektir.

Tabii ki nefis bunu kabul etmeyecek, dostlarını terk etme teklifini reddedecek ve bunda ısrar edecektir.

İşte bu noktada nefsin inadını kırmanın yolu oruç tutmaktır. Oruç tuttuğu takdirde, nefsin tabiatında mevcut olan ve yemekle kuvvet kazanan güçleri kırılacak, böylece inadı kırılmış olacaktır. Ancak yine de günahlara olan meyli var olacaktır. Bu da nefsin terbiye etme konusunda yeterli olmazsa, o zaman oruçla beraber yemeyi de azaltmak, yani iftarda ve sahurda az yemek gerekir. Kararlı bir şekilde bu tavır devam ettirilince nefis boyun eğecek ve uyarılar üzerinde tesir etmeye başlayacaktır. Bu noktada kişi nefsinin üzerine

biraz daha gittiğinde nefis onu reddedecektir. O zaman ona Allah'ın azabını hatırlatmak, reddettiği takdirde sonunun kötü olacağını, ilahî gazaba maruz kalacağını bildirmek gerekir.

Bu durumda nefis biraz yumuşayacak, fakat bazı tavizler koparmak ve kimi isteklerini yerine getirmek için bazı vaatlerde bulunacak, “tamam, yapacağım, yakında bütün günahları terk edeceğim” diyecektir. Bu durumda onun üzerine iyice varmak, tıpkı savaşta öne çıkan ve vuruşan kimselerin birbirlerine savurduğu tehditler gibi onu tehdit etmek, ısrarla onu uyarmak, Yüce Allah'ın izzet ve azametini onun işiteceği şekilde anmak, onun intikam ve cezasından söz etmek gerekir.

O zaman nefis boyun eğecek ve kendisini günahlara sürükleyen sebeplerden bazılarını terk etme konusunda itaat edecektir. Ne var ki henüz bütün günah yollarını kapatmış değildir, hâlâ reddetmediği bazı şeyler vardır.

İşte bu durumda, yani nefis isyankârlığı nedeniyle keder ve hüznün içinde iken onu bir süre rahat bırakmak ve terk etmeyi reddettiği günah yollarına başvurmaya kakıştığında onu derhal alıkoymaya hazır bir niyetle beklemek gerekir.

Neticede nefis, kendisini kötülüğe sevk eden şeyleri terk edip bunların yerine iyiliğe sevk eden şeyleri geçirecektir. Örneğin kendisini saptıran arkadaşları terk edecek ve kendisini irşad edecek olan dostlara yakınlaşacaktır. Gaflet ve sehv halinden uyanıp günahlar karşısından dikkatli ve titiz olacak, tezekkür ve teyakkuz haline bürünecektir. Acelecilik ve kararsızlık halinden kurtulacak, sebat ve tefekkür haline geçecektir. Fasit kimselerin sözlerine kulak verip zamanını onlarla geçirme huyunu terk edecek ve Allah'ın kitabını okumanın, Hz. Peygamber'in ve ondan sonra gelen salih insanların sözlerini tedebbür etmenin tadına varacaktır.

Çok konuşmayı bırakıp suskunluğa yönelecek, Rabbinin hoşnut olmayacağı şeyleri terk edecek, kendisini Allah'tan uzaklaştıran şehevî arzularını bırakmaya yönelecek, kazancının helal olmayan kısımları konusunda titiz davranacak ve büyük kısmını terk edecektir.

Bu noktaya ulaştığında, günahları terk etmiş olmak onun kalbini aydınlatacak, Allah'a itaat ve ibadet etmiş olması aklını nurlandıracak ve Yüce Allah onu yardımı ile destekleyecektir. Kaldı ki zaten onu gafletinden uyanmaya sevk eden, nefisini kontrol etmesi

için kalbini harekete geçiren, nefsin arzularının kötülüğünü ona gösteren ve nefsin ahireti pek az umursadığını ona fark ettiren de Yüce Allah'tır.

Yüce Allah'ın lütfettiği itaat nuru ve onun emirlerini yerine getirmenin sevinci kişinin kalbine yerleşince kalp ihya olur, nefse karşı kuvvet ve azimet kazanır, itaatin nuru nefsin arzu ve isteklerine galip gelir.

Bunun ardından nefis, geçmişte zevk alarak yaptığı şeylerle karşılaştığında onlardan bazılarını gönüllü olarak terk eder ve uzaklaşır, bazıları konusunda ise kararsızlık yaşar. Onlara tekrar dönmek için çekişir.

İşte bu durumda nefsin hangi kötülükleri kendiliğinden terk ediyorsa, bil ki bu sana Allah'ın bir nimetidir ve bu nimetten dolayı Allah'a hamd et. Ancak nefsinin tekrar dönmek istediği kötülükler konusunda onunla mücadele et, hevasını yok et, tıpkı düşmanla savaşıyor gibi onunla savaş. Eğer nefsin zorla da olsa, o kötülüğü terk ederse bunun için Allah'a hamd et ve gönüllü olarak terk etmediği için nefsinin kına. Tekrar aynı şeye geri dönmemesi için dikkatli ol.

Nefsi bu günahlara tekrar yönelmekten alıkoyacak tek şey, onu kınamak ve azarlamaktır. Eğer bu kınamalar fayda verirse ne ala! Aksi takdirde onu tehdit etmek, yöneldiği kötülüklerin cezasını kendisine hatırlatmak gerekir. Mesela onu içinde bulunduğu rahattan uzaklaştırma, zora koşma, malını eksiltme, ulaşmak istediği haram lezzetlerden daha fazla miktarda mubah lezzeti ondan uzak tutmak gibi tehditler ve uyarılar yapmak gerekir.

Eğer bu tehditler ve uyarılar işe yararsa ne ala! O zaman Allah'a hamd etmek gerekir. Ama nefis bu uyarılara aldırılmaz, ille de kötülüklerle meyletmekte ısrar eder ve kendisini cezalandırmaman için elinden geleni yapar da seni gaflete düşürüp aldatırsa, o zaman dek terk etmiş olduğu kötülüklerin bazılarını tekrar geri dönebilir. İşte bu durumda ona, yaptığı şeyin ne kadar kötü olduğunu göster, bu yüzden Allah'ın gazabına maruz kalacağını ve ilahî ceza ile cezalandırılabilceğini bildirerek onu korkut. Eğer buna rağmen vazgeçmezse onu çok namaz kılarak yor, çok oruç tutarak onu aç ve susuz bırak, çok sadaka vererek ve birçok helal şeyi dahi terk ederek onu dayanamayacağı kadar sıkıştır.

2.

Hidayetin başlangıcı

İşte o zaman nefis, işlediği günahın verdiği lezzetin gelip geçici olduğunu, karşılığında kendisine vaat edilen cezanın ise gerçek olduğunu görecektir. Bu ceza onun kalbinin daha da nurlanmasına ve Allah'a yakınlaşmak üzere daha gayretkeş olmasına vesile olacaktır.

İşte o an, nefsin gururu kırılacaktır. Verilen öğütleri dinleyecek, vaaz ev nasihatlerden nasiplenecektir; çünkü her ne kadar Rabbine isyan etmiş olsa da o, neticede mü'min bir nefistir.

Bu durumda ona, başına gelen musibeti hatırlat. Böylece aynı günahlara döndüğü takdirde aynı azap ile karşılaşacağını anlayacak ve o günahlardan uzak duracaktır.

İşte bu şekilde, günaha her meylettiğinde onu uyararak yola getirmelisin ki, neticede kendisini Rabbinden uzaklaştıran her türlü yolu büsbütün terk etmiş olsun.

Nefsin bu uyarılardan nasiplenip yola gelir ve günaha meyletme alışkanlığından vazgeçer ve Rabbine itaat yolunda yürümeye devam ederse o zaman baskıyı hafiflet; çünkü eğer baskıyı hafifletmezsen bir süre sonra bıkkınlık ve nefrete sebep olur ve bunun sonucunda da başlangıçta terk etmiş olduğu günahların bazılarına tekrar dönme tehlikesi baş gösterir.

Bu yüzden, nefsin tabiatını güçlendirecek ve hevasını coşturacak şeyleri tamamen ter etmiş olduğun zühd halini biraz gevşet, nefsine bazı lezzetleri tattır; ama yine de önceden alışık olduğu üzere, et ve benzeri şeyleri çokça yemesine müsaade etme, gücün yettiği ölçüde onu oruç tutmaya alıştır.

Nefsin tabiatından kaynaklanan şehvî arzuların seni zorlamaya başladığını gördüğünde hemen onun şehvî gücünü kırmaya, kalbini ondan arındırmaya koyul. Ahiret nimetlerini düşün, Rabbinin sana vaad ettiği cenneti ve uyarı yaptığı cehennemi aklından çıkarma. Böylece nefsine galip gelmen kolaylaşacak, Rabbinin zikri kalbinde saflık oluşturup orayı arındıracaktır.

Ahiret ahvalinin şiddetini ve zorluğunu düşünerek nefsinin önünde canlandır, ona cehennem ateşini ve onun ardında yer alan cenneti

hayal ettir ve cennete ulaşması için muhakkak cehennemden kurtulması gerektiğini anlamasını sağla.

Böylece daha önceden karşı koyamadığı kötü isteklerine karşı koyma gücü kazanacak, ahirette dayanamayacağı azaba maruz kalma endişesiyle dünyada yapmayı istediği birçok şeyi terk edecektir.

Bu durumda o, tıpkı ayağı kangren olan ve eğer ayağını kesmezse yaranın bütün vücudunu sarıp kangren etmesine sebep olmasından korkan kişi gibidir. Nitekim bu kişi, tek bir tırnağına batan bir küçücük kıymıktan bile çok acı duyduğu halde, ayağını kesecek olan doktora gönül rızası ile seve seve parasını verir; çünkü bütün vücudunun karşı karşıya olduğu büyük tehlikeyi fark etmiştir ve bu tehlikeyi savmak için ayağını feda eder.

İşte ahiret hakkında düşünen ve orada kendisini helak olmaya sürükleyecek olan şeylerin bizzat kendi kalbinde ve bedeninde mevcut olduğunu gören kişi de bu şeylerden kurtulmak için seve seve hareket eder. Eğer bunu kendi başına yapamıyorsa, kendisi için bunu yapacak olan kişilere gider ve onlara bunu yapmaları için ne bedel gerekiyorsa öder. Tıpkı ayağını kestiren kişi gibi o da sonsuz âlemde karşılaşacağı büyük cezadan kurtulmak için kendi nefsinin terbiye etmek üzere her türlü zorluğa katlanır.

Oysa bu iki örnekteki kişilerin sonuçta karşılaşacakları mükâfatlar hiç de birbiriyle kıyaslanacak gibi değildir. Zira kangren olmuş ayağını kestiren kişinin kavuştuğu rahatlık nerde, Allah korkusuyla hareket ederek O'nun katında nimete erişen kişinin kavuştuğu rahatlık nerede!

3.

Nefsin aldatmacası

Böylece kişi nefisini, her an günahlara karşı dikkatli olmaya zorlar. Nefis bu konuda çekismeye son verip pes ettikten ve Rabbine itaat yoluna koyulduktan sonra ise günahları terk etmiş ve kendisini ibadete adanmış olması nedeniyle insanlar arasında övülmeyi, saygı ve takdirle karşılanmayı, şan ve şöhret elde etmeyi arzular.

Bu durumda kişinin yapması gereken; nefisini kınamak, Allah'a ibadet konusunda riya ve gösterişe kapıldığı takdirde ilahî gazaba maruz kalacağını hatırlamaktır. Bu durumda nefis kendine gelecektir; çünkü bu kalkıştığı şey düpedüz riyaadır, riya ise şirktir.

Ancak nefis yine boş durmayacak, bu sefer de ihlâslı bir şekilde ve sadece Allah ibadet etmiş olduğu için kendisine minnet duyacak, kendini bahtiyar hissedecektir. Bu durumda onu tekrar uyarmak ve daha önce yaptığı gibi ona karşı mücadeleye girişmek gerekir; çünkü o, Rabbine itaat yolundan ayrılmış; günahları terk edip Rabbine itaat etmeyi kullar nezdinde şeref vesilesi olarak görmeye başlamıştır. Yine bu durumda ona, kendisini gafletten uyandırmış, nefsinin arzularından uzaklaştırmış olan Allah'a olan minnet ve şükür borcunu hatırlatmak gerekir. Böylece yaptığı bütün iyiliklerin Allah'ın birer nimeti olduğunu itiraf edecek, bu iyilikleri başlangıçta kendisinin hiç de hoş karşılamadığını, ancak Allah'ın nimeti sayesinde bunlara muvaffak olduğunu kabul edecektir.

Ne var ki nefis bu aşamadan sonra başka bir aldatmaya başvuracak; Yüce Allah'ın kendisini nefsanî arzulardan uzaklaştırıp ibadet ve itaat nimetiyle şereflendirmiş olması nedeniyle aslında başkalarından üstün kıldığını düşünecektir.

Bu durumda da onu uyarmak, kınamak, geçmişte Allah'a karşı işlediği günahların sonucunda maruz kaldığı şeyleri ve ömrünün sonunda karşılaşacağı ilahî cezayı hatırlatmak ve aslında kendi günahlarının küçümsediği kimselerin günahlarından çok daha büyük olduğunu, tam tersine o küçümsediği kişilerin Allah katında daha faziletli kimseler olduklarını bildirmek gerekir. Böylece uyarıya kulak verecek ve yola gelecektir. Zira kusur sahibi kusurunu öğrendiğinde boynunu büker ve yola gelir.

Bundan sonra ise Allah'ın kendisine bu itaat ve ibadet nimetlerini ihsan etmiş olmasının ve kendisini huşû ve tevazu' sahibi kılmasının sebebinin aslında Allah tarafından seçilmiş, arındırılmış ve sadık kimselerden kılınmış olması olduğunu düşünmeye başlar ve böylece doğasındaki meyle kapılarak kendini hoşnut eder.

Yine onu uyarıp kınamak, günahlarını sayıp dökmek, bu günahlar nedeniyle ilahî gazaba maruz kalabileceğini ifade edip onu korkutmak, henüz üzerine düşen vazifeyi hakkıyla ifa etmediğini ve hangi hal üzere öleceğini bilmediğini hatırlatmak gerekmektedir.

Böylece boyun eğecek, korkacak, ürperecek ve kibri bırakacaktır. "Riya", "kendini beğenme (*ucb*)", "kibir" ve "kendini aziz bilme" huylarının kendisini Allah'a gerçek anlamda itaatten alıkoyduğunu anlayacak ve kalbini bu duygulara kaptırmamak için pür dikkat kesilecektir. Gaflet ve unutma anında bu duyguların kendisini ele geçirmemesi için onlara sürekli olarak karşı koyar hale gelecektir.

4.

Tevbede sadakatin belirtileri

Bu sülûkun sonucunda nefis; ahvalini değiştirir, vaktiyle nefret ettiği, hatta tiksindiği şeyleri şimdi kabullenmiş olur ve vaktiyle çok arzuladığı şeyleri terk eder. Artık kalbi yakîne ulaşmış, ahirete müteallik gayb hakikatlerini müşahede eder olmuş, bütün kalbiyle Allah'ı ta'zim etmeye başlamış, Allah'ın azabından korkusu ve O'nun rahmetine yönelik ümidi artmış, Allah'a karşı hissettiği hayâ duygusu onu titretecek denli artmış ve kendisini Rabbine yakınlaşmaktan alıkoyacak her şeyden ürker hale gelmiştir. Allah da ona ümit, sebat ve gayret bahşetmiştir. Artık Rabbi ile münacat ve O'na yakınlaşma hali onu heyecanlandırmakta, O'ndan başka şeyler (*masiva*) ise onu ürpertmektedir.

Bu hal üzere Rabbi ile uzun uzun münacat eyler, Allah da onun tevbelerini kabul buyurur, kalbini nurlandırır ve içerisinde ilahî zikri perçinler, içindeki Allah sevgisini ve Allah ile arasında herhangi bir şeyin engel teşkil etmesine dair korkuyu artırır. Böylece onun Rabbine olan iştiyakı giderek artar. Bu iştiyak nedeniyle kendisini kaplayan hüznün hali uzadıkça uzar. İlahî heybetin celal ve azameti ve gözünün nuru olan bu muhabbetullah halinden uzaklaşmanın korku ve endişesi onun aklını büsbütün kuşatır ve dünyadan tamamen yüz çevirmesine neden olur.

Hüzün ve korku

İini bir korku ve dehşet kaplar. Kâh kalpten gelen bir titreme ile sarsılır, kâh elemle döktüğü gözyaşları ile iki büküm olur, kâh ağlaması iniltiye dönüşür, kâh aklı başından gider. Halini bilmeyen kişi onu gördüğünde cin çarpmış zanneder. Çoğu zaman sersem ve sarhoş gibi bir haldedir, keder ve üzüntüye tamamen gark olmuş durumdadır. Gündüzleri kendisini insanlardan gizler, onlardan uzaklaşır, geceleri ise hep bu ıstırap halini yaşar.

Be hey kendini dünyaya kaptırmış, nefsine aldanıp ilahî yoldan uzaklaşmış kişi! İşte bu muhabbetullah ehli kişiye gece vakti

rastlayacak olsan; bütün herkes uykuda iken onu uyku tutmadığını, kalbinin uyanık olduğunu, herkes sükûn bulmuşken onun korkusunun bir türlü sükûn bulmadığını, herkes istirahatâ çekilmişken onun kalbindeki özlem ve iştîyakın hiç hız kesmediğini, hüznü kalbi ve kederli gönlü ile Rabbinin huzurunda iki büklüm olmuş, boynunu eğmiş, kısıvrak bir şekilde titreyerek ibadet ettiğini, kalbini tamamen hayâ duygusu kaplamış bir şekilde Rabbinin kitabını açıp okuduğunu, okuduğu şeye ve o kelâmın sahibine karşı çok büyük bir ta'zim gösterdiğini, adeta Kur'an'ı bizzat Allah'tan dinlermişçesine huşu içinde olduğunu görürsün.

Bakarsın ki, çok geçmeden hüznün hali yine onu kaplamış, gönlündeki elem ateşi yine tutuşmuş, gözyaşları akmaya başlamış, kendisini Rabbinden başka birinin iştîmesinden endişe ederek yüreğini bir titreme almış, nefesi kesik kesik çıkmaya, gönlündeki ateşle birlikte iniltileri yükselmeye başlamıştır.

Bu şekilde Rabbinin huzurunda uzun uzun kıyamda durduktan sonra iştîyakla onun huzurunda eğilir, büyük bir huşu ve tezellül hali ile yüzünü toprağa sürüp secdeye kapanır. Bir görsen, nasıl da kalpten gelen bir hüznün ve elem ile iki büklüm olup eğilir, nasıl da göğsü sıkışarak, nefesi kesilerek yüzüstü kapaklanıp secdeye varır! Bu halde iken Rabbinin kendisine nazar ettiğini düşünür, gözyaşları yanaklarından süzülüp tüm yüzünü kaplar. İlahî azamet kalbini kuşatmış ve Allah korkusu aklını başından almış bir halde iki büklüm olur, gözyaşları içerisinde hıçkırarak ağlar.

Kalbine yerleşmiş bulunan ilahî azamet ve heybet nedeniyle, yaşamakta olduğu bu halden asla bıkip usanmaz. Nasıl bıkip usanabilir ki; amellerini azımsamakta, Rabbinin kalbine ilka ettiği haşyet, azamet ve iştîyak nedeniyle sürekli gönlü kederli ve hüznü bir hal yaşamakta ve Rabbinin katında hep kendisini kusurlu ve eksik görmektedir. Sürekli ilahî rızaya nail olmak için gayret etmekte, ona duyduğu iştîyak ile kalbi yanıp tutuşmakta, onun heybetinin ve zikrinin şiddeti kalbinden hiçbir zaman eksik olmamaktadır.

Kendisine muvaffakiyet sağlamış olan, rahmet ve tembihi ile onu kötülüklerden çekip alan Rabbinin heybeti nasıl kalbinden eksik olabilir, kalbindeki bu ilahî heybet duygusu nasıl tükenebilir ki? Rabbine kavuşacağı ve O'na hesap vereceği günün çok yakın olduğu kalbinden ve aklından hiç çıkmamakta, her an ölümü

beklemekte, ne gündüz vakitleri bu halden uzaklaşmakta ne de aniden gelip çatacak ölümün ve hesabın korkusundan uzak bir an yaşamaktadır.

Her daim Rabbinin huzurunda olduğuna, arada hiçbir perde bulunmadığına, Rabbinin kendisini görmesine engel olacak hiçbir perdenin söz konusu olmadığına yakinen iman etmiştir. Sanki Rabbinin görür gibi boynunu bükmüş, korkuyla ve ürpertiyle iki büküm olmuş durumdadır. Taşdığı Allah korkusu kalbini o kadar kaplamış ve haline o kadar yansımıştır ki, sanki dünya ehlinden değilmiş, dünyada yaşamıyormuş gibidir.

Nefsine yarın öleceğini telkin etmiş, cehennem üzerindeki köprüden süratle geçebilmek için dünya yükünü olabildiğince azaltmıştır. İnce bir çöp gibi kalmış, bitkin ve zayıf düşmüştür. Rabbinden kendisini hep bu hal üzere tutmasını dilemekte, bu hali bir nimet olarak görmektedir. Allah'tan hüznünü, korkusunu, iştiyakını, gayret ve çabasını artırmasını istemektedir.

İlahî nimetleri arzulama, Allah hakkında hüsn-ü zan besleme ve ümidi elden bırakmama konusunda gayretkeş ve çalışkandır, ilahî nimeti kaçırma ve mahrum olma konusunda ise korku ve hüznü doludur. Bununla beraber Allah'ın kendisi için takdir ettiği şeye razıdır, O'nun emrine teslim olmuş durumdadır, kendisine vaat ettiği şeyi vereceğine olan güveni tamdır. Allah'a yönelmekten gayri şeref, O'na kulluk etmekten gayri izzet tanımaz.

Nefsinin hastalıklarına ve düşmanın aldatmacalarına karşı basiretlidir. Hevasının isteklerine meyiletmez. Dünyanın ziynet ve fitnesi onun aklını çelemez. Allah'a yakınlık mertebesine ulaşmış, kitap ve sünnetin delilleri ile basiret sahibi olmuştur. Kendisi ile konuşacak olursan onun Yüce Allah'a giden yol konusunda gerçekten basiret sahibi olduğunu, sana verdiği cevaplarda hep kendi yaşadığı seyr-i sülûk'tan bahsettiğini, mücadele ettiği afetlerden, karşı koyduğu nefsanî arzu ve aldatmacalardan ve Allah'a yakınlık yolunda kat ettiği derecelerden dolayı basiret sahibi olarak konuştuğunu görürsün.

Artık bu kimse, kendisinden irşad isteyenlere yol gösterir. Allah yolunda önlerine çıkacak engelleri bildirir. Rahat ve sürûra ulaşmanın ancak mücadele ve mücahadeden sonra mümkün olacağını gösterir

ve böylece onlarından kendisi gibi zorluk ve sıkıntılara tahammül edip neticede rahat, sürûr ve zenginlik haline ulaşmalarını sağlar.

Nefsini terbiye etmek isteyen kişinin izlemesi gereken yolu öğretir. Tabi bütün bunları anlatırken hiçbir zaman kendisinden söz etmez, kendisine paye biçmez, çünkü Rabbine olan itaat ve ibadetinin başkaları tarafından bilinmesini istemez.

Allah'a ulaşmak isteyen müridlerin atacağı ilk adımın, Allah tarafından kendilerine lütfedilen uyanma ve dikkat kesilme olduğunu bildirir. Bu uyanma sayesinde mürid nefsinden ilahî rızaya uygun şeyleri talep eder ve onları elde edene kadar mücadelesini sürdürür. Çoğunlukla da nefsi kendisine boyun eğip yola geldikten sonra, şiddetli bir Allah korkusu hali başlar. Bu halde iken ümitsizliğe düşmek üzeredir. Ancak Allah'ın kerem ve cömertliğine iman etmiş olması onu bu durumdan kurtarır. Fakat her ne kadar ilahî lütuf ve ihsandan ümidini kesmese de işlediği günah ve cürümlerin büyüklüğü nedeniyle kendisi gibi birinin Allah tarafından kabule mazhar bulunmayacağını korkusu her daim baskın çıkar.

İlahî rahmet ve sevapla ilgili bir ayet okuduğu vakit şöyle der: "Bu ayetteki müjde bana değil, kendini arındırmış Tahir kimselerdir."

Şükür, havf ve recâ

Yüce Allah onun bu haline nazar buyurunca zayıflığına, endişesine, korkusuna bakar ve ona rahmet eder. Rahmeti ile onun kalbine ümit (*recâ*) ilkâ eder, ona bahşettiği nimetleri, kendisinden uzaklaştırdığı kötülükleri ve bu kötülük ve günahlara bedel olarak kendisine lütfettiği ihsan ve ikbali hatırlatır.

Böylece kulun zannı, hasen olur, Rabbinin kendisine verdiği bütün bu nimetlerin henüz kendisi yaratılmadan önce takdir edilmiş ilahî emir olmasını umar. Bütün bunları lütfetmiş olan Allah'ın kendisini affedeceğine dair ümit, içini kaplamaya başlar. Giderek bu ümide alışır ve kalbinde Allah'a olan şükür duygusu giderek büyür. Bu şükür duygusunu yitirip de Allah'ın azabına maruz kalmaktan korkar.

Daha fazla ilahî lütuf için bütün gayretiyle şükreder, Allah da ona daha fazla ümit ve hüsn-ü zan bahşeder. Kalbine korku ve ümidin (*havf ve recâ'nın*) tohumlarını yerleştirir. Böylece havf ve recâ onun kalbinde birer nişane, onu Allah'a götüren birer rehber olurlar.

Herhangi bir şekilde nefsine aldanma gibi bir durumla karşılaştığında hemen “korku”su harekete geçer ve ahirette karşılaşacağı ilahî cezanın korkusu nedeniyle kendine gelir. Eğer korkunun ve ümitsizliğin yoğunluğu onu ibadet ve itaat konusunda bir fetret haline sokacak olursa, o zaman da “ümid”i ve hüsn-ü zannı devreye girer ve o ümitsizlik ve fetret halini yok eder.

5.

Tevbe ehli kimselerin makamlarının yüceliği

İşte müridin, nefsini terbiye etmesi için Allah tarafından çizilmiş olan yolu budur. Dolayısıyla, insanlar cahillik edip de Rabbine yönelmiş olan böyle mürid kimselerin hallerinden ve makamlarından uzak durmamalıdır.

Böylesi müridler dünyada çok az şeyle kanaat ederler, her zaman huşu ve tevazu içindedirler, hüznü ve ağlamaklıdır, dünyaya kendini kaptırmış kimselerden uzak dururlar. Haklarını alma peşinde koşmayıp mazlum olmaya rıza gösterirler, mücadele etmezler. Bakımsız ve perişan bir haldedirler. Sert ve rahatsız kıyafetler içinde, yalnız başlarına ve gariptirler.

Aslında onları küçümseyen cahil kimseler onların kalplerini bilseler, Allah'ın kendilerine ne denli büyük ihsanda bulunduğunu, dünya hayatının güzelliklerini terk ettirecek kadar büyük nimetler bahsettiğini görseler onların yerinde olmak ister ve o halin gerçek ve en güzel zenginlik olduğunu, esas sevinç ve rahatın o olduğunu, çünkü bu kimselerin dünyanın gelip geçici, aldatıcı ve geride kederden başka bir şey bırakmayan yalan şeylerini terk edip Rablerinden murat ettikleri nimetlere sahip olduklarını ve böylece amaçlarına erdiklerini fark ederler. Bu yüzden de derhal onlar gibi olmaya çalışır, ilahî nimeti talep etmeye koyulur, kalplerini devamlı bununla meşgul ederler. Korktukları şey ise bu halin elden gitmesi sonucunda dünyanın hastalıkları, çileleri, afetleri, sıkıntıları, fecaatleri ve dünyaya meyleden kimsenin kendini muhafaza edemeyeceği kötülükleri ile baş başa kalmak, kalbine perde çekilerek Allah'ı zikretmekten uzaklaşmış, O'na yakınlaşmayı ve ünsiyeti kaybetmiş olmaktır. Ayrıca bu duruma düşen kimse ahiret kurtuluşunu talep etmeyecek, çok yakında gelip çatacak olan ölümün ardından ilahî azaba maruz kalacaktır; çünkü dünyayı Allah'a itaat ve ibadete tercih eden kimse de tıpkı Rabbine yönelen kimse gibi, ölümü bekler; fakat her birinin ölüm sonrası karşılaşacakları şeyler

farklıdır. Biri ilahî rıza ve güzel bir son ile karşılaşırken diğeri ilahî gazap ve kötü bir son ile karşılaşacaktır.

Dünyaya meyleden kimse ne dünyanın ne de ahiretin tadını bulur. Dünyayı terk eden kimse ise her ikisinin de nimetlerinden faydalanır; çünkü o, kendisini talep edenin asla hayal kırıklığına uğramayacağı, kendisi için amel edenin mükâfatsız kalmayacağı ve kendisi için dünyada birçok şeye sabreden kişinin karşılıksız kalmayacağı Yüce Allah için dünyayı terk etmiştir.

İşte böyle amel eden, Rabbiyle karşılaşacağı günün çok yakın olduğuna iman eden kimse akıllı davranmış olur. Böyle kimseler dünya ehline acırlar; çünkü dünya ehli, ilerde azap görmelerine sebep olacak şeylerle meşguldür ve çok yakında bu nimetler ellerinden alınacaktır. Sonrasında ise hesaptan kaçışları yoktur. Üstelik onlar, takva sahibi kimselerin dünyada iken yaptıkları iyilik ve sevapları da biriktirmemiş oldukları için ondan da mahrum kalacaklardır.

Kardeşim... Şimdi şu sert ve rahatsız edici elbiseler giymiş olan, fakat halifeler ve krallara kafa tutan, onların dünyada sahip oldukları nimetlere ve bunu karşılığında ölümden sonra karşılaşacakları şiddetli hesaba bakıp da hallerine acıyan mürid, miskin ve zavallı sayılır mı?

Allah'a ibadet ile izzet bulmuş kişi nasıl zelil ve perişan görülebilir? Onun ameli ve huşusu Yüce Allah'ın katında ebedi izzete layık görülecektir!

Kaldı ki o kişi dünyada da Allah'a kulluk etmekle azizdir, Rabbi kendisine cennetini ihsan etsin diye dünyanın izzetini terk etmiştir!

Allah'ı kendisine dost edinen kimse nasıl garip olabilir?

Kalbi ilahî hikmet ile dolu ve dili Allah'a münacat ile meşgul olan kimse, dünyada insanlardan ayrı kaldığı ve onlarla sohbeti kestiği için neden üzülp kederlensin ki?

Dünyayı zaten terk edeceğini bilen ve onun zenginliğini reddeden, böylece Rabbinin katında sonsuz zenginlik ve ikramı talep eden kişi nasıl zayıf olabilir ki?

Şunu bil ki, Allah'ın sana bahşettiği şeye karşılık yapmış olduğun amellerin iki katını dahi yapacak olsan, O'nun dünyada sana verdiği nimetlerin bir tekinin bile şükrünü edemezsin.

Allah'ın sana olan ihsanına karşılık yapacağın amel, bu ihsanın karşılığında amel etmen gerektiğini bilmenin şükrünü karşılamaz.

Allah'ın sana ihsan etmiş olduğunu bilmen de O'nun sana bir ihsanıdır. Senin iyiliğin ve şükrün bunu karşılamaz.

Kaçırdığın ganimetten dolayı hissettiğin hüznün, cihada katılma fırsatını kaçırmış olmaktan dolayı yaşayacağın hüzünden fazla olmasın!

Günahkâr kişi Allah'ın affına mazhar olup hak ettiğinden daha az bir ceza alabilir. Nitekim mü'minler, Uhud Savaşı'nda gösterdikleri azimet sayesinde bağışlanmışlardır, Yüce Allah onlar hakkında, *"Allah sizi affetmiştir"* (Al-i İmran, 3/152) buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî şöyle der: "Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza şehit edildi. Her tarafı kesilmiş, yüzü kanlar içinde kalmıştı. Sahabeden birçok kişi daha şehit edilmişti. Sonra Yüce Allah, *"Allah sizleri affetmiştir"* buyurdu. Bu sözün anlamı şudur: 'Allah sizlerin canını bağışlamış, kökünüzün kurutulmasından korumuştur.'"

Eğer işlediği günahın(!) cezasından Allah'ın fazl-u keremiyle (tevbe etmeden-çev-) kurtulacak biri olsaydı Hz. Âdem kurtulurdu, cennetten çıkarılmış olmak ona ceza olarak yeterdi. Aynı şey Hz. Nuh, Hz. Davud, Hz. Musa, Hz. Yunus ve Abese Sûresi'ndeki kınamaya(!) ve *"Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi kendi nefsinde gizliyorsun"* ayetindeki itaba maruz kalan Hz. Muhammed (s.a.v.) için de söz konusudur.

Allah onları hak ettikleri cezaya çarptırmamış, affetmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.), sırf günahını(!) itiraf etmesiyle, tevhid inancıyla, salih ameliyle ve Allah korkusuyla affedileceğini, tevbe etmeden ilahî affa nail olacağını düşünebilir miydi? Bu durum diğer peygamberler için de böyledir.^[4]

O halde sen, günahlardan adamakıllı temizlenmedikçe ilahî cezayı her an kapıda bil ve ceza geldiğinde şaşırma; çünkü sen daha büyük cezalara müstahaksın, dua et ki ilahî af sayesinde daha büyük cezalardan kurtulmuş durumdasın.

^[4] Peygamberlerin masumiyeti, günah işleyip işlemedikleri vb. konular kitabın konusu dışında ve hacmini aşan meseleler olduğu için bunların izahına girmiyoruz. Fakat bahsi geçen peygamberlerin

zahiren “günah” gibi görünen bir takım amellerini “terk-i evla” olarak görmemiz gerektiğini söylemekle yetiniyoruz.(ed.)

Allah onları hak ettikleri cezaya çarptırmamış, affetmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.), sırf günahını(!) itiraf etmesiyle, tevhid inancıyla, salih ameliyle ve Allah korkusuyla affedileceğini, tevbe etmeden ilahî affa nail olacağını düşünebilir miydi? Bu durum diğer peygamberler için de böyledir.

Peygamberlerin masumiyeti, günah işleyip işlemedikleri vb. konular kitabın konusu dışında ve hacmini aşan meseleler olduğu için bunların izahına girmiyoruz. Fakat bahsi geçen peygamberlerin zahiren “günah” gibi görünen bir takım amellerini “terk-i evla” olarak görmemiz gerektiğini söylemekle yetiniyoruz.(ed.)

6.

Şükür ehlinin sadakat belirtileri

Tevbe nimetine karşılık şükretmek vaciptir.

Şükür ehli kimsenin alameti, şükrünü eda etmeye gayret etmesi ve Allah'tan kendisine şükrü etmeyi ihsan etmesini istemesidir.

Eğer böyle yaparsa azıcık dünya malı ile yetinir ve çok malın şükrünü eda edememekten korkar. Akıllı fikri hep vereceği hesapta olan ve şükrünü yerine getirmeye çalışan kimse, şükretmeye doymaz ve her zaman endişeli olur.

Şunu bil ki harama şükretmek haramdır; çünkü o takdirde haramın helal olduğuna inanmış, O'nun haram kıldığı şeyi nimet saymış olursun. Böyle bir durumda haramı helal saymakla, Allah'ın kerih gördüğü şeyi ta'zim etmekle ve ziyadesini istemekle Allah'a isyan etmiş olursun.

Helal nimete şükreden kimse ise daha fazlasına şükretmekten aciz kalacağı için o nimetin artmasını istemez. Karşılığındaki şükrün büyüklüğü nedeniyle, çok nimet istemekten vazgeçer, aza sabreder. Bütün gayreti, şükrü eda etmektir. Çok nimetin şükrünü yerine getirememenin endişesini hep hisseder. İşte Allah böyle kullarını şükür ve sabır ehli kimseler arasına yazar. Çünkü bu kimsenin amacı şükrü eda etmek ve elinde kazanma fırsatı varken, şükrünü eda edememe endişesiyle, daha çok nimeti terk etmektir.

Şükür ehli kimse dünya malını çoğaltmak yerine az nimete sabreder. Böylece sabır ve şükür ehli olur. Onun sabrı acizliğinden kaynaklanmamaktadır. Zaten insan ancak elinde sabretmeme imkânı varken sabrettiğinde sabır ehli kimse olur. Aciz ve çaresiz kimsenin sabrı, sabır değildir. Güçlü ve kudretli kimse, varlıklı olma imkânı olduğu halde yokluğa sabrediyorsa, bela ve musibetlere tahammül ediyorsa, tepki vermemek için uzuvlarını kontrol ediyorsa, işte o zaman sabır ehli olur. Çünkü tepki vermeye gücü yettiği halde nefsinin kontrol etmiştir.

el-Kasdu ve'r-Rucû'u İlallâh Tevbe ve Allah'a Yöneliş

Giriş

Ebu Abdullah el-Haris b. Esed el-Muhasibi (Allah kendisinden razı olsun) şöyle dedi:

Söze başlamanın en hayırlı yolu Yüce Allah'ı zikretmek ve ona hamd-ü sena etmektir. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Allah'ı zikir ile başlanılmamış olan her iş kesiktir, güdüktür.”* Bu hadis, bir diğer tarikte (varyantta), “Allah’a hamd ile başlamayan her işin sonu, cüzamlının sonu gibidir” şeklinde rivayet edilmiştir.

Hamd, Âlemlerin Rabbi olan Allah’adır, hayırlı akıbet takva sahiplerininindir, güç ve kudret ise sadece Yüce Allah’a aittir.

Nebilerin sonuncusu Hz. Muhammed’e ve O’nun tertemiz Âline, hesap gününe dek salât ve selam olsun.

İnsanların yüzlerini en güzel şekilde yaratan, onu göz çukurları ile süsleyen, diline konuşma ve meramını anlatma kudreti bahşeden Allah’a hamd olsun.

Hamd Allah’adır ki kum tanecikleri O’nu tespih eder, gölgeler O’na secde eder, haşyet ve mehabetinden yalçın dağlar titrer, zifiri karanlıkta veya denizlerin engin dalgaları arasında gizlenen şeyler bile O’ndan saklı kalamaz, semanın burçlarında olan her şeyi bildiği gibi dalgalı denizlerin derinliklerinde olan her şeyi de bilir. Kendisini zikredenlerin dillerini, zikrinin tadı ile tatlandırır, tefekküre dalanların kalplerini azabının korkusu ile doldurur, her daim kendisine şükredenlere ziyadesiyle nimetler ihsan eder, günahkâr kullarına lütf-u keremi ile rahmet eder, şefkati ile kullarının dualarına icabet eder, onların en gizli niyet ve düşüncelerini dahi engin ilmi ile bildiği halde ifşa etmez, örter.

Olan biten her şeyi, daha olmadan önce bilir, gün ışığına henüz çıkmamış olan şeyler ezelde O’nun ilminde bilinir, en gizli gabya dahi muttalidir, insanların vehimleri, zanları O’na ulaşamaz, akılları fikirleri O’na eremez.

O arşa istiva eylemiştir, bütün mülkü kapsamıştır, zahirde gözler O’nu göremez. O herkese çok yakındır, en gizli fısıltılara dahi şahittir, gizli olan sırları, daha akla gelmemiş ve henüz oluşmamış düşünceleri ve hatta daha hayale bile gelmeyecek kadar gizli şeyleri bilir. Ariflerin düşünceleri, akıllarındakini dile getirmeyen kimselerin

içlerindeki manalar, konuşanların (mütekelliminin) niyetleri ve diğer her şey O'nun ilmindedir. Hiçbir şey O'nun misli değildir, varlıklar daha yok iken onların hepsini yaratan O'dur.

Varlıkları kudreti ile yaratıp kısımlara ayırmış ve her birinin rızkını tayin etmiştir. Onlara sahip oldukları şekillerin suretlerini, yaratılış farklılıklarını bahşetmiştir. Üstelik bütün varlıkları yaratmak O'nu yormuş veya onları yaratırken her birinin farklı farklı olan suretlerini birbirine karıştırmış, dillerini renklerini, fiziksel özelliklerini farklılaştırırken, sözcüklerinin anlamlarındaki müşkülleri belirlerken, seslerinin nağmelerini değişik değişik yaratırken, içlerinde gizledikleri şeyleri birbirinden ayrı ve farklı kılarken herhangi bir güçlük veya sıkıntı çekmiş de değildir.

Bunları yapmaktan aciz olduğu nasıl düşünülebilir ki, zira onları yaratan, var eden O'dur. Bütün yarattıkları O'nun kudret elindedir, hepsi O'nun "kûn" emrindeki "kâf" ve "nûn" arasındadır: *"Bizim bir şeyi yaratmak istediğimizde söyleyeceğimiz sözümüz ona 'Ol' (Kûn) demektir, o da derhal oluverir."* (Nahl, 16/40)

Hiçbir şeyin kendisine denk olmadığı O Allah, Yüceler Yücesidir; işitendir, bilendir. Var olan bütün güzellikler ve iyilikler O'nun lütfu ve ihsanı sayesinde vardır, var olan bütün kötülükler ise O'nun imtihanı nedeniyle vardır. Kendi yarattığı şu yeryüzünde ve yine kendi yarattığı semada tek mabuddur, bakmak isteyenlerin gözlerinden saklı, perdelidir, bu nedenle hiçbir göz O'nu göremez, hiçbir basiret O'nu idrak edemez. Seçkin evliyasına nimet cennetlerinde kendisine nazar etme nimetini bahşedecek olan da O'dur.

O'ndan dileğim, risaleti için seçip kendisine itaat etmemiz için tayin ettiği ve bu görevi hakkıyla yapan, risaleti yerine getiren ve bizlere vesile olmaya hak kazanmış olan son Peygamber (a.s.)'e salât etmesidir.

İmdi...

Burada bazı marifet meselelerini, ahiret yolu ile ilgili ilimleri, Allah'ın murad ettiği şekilde O'na tevbe edip yönelmenin yolunu ele alacağım. Allah'ın dilemesiyle tevfik O'ndandır.

Hız. Aişe'den rivayet edildiğine göre Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Beni Allah'a daha da yakınlaştıracak bir ilim öğrenmeden geçireceğim bir gün geldiğinde, o günün güneşinin doğması benim için hiç de hayırlı ve mübarek olmamış demektir."*

Rivayete göre Dahhak b. Müzahim şöyle demiştir: “İlmin ilk babı susmaktır, ikincisi dinlemek, üçüncüsü uygulamak, dördüncüsü ise yaymaktır.”

1.

Tevbenin ve Allah'a yönelmenin başlangıcı

Ebu Cafer Muhammed b. Musa ile aramızda şöyle bir konuşma geçti:

Ben dedim ki: "Allah sana merhamet etsin, Allah'a varan yolun başı nedir?"

Dedi ki: "Allah'ın bildirdiği şekilde Allah'a dönmektir."

Ben: "Peki, Allah'a dönmenin manası nedir?" dedim.

O: "Tevbedir delikanlı!" dedi ve ekledi: "Bak, Said b. Cübeyr; '*Allah tevbe edenler için çok bağışlayıcıdır*' (İsra, 17/25) ayetindeki 'tevbe edenler' kelimesinin anlamının, 'Allah'a dönenler' olduğunu söylemiştir."

Bunun üzerine ben, "Tevbe nedir?" diye sordum, şöyle cevap verdi: "İşlenen kötü fiillerden pişmanlık duymak, bir daha böyle bir şey yapmamaya, günahı ısrar etmemeye, tevbeyi bozmamaya azmetmek, günaha götürecek sebeplerden korkup uzaklaşmaktır. Çünkü Allah şöyle buyurur: '*Onlar yaptıkları kötülükte bile bile ısrar etmezler*'" (Al-i İmran, 3/135)

Sonra şöyle sordum: "İnsan tevbeye nereden başlamalıdır?"

Şöyle cevap verdi: "Önce günahı işlemeyi terk etmelidir, içinden geçen günah arzusunu temizlemelidir, insanlarla ve Allah'la olan ilişkilerinde münafıklık yapmamalıdır, başkalarına yaranmak için her türlü görüşe evet dememelidir, haklıya hakkını teslim etmeli, zulme karşı durmalıdır, Allah'a ve kullara karşı tüm görevlerini yerine getirmelidir; çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: '*Ancak tevbe edenler, ıslah olanlar ve bunu beyan edenler müstesna. İşte bunları bağışlarım. Evet, ben çok bağışlayıcıyım, merhamet sahibiyim.*'" (Bakara, 2/160)

Dedim ki: "Peki sonra ne yapılmalıdır?"

Dedi ki: "Rızkını ıslah etmeli, helal yoldan kazanmalıdır; çünkü helal rızkın dindeki konumu, başın vücuttaki konumu gibi önemlidir. Baş sağlıklı ise vücut da sağlıklı olur. İşte bunun gibi, rızık helal

olursa insanın dini de sahih olur delikanlı! Uzuvar Allah’a itaat ile arınıp temizlenir.”

Dedim ki: “Peki ya sonra?”

Dedi ki: “Geçmişte yapılan kötülüklere ve kaybedilen sevaplara üzölmek ve geleceği ıslah etmeye bakmak gerekir. Yani geçmişte yapılan hatalara pişman olmak ve gelecekte günah işlememeye çalışmak gerekir. Geçmiş günahların affı için dua etmek, o günahlara yönelik arzuları kalpten silip atmak, helal olmayan şeyleri bir daha yapmamaya azmetmek, işlenmiş olan haramlar için pişmanlık duymak ve Allah’tan af dilemek gerekir. İnsan bu şekilde devam ettiği sürece, özrünn ve tevbesinin kabul edileceği kimseler arasına girmesi umulur.”

Dedim ki: “İnsanı tevbe ye yönelten şey nedir? Ne zaman artık tevbe etmem gerektiğini, tevbe etmenin benim için farz olduğunu anlayacak ve tevbede geç kalmaktan korkar olacağım?”

Dedi ki: “Allah’ın tevbe etmeyi farz kıldığını O’nun kitabından öğrendiğinde bunu yaparsın, nitekim tevbenin farz olduğu şu ayetlerde açıkça beyan edilmiştir: *‘Ey İman edenler! Topluca Allah’a tevbe ediniz. Böylece umulur ki kurtuluşa erersiniz.’* (Nur, 24/31), *‘Ey İman edenler! Nasuh bir şekilde (samimiyetle) Allah’a tevbe ediniz’* (Tahrim, 66/8)

Delikanlı! İnsan kendisine tevbenin farz olduğunu Yüce Allah’ın ayetlerinden anlamadıktan sonra en hikmetli vaazlardan bile nasiplenemez. Şu ayeti hiç duymadın mı: *‘Tevbe etmeyenler var ya! İşte onlar zalimlerin ta kendileridir.’* (Hucurat, 49/11)

İşte bu ayetler sana tevbeyi farz kılmakta ve eğer tevbeden geri kalırsan zalimlerden olacağını bildirmektedir. Bu yüzden gerçek kul, tevbeyi kendisine zorunlu kılar ve ondan geri kalmanın korkusunu hep hisseder.”

Dedim ki: “Peki bu tevbe isteğini bende güçlendirecek olan şey nedir?”

Şöyle cevap verdi: “Ölümün çok yakın olduğunu, ecelin aniden gelip yakalayacağını, Allah’tan isteyeceğın şeyleri istemeden öleceğini her daim düşünmek ve gınahta ısrar etmiş bir şekilde Allah’ın huzuruna çıkanlara verilecek azabın korkusunu her daim hissetmek tevbe isteğini güçlendirir. Bak, Lokman evladına nasıl

nasihat veriyor: ‘Evladım! Sakın tevbeyle erteleme, unutma ki, ölüm insana ansızın geliverir.’

Bundan başka sendeki tevbe arzusunu kuvvetlendirecek üç haslet daha vardır:

Birincisi; geçmişteki günahlarını hatırlamak, şehvetleri terk etmek ve yeme içmeyi azaltmak,

İkincisi; hep ölümü hatırlamak ve bütün kalbinle Allah’tan dilediğin şeye yönelmek,

Üçüncüsü ise bütün bunları hep hatırdan tutmaya ve yapmaya çalışmaktır. Bunlar sana tevbe etme yönünde güçlü bir tesir bırakacaktır.”

Bunun üzerine: “İnsanı tevbeyle yönelten ve gaflet uykusundan uyandıran şey nedir?” diye sordum.

“Allah’ın azabından her zaman korkmak ve onun vaat ettiği ödül hep ümit etmektir. Çünkü Allah kullarını korku ve ümit vererek kendisine davet etmiştir, onlara cehennem azabını bildirerek korku vermiş, cennet nimetlerini sayarak ümitlerini artırmıştır. İşte kulu durumunu göden geçirip ıslah etmeye ve kendisi için en iyi olana yönelmeye sevk edecek şey budur” diye cevap verdi.

Dedim ki: “İnsanın tevbesinde sadakat sahibi olduğunun alameti nedir?”

Dedi ki: “Tembellik ve oyun-eğlence içinde geçen ömre hayıflanmak, tevbesinin kabul edilip edilmediği konusunda her daim endişe içinde olmak, amellerini sadece Allah rızası için yapmak ve bunlarla beraber; bütün genişliğine rağmen yeryüzünün kendisine dar geleceği ve Allah’tan başka sığınılacak hiçbir makam olmadığını anlayacağı gün gelmeden önce her zaman hüznü ve boynu bükük halde olup hevadan ve günahlardan kaçarak devamlı surette salih amel işlemeye gayret etmektir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: ‘Savaştan geri kalan üç kişinin de tövbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkılmış, böylece Allah’ın azabından yine O’na sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra eski hâllerine dönsünler diye, onların tövbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir.’” (Tevbe, 9/118)

İşte sadakat ile tevbe eden kimsenin özellikleri bunlardır.”

Dedim ki: “Bundan başka?”

Dedi ki: “Evet, bundan sonra kalbinden başlamalıdır. Allah’ın kendisine tevbe imkânı nasip etmiş, kendisini buna muvaffak kılmış olmasından dolayı şükrü kalbinden eksik etmemelidir. Böylece kalbi hep Allah rızası için amel etmeye yönelir. Hatta belki de tevbe ile kalbine dolan bu ferahlık, tevbeye başlarken hatırında tuttuğu bu nimetleri itiraf ediyor ve şükrünü eda ediyor olmanın verdiği bir ferahlıktır.”

Dedim ki: “İnsan tevbede bu dereceye ulaştığı zaman yapması gereken başka bir şey var mıdır?”

Dedi ki: “Evet, asla müstağni kalamayacağı bir şey vardır; O da Allah’ın kendisine icabet edip tevbe etme imkânı bahşetmiş olmasına karşı şükürdür.”

2.

Fetret (Gevşeklik)

Dedim ki: “Peki tevbeden sonra en gelir?”

Dedi ki: “Fetrete dönmek, gevşekliğe düşmek gelir.”

Dedim ki: “Allah sana rahmet etsin, fetrete dönmenin ilk adımı nedir?”

Dedi ki: “Hevanın isteklerinin yeniden ortaya çıkması ve nefsinin ona icabet etmesi sonucunda, çaba ve gayreti terk etmenin verdiği ruh ile fetret haline girip gevşekliğe düşmendir.”

Dedim ki: “Bu gevşeklik insana böylesine yoğun bir şekilde nereden gelir?”

Dedi ki: “Kaçırdığı ilahî nimetler hakkındaki bilgisinin azlığından, Allah’tan kendisine gelen devasa nimetleri azımsamasından.”

Dedim ki: “Peki be gevşeklik insanı nereden yakalar?”

Dedi ki: “Kalbin dünya vadilerine girip dolaşmasından, her şeyin kolay ve ruhsat yanına meyletmesinden yakalar. İşte o zaman insan fetrete meyleder, gaflet onu kuşatır ve kendisine esir eder.”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, fetretin belirtisi nedir? Kalp bunu anlayabilir mi?”

Dedi ki: “Evet, anlayabilir delikanlı! Fetretin başı tembelliktir. Eğer vazifelerine riayet ederse bu tembellik yok olur gider, aksi takdirde tembellik gittikçe artar ve nihayetinde yerini yas ve mateme bırakır. Eğer bu durumda iken Allah korkusu kendisine galip gelip de onu bu halde kurtarırsa ne ala, aksi takdirde bu tasa hali artar ve ilahî emirlere itaat etmekten uzaklaşmaya dönüşür. Eğer bu durumda iken kalbindeki salih niyet onu ıslah ederse ne ala, aksi takdirde bu uzaklaşma gittikçe artar ve nihayetinde hakkı terk etmiş avare dolaşan ve doğru yoldan iyice kopmuş biri olur çıkar. Allah cümlemizi böyle durumlara düşmekten muhafaza eylesin.

Neticede bu duruma düştüğünde Allah korkusunun egemenliğinden çıkar ve kendisini emniyet içinde hissetme ve halinden memnuniyet duyma durumuna geçer. Böylece hataları, günahları onu helake sürükleyecek kadar genişler, çoğalır, artık alenen günah işlemeye başlar, halinden memnuniyet ve kendini

beğenme durumu onu rezil perişan eder. Bütün bunlar insanın kendi nefisini çok fazla hesaba çekmemesinden kaynaklanır.”

3.

Nefis muhasebesi ve Hevanın kalpten temizlenmesi

“Allah sana merhamet etsin, muhasebe nedir?” diye sordum.

“Aklın harekete geçip nefsi kontrol etmesi, onun hıyanetine karşı nefsi muhafaza etmesi, eksikliğini fazlasını incelemesidir” şeklinde cevap verdi.

Dedim ki: “Biraz daha açık bir şekilde anlatır mısınız?”

Dedi ki: “Yaptığın her işi şöyle bir gözünün önüne getirmelisin: bunları ne için ve kimin için yaptığını düşünmelisin? Eğer bu amelleri Allah için yapıyorsan devam edersin, aksi takdirde o amelden vazgeçmelisin. Bu durumda seni hevaya sürüklediği ve bu sonuca getirdiği için nefsinin kınamalı, cehaletini yüzüne vurmali, aklın karşısında ne kadar rezil rüsva halde olduğunu beyan etmelisin. Böylece nefsinin sana düşman olduğunu anlarsın; çünkü seni yaratanından uzaklaştıracak olan kötü fiillere çağırmış bulunmaktadır.”

Dedim ki: “İnsanı muhasebeye yönelten şey nedir?”

Dedi ki: “Kusurların ve noksanlıkların korkusundan, ihmallerin utancından ve daha fazla ilahi rıza kazanma arzusundan kaynaklanır. Nitekim ortaklar birbirini herhangi bir ihmal veya zarar ortaya çıkmasın ve kar oranı artsın, sermaye çoğalsın diye kontrol eder, hesaba çekerler. Zünnûn-ı Mısrî (vf. h. 245) ibadet ehli bir kadına, ‘ilahî rızaya daha fazla nasıl ulaşılır?’ diye sormuş ve ‘nefsi kontrol ve muhasebe etmekle’ şeklinde cevap almıştır.”

Dedim ki: “Peki, Hz. Ömer’in, ‘Mizana çekilmeden önce nefsinizi mizana çekiniz’ sözünün anlamı nedir?”

Dedi ki: “Bunun anlamı; nefsi zerre kadar dahi olsa bâtıla meyletmesine fırsat vermeyecek şekilde hesaba çekmek demektir.”

Dedim ki: “Muhasebe’nin bize kazandıracak şey nedir?”

Dedi ki: “Basiretin artar, fetanetin gelişir, marifetin genişler. Tabi bütün bunlar kalbini ne kadar teftiş ettiğine bağlıdır.”

Dedim ki: “Kul nefsinin muhasebe konusunda nasıl güç kazanır?”

Dedi ki: “Üç haslet ile:

Birincisi; kendisini tamamen muhasebeye vermesini engelleyen şeylerden ilişkisini kesmektir. Çünkü kendisini günahları konusunda hesaba çekmek isteyen kimse kalbini diğer meşguliyetlerden arındırır.

İkincisi; muhasebeden umduğu şeyi elden kaçırma korkusu ile hareket etmesi ve kendi irade ve ihtiyarı ile sadece muhasebeye yönelmesidir.

Üçüncüsü ise; Hz. Peygamber'in; *'Mü'minin önem vermesi gereken dört vakit vardır. Bunlardan biri nefsin muhasebe edeceği vakittir...'* sözünde buyurduğu gibi muhasebede kusur ettiği mevzularda Yüce Allah tarafından hesaba çekilmekten korkmasıdır."

Dedim ki: "Kalpler neden nefis muhasebesinden geri durur?"

Dedi ki: "Şehvet ve hevanın galebe çalmasından dolayı. Çünkü bu ikisi ilim, nazar ve beyana (düşünmeye, anlamaya ve gerçeğin ortaya çıkmasına) engeldirler, bu yüzden de insanı nefis muhasebesinden geri bırakırlar, nazarı köreltirler. Artık nefis, istek duyacağı bir güzellik veya kaçınacağı bir çirkinlik göremez olur."

Dedim ki: "Allah sana merhamet etsin, bana insanı nefis muhasebesinden alıkoyan hevadan bahset."

Dedi ki: "Heva; nefsin şehvetlere tutkun ve rahata meyilli olmasıdır. Şehvetler ne kadar çoğalırsa nefis o kadar zaafa uğrar ve gitgide heva oraya hâkim olur."

Dedim ki: "İşlediklerine karşı nefsimi nasıl cezalandırırım?"

Dedi ki: "Onu istediklerinden uzaklaştır, haşyet kamçısıyla ve her yaptığı işte devamlı kontrol ederek onu cezalandır, evradını kat kat artırarak onu zorla, meşakkatini artır, lezzet ve gıdasını azalt, keyif aldığı şeylerden onu uzak tut, ilahî tehditlerle onu sıkıştır ki, senin gözetiminin gücü onun kibrinin gücüne üstün gelsin. İşte bunu başardığın zaman ey delikanlı, nefsin boyun eğecek, kibrine son verecek, şerrinde vazgeçecek, yaratıcısına doğru yola koyulacaktır." Muvaffakiyet Allah'tandır.

4.

Düşmana (Şeytana) karşı müdafaa ve muhalefet

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, nefis ve hevaya karşı muhalefeti açıkladın, şimdi de insanı, düşmanına, yani şeytana karşı muhalefet etme konusunda güçlendirecek şeylerin neler olduğunu söyler misin?”

Dedi ki: “Düşman olan şeytana karşı mücadelede en güçlü ve etkili sebep, Allah’ın onunla mücadele ve muhalefet etmeyi bizlere farz kılmış olmasıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ‘Şeytan sizler için apaçık düşmandır, o halde siz de onu düşman belleyiniz’ (Fatır, 35/6); ‘Kim şeytanın adımlarını izlerse bilsin ki şeytan insana hep kötülüğü emreder.’ (Nur, 24/21)

İşte bu ayetler, Yüce Allah’ın bizlere şeytanla mücadele etmeyi emrettiğinin delilleridir ve bu farziyet, ona karşı mücadelede seni güçlendirecektir. Çünkü Allah’ın sana emrettiği şeyi yerine getirmemenin korkusu her daim içinde mevcut olacaktır.

Görmez misin ki, Allah sana şeytana muhalefet ve düşmanlık etmeyi, onunla savaşmayı emretmiştir. Bu durumu biliyor olman seni ona muhalif olma hususunda kuvvetlendirecek, ona olan öfkeni artıracak, nefsinin ondan muhafaza etme gayretini çoğaltacak, seni yoldan çıkarmasından ve bildiğin yahut bilmediğin bir şekilde seni nefsinin meylettiği şeylere sürüklemesinden, Rabbinin katındaki değerini düşürmesinden, imanını zayıflatmasından, düşmanıyla mücadelede sadakatini azaltmasından duyduğun korkuyu büyütecektir.”

Dedim ki: “Bana düşmanıma muhalefet etme, onun vesveselerini savma hususunda yardım edecek olan hal nedir? Bunu biraz açıkla mısın?”

Dedi ki: “Allah’ın buyurduğu şeylere çağırın ile şeytanın isteklerine çağırın arasındaki farkı iyi anla ve hangisinin uyulmaya daha layık olduğunu bir düşün! Seni helak olmana, uzun yaşamın boyunca nefsini telef etmene, maişet ve kazanç hususunda seni yoran, yıpratın ve seni fakirlikle korkutup kuruntulara düşüren şeytana

uyman mı daha hayırlıdır; yoksa ezelf vahdaniyetinde seni unutmayan, başından beri sana büyük nimetler ihsan eden, ebedi-ezelf ilminin gaybı içerisinde seni iman ile şereflendiren, seni cennetine, fazl-ı keremine, sonsuz ihsanına ve sana olan nimetini tamamlamaya çağırın Yüce Allah'ın çağrısına icabet etmen mi daha hayırlıdır?

Şeytanın bütün istediğı, seni su-i zannıyla, ümitsizliğıyle, şüpheleriyle ve hileleriyle, boş kuruntularıyla aldatmak, nefsinin isteklerini yerine getirmeni sana hoş göstermek ve böylece seni Rabbinden, Mevla'ndan, efendin olan Allah Teâlâ'dan uzaklaştırmaktır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyuruyor: '*Şeytan onlara amellerini süsleyip güzel gösterdi ve onları doğru yoldan alıkoydu.*' (Nem, 27/24)

Evet, o seni Mevla'ndan uzaklaştırmak, Allah'a ve O'nun nihai nimetlerine varan dosdoğru yoldan saptırmak ister, sana şüpheler ve vesveseler ilga eder, içindeki sekînet ve huzuru alır, yerine ıstırap ve sıkıntı verir, ciddiyet ve vakarını alır, yerine gevşeklik ve malayanilik verir.

Allah'a olan güvenini, O'nun vaadine olan itminanını alır, seni hırsa boğar, başına fakirlik korkusunu ve bitmez tükenmez arzuları sarar, Rabbinin vaatleri hakkında su-i zan etmene sebep olur, niyetini bozar, azimetini, kararlılığını kırar, tevbeyi hep ertelemene ve Allah'ın istediğı şeyleri yapma hususunda gevşek ve duyarsız davranmana sebep olur. Neticede o, senin, Mevlan olan Yüce Allah katında rezil rüsva olmanı ister.

İşte onu bu şekilde tanır, sana düşman olduğunu iyice beller ve gerektiğı gibi onunla mücadele edersen ondan tiksiniyorsun. Hatta bu marifetin sana verdiği 'şeytan nefreti', onu dış görünüşü ile göreceksan sende uyanacak olan tiksintiden bile daha fazla olur. Artık onunla herhangi bir şekilde uzlaşmaktan ve bu sebeple ilahî azaba maruz kalmaktan korkar hale gelirsın."

Dedim ki: "Allah sana merhamet etsin, insan nasıl olur da kendisine düşman olan bir varlığın davetini kabul eder? Nasıl olur da kendisini helake sürükleyen varlığa itaat eder?"

Dedi ki: "Gaflet yüzünden tabii ki! Zira insan aslında inancında dolayı şeytana muhalefet ediyor iken gafleti nedeniyle fûrû konularda ona uyar. Nitekim iman etmekle her insan şeytana düşman olmuş,

ona buğz etmiş olur. Ona düşman olmaya inanmış, onun nasihatini kabul etmemeye, vesvese ve fitnelerine icabet etmemeye ahd etmiş olur. Bunlar asıl olan iman meseleleridir. Ama iş ayrıntılara, furûât konularına gelince, işte insan orada gaflete düşer ve şeytanın isteklerini kabul eder, onun çağrılarının pek de zararlı olmadığını düşünür. Zira heva ona baskın çıkmış, gaflet onu esir almıştır. Artık bu furûât konularında şeytanın egemenliğine girdiği için hep ruhsatlara sarılır ve gitgide basireti körelir. Oysa iman konularında ona muhalefet etmektedir.

Böyle bir tehlikeden kurtuluşun yolu, şeytana her zaman muhalefet etmek, onun aldatmasına karşı hep uyanık ve dikkatli olmak, en ufak haramlara dahi düşmemek için azami dikkat ve gayret göstermekten (vera'dan) geçer.”

5.

Vera'

Dedim ki: "Allah sana merhamet etsin, vera'nın manası nedir?"

Dedi ki: "Kalp bir fiile hücum edecek, onu yapmaya yeltenecek olduğu zaman onu durdurmak ve o fiili işlemekten önce, onun hak mı bâtil mı olduğunu iyice anlayıp ortaya koymaktır."

Dedim ki: "Daha başka bir tanım yok mu?"

Dedi ki: "Var; kalbini sarıp sarmalayan şeyleri bir kenara bırakmak ve şüpheli şeyleri terk etmek."

Dedim ki: "Biraz daha açıklar mısın?"

Dedi ki: "Vera'; şüpheli olan şeyleri bırakıp helal olduğunda hiçbir şüphe olmayan şeylere yönelmekten ibarettir."

Dedim ki: "Vera'nın kaynağı nedir?"

Dedi ki: "Vera', korkudan gelir. Nitekim Araplar bu kelimeyi korkmak anlamında da kullanmışlardır."

Dedim ki: "Peki vera'nın alameti nedir?"

Dedi ki: "Kalbin derinliklerinden gizli olan düşmanlık ve kin duygularını bir kenara atmak, zahirindeki en ufak kötülükleri de didik didik edip ortaya çıkarmaktır."

Dedim ki: "Biraz daha açar mısınız?"

Dedi ki: "Vera'nın en titiz ve üstün hali, harama düşme korkusundan dolayı helalleri bile terk etmektir."

Dedim ki: "Vera'yı güçlendirecek olan şey nedir?"

Dedi ki: "Korkuyu artıran şey vera'yı da artırır."

Dedim ki: "Korkuyu artıran şey nedir?"

Dedi ki: "Yüce Allah'ın vereceği cezayı kalp ile müşahade etmektir."

Dedim ki: "Peki bu müşahadeyi artıracak şey nedir?"

Dedi ki: "Delikanlı! Bu, marifetten kaynaklanır. Kalpte marifet ne kadar çok olursa Allah korkusu da o kadar çok olur. Kalpteki bu korku ne kadar coşkulu olursa vera' da o kadar artar."

Dedim ki: "Vera'yı azaltan ve zayıflatan şey nedir?"

Dedi ki: "Dünyaya rağbet, ona aşırı tamah ve kaybedilmesinin hiçbir zarar vermeyeceği dünyalık şeylere hırs ve tutkuyla bağlılık."

Dedim ki: "Kul vera'da hangi dereceye kadar ulaşabilir?"

Dedi ki: "Vera'nın en üst derecesi, zühdün en alt derecesidir."

6.

Zühd

Dedim ki: “Dünyadan zahid olmak (zühd) demek ne demektir?”

Dedi ki: “İnsanlar zühdün manası hususunda ihtilaf etmişlerdir.”

Dedim ki: “Sana göre cevap nedir?”

Dedi ki: “Dünyadan, dünya lezzetlerinden ve şehvetlerinden uzaklaşmaktır.”

Dedim ki: “Uzaklaşmak nasıl olur?”

“Nefsi ondan ayrı tutarak, gayreti ona yöneltmeyerek” dedi.

“Nefsi ondan ayrı tutmak ne demektir?” dedim.

“Nefsin tabiatında olan şeyleri unutup sadece Allah’ın çağırdığı şeylere meyletmendir” dedi.

“Gayreti dünyaya yöneltmemek nedir?” dedim.

“Kendini sadece Mevla’nın hizmetine hasretmek demektir” dedi.

Dedim ki: “Bunu biraz daha açıkla ki zühdün ne olduğunu iyice anlayayım.”

Dedi ki: “Zühd; terk etmek, bırakmak ve buğz etmektir.^[5] İnsanlar dünyayı terk etme konusunda farklı derecelere sahiptirler.”

Dedim ki: “Peki, Zühdü artıracak şeyler nelerdir?”

Dedi ki: “Dünyayı terk etme hususunda insanı kuvvetlendirecek şeyler şunlardır: Kalbin, ahiretteki kötü akıbetini bilmesi, dünyada alınan nimetlerin hesabı konusunda çok düşünmek, bu nimetleri veren yaratıcıyı her daim hatırdan tutmak, dünyadaki zerre miktarı şeyin bile karşılığında bir ceza olduğundan korkmak.”

Dedim ki: “Bana bir hal tarif et ki o hale girdiğim zaman dünyayı terk etmekte hiçbir güçlük çekmeyeyim, hatta lezzet duyayım.”

Dedi ki: “Dünyayı terk etmekle insan Allah’a muvafakat etmiş olur ve O’nun katındaki sonsuz nimetlere, ona yakınlığa ulaşmayı ümit eder.”

Dedim ki: “Kalbimin dünyadan soğuması için beni daha bilgili kılacak bundan başka bir hal daha vafet. Çünkü biliyorum ki, insanlar dünyayı terk etme konusunda değişik mertebelerdedirler.”

Dedi ki: “Delikanlı! Bazı kalpler vardır ki ilahî uyarılar onlar üzerinde etkili olmuştur. Bu uyarılar onlara dünyaya kulluk etmenin ne kadar büyük zillet olduğunu göstermiş ve bu nedenle de Allah’ın kendisini

dünyaya hizmet ederken görmesinden hayâ edip dünya hizmetinden uzaklaşan, onu kendinden uzaklaştıran, kendini tamamen Rabbinin hizmetine veren ve bununla gurur duyan kimseler olmuşlardır. Allah onlara ilahî emirlere uygun amel etme libasını giydirmiştir. Bu yüzden bunlar kalplerinden dünyayı silmiş, fakirlik korkusunu içlerinden atarak dünyadan müstağni olmuşlardır. Artık zaten var olan çarelerini bulma uğrunda yorulup bitap düşmeyi reddetmiş, nefsinin dünya köleliğine son verip onu azad etmiş, dünyadan çok daha Yüce ve Aziz olan Allah’a hizmetkârlık yapma şerefine nail olmuşlardır.

Mal sahibi olmadan zengin, aşiret sahibi olmadan aziz ve güçlü olmuşlardır. Hikmet pınarları artık onların kalplerinden akar, basiretleri her şeye nüfuz eder, himmetleri yücedir, dünya işleri için didinmeyi bırakmışlardır, vehimleri yok olacak derecede azalmıştır, yücelmiş, yükselmiş ve artık hırsın ve tamahkârlığın neden olduğu sıkıntıların kaygılarından kurtulup rahatlamanın manevî rahatına ermişlerdir.”

Dedim ki: “Hırsın neden olduğu sıkıntıların alameti nedir?”

Dedi ki: “Hak etmediği şeye tamah etmek ve elde edemediği şeyleri aklından bir türlü çıkaramamaktır. Nitekim İbn Şübrüme bir beytinde şöyle der:

*Sen dünya ile meşgul olup dururken,
Allah için amel eden kimse senin dünyana bakmayacak kadar
amelle meşguldür.*

[5] Metnin tam bu noktasında bir ayet yer almaktadır. Ancak Muhasibî bu ayeti, “bırakmak” (تَلِي) kelimesine verdiği anlamı ispat etmek üzere vermiştir. Bu nedenle çevirmeye gerek duymadık.

Metnin tam bu noktasında bir ayet yer almaktadır. Ancak Muhasibî bu ayeti, “bırakmak” () kelimesine verdiği anlamı ispat etmek üzere vermiştir. Bu nedenle çevirmeye gerek duymadık.

Dedi ki: “Zühd; terk etmek, bırakmak ve buğz etmektir. İnsanlar dünyayı terk etme konusunda farklı derecelere sahiptirler.”

7.

Zühdün farziyeti ve zühdü bozan şeyler

Dedim ki: “Zühdü ifsat eden şey nedir?”

Dedi ki: “Nefsin kendini rahata alıştırmaması, fıkıh âlimlerinin yorumları içerisinde en kolay olanları tercih etmeye ve kaybettiğinde üzülmeceği şeylerden fedakârlık etmekle yetinmeye meyletmesi, sürekli lüzumsuz ve malayani şeylerin peşine düşmesi zühdü bozar. Bu tür davranışlar insanda gizli birtakım arzuların oluşmasına neden olur ve neticede nefesine olan sevgisi Rabbine olan sevgisine galip gelir. Bu nedenle artık zühd içinde yaşamak ona ağır gelmeye başlar, derken yavaş yavaş ruhsatları kullanmaya, zühdü terk etmeye ve dünyanın nimetlerine yönelmeye koyulur. Bunun üzerine kalbinde bazı hastalık oluşur ve kalp gözü kapanır. Çünkü dünya peşinde koşmak kalp için karanlıktır, kalbi karartır, zühd ise kaybından hiçbir zarar gelmeyecek dünya nimetlerini terk ederek nefsini terbiye etme konusunda sadakat sahibi olan kimseler için nurdur, onların kalplerini aydınlatır.

İşte Abdullah b. Mesud, şu sözü ile zühdü ifsat eden ve gevşeten bu hususu ifade etmiştir: ‘Dünya peşinde koşan ahiretine, ahireti isteyen ise dünyasına zarar verir. O halde sizler baki olan ahireti isteyin ve fani olan dünyanızı gözden çıkarın.’”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, zühd farz mıdır, nafîle midir, yoksa bir fazilet midir?”

Dedi ki: “İnsanlar zühd konusunda ihtilaf etmişlerdir.”

Dedim ki: “Peki senin cevabın nedir?”

Dedi ki: “Zühd hayatı iki türlüdür: Farz olan zühd hayatı ve Fazilet olan zühd hayatı. Farz olan zühd; haramı terk etmek, onu işlemeyi reddetmektir. Fazilet olan zühd ise helal olan şeyleri de terk etmektir. Hasan-ı Basri ve daha başka kimselerin görüşü budur.

Rivayet edildiğine göre Ebu Berze el-Eslemî, Cemel Savaşı’nı yaşadığı günlerde şöyle dua etmiştir: ‘Allah’ım! Öyle bir hale geldim ki bütün Kureyş boylarını kınar oldum. Medineliler dünya peşine düşmüş, Iraklılar dünya peşine düşmüş, Şamlılar dünya peşine

düşmüş durumdalar. Allah’a yemin ederim ki, geçimini sağlamak üzere çalışırken saçı başı ter kan içinde kalıp keçe gibi olmuş, karınları sırtlarına geçmiş, karınları aç ve insanların kanlarını akıtmaktan, mallarını yemekten uzak duran şu yoksullardan daha hayırlı kimse bulunduğunu zannetmiyorum.”

8.

Hayata karşı zühhd (Hayattan el çekme)

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin; yeme-içme ve kılık kıyafet dışında başka bir zühhd çeşidi de var mıdır?”

Dedi ki: “Hayata karşı zühhd vardır.”

Dedim ki: “Nasıl olur bu?”

Dedi ki: “Dünyadan ve dünyada yaşamaktan bıkip usanmış olmak, ondan nefret etmek, şu isyankârlar dünyasındaki çevresine ve evlatlarına bakıp bir an önce Allah Teâlâ’nın diyarına gitmeyi arzu etmek, mukarrabîn (Allah’a yakın kimseler) ile birlikte olmayı istemek şeklinde olur.”

“Bana bu konuda öyle bir söz söyle ki, aklım alsın, anlayabileyim ve onu dinleyince kalbim mutmain olsun, imanım kuvvetlensin” dedim.

“İlahî emirleri yerine getirmeye seni isteklendirecek şeyleri yap, ilmin gösterdiği yola gir, sakın içinde gevşekliğin vesvese verdiği kimselerden olma” dedi.

Dedim ki: “Peki buna nereden başlayacağım?”

Dedi ki: “Önce şehvetleri terk et ki, zararlarından kurtulasın, sonra nefsinin afetlerinden kurtulmuş kimselerin yaptığı gibi kalbini kanaate alıştırsın, kanaatkâr ol.”

Dedim ki: “Peki, başka?”

Dedi ki: “Rahatı terk et ve bütün gayretinle mücahade et.”

9.

İnsanlardan, makam-mevki ve şan-şöhretten uzaklaşma ve insanların zühd dereceleri

Dedim ki: “Arif insanlar dünyayı terk etme hususunda kalpleri ile marifet sahibi olduktan sonra başka şeylerden de uzaklaşmaları gerekir mi?”

Dedi ki: “Evet, İnsanlardan, makam-mevkiden, şan-şöhretten uzaklaşmaları, dünya sevgisinden kaçınmaları, alçak gönüllü olmaları, istek ve arzularını azaltmaları gerekir. Bu işin özü şudur: şöhretten uzak adı sanı bilinmeden yaşamak, zahid olduğunu kimseye ifşa etmemek, orta yolu izlemek, sıradan insanlardan farklı görünmemek, manevî makam ve halini gizlemek, seyrini gizlemek için insanların arasında karışmak, zühdünü gizlemek ve hatta böyle yapıyor olduğunu dahi ifşa etmemek. İnsan dünyadan bıkip usandığı ve ona katlanamaz hale geldiği vakit yalnızlaşır, amelden geri kalan insanlarla hemhal olmaz, zahid kimselerle uyum içinde olmayı arzular.”

“Peki, insanlar nasıl zühd konusunda farklılaşıyorlar?” diye sordum.

“Bunun nedeni herkesin aklının farklı derece sağlam olması ve kalplerin dünyaya karşı isteksiz olmasını sağlayan, dünyaya kapılmanın akıbeti ve dünyanın faniliği, dünyalık ilerin fasitliği konularındaki marifetin herkeste eşit olmaması, ilahî uyarılar konusunda kalplerde bulunan haşyet duygusunun gücünün ve nihayet dünyalık işlere duyulan istek ve özlemin farklı olmasıdır” dedi.

“Peki” dedim, “Bu farklılıklar nasıl giderilebilir?”

“Zahidler akıllarının sağlamlığı ve kalplerinin temizliği hususunda farklılık arz ederler. En üstün olanları en akıllı olanlarıdır, en akıllıları Allah’ı en iyi tanıyanlarıdır, bunlar ise Allah’tan en çok korkanlardır. Allah’tan en çok korkanları ise Allah’ın takdirine en güzel şekilde rıza gösterenlerdir. Bunlar içerisinde Allah’ın takdirine en güzel rıza gösterenler ise onun davetine en çabuk icabet edenlerdir. Bunlar

içerisinde en üstün olanları dünyadan en çok uzaklaşanlardır. Bunlar içerisinde dünyadan en çok uzaklaşanları ahiret nimetlerini en çok arzulayanlarıdır. İşte bu nedenle onlar akıl bakımından birbirinden farklıdırlar” diye cevap verdi.

“Peki, zühdün amacı ve en ileri derecesi nedir?” diye sordum.

“Zühd, her zahidin kalbinde farklı derecede yer alır. Her birinin zühdü marifeti kadar, marifeti akli kadar, akli da imanı kadar güçlüdür. Kalbine ve aklına hâkim olan kişi ahiret ilmini elde eder, iman ve tasdiki onu dünyaya yönelmemesi için uyarır, ona dünyanın çirkinliğini gösterir. Hidayetin verdiği basiret ona, dünyaya kapılmanın akıbetini gösterir, Allah rızasına ulaşmanın dünyayı terk etmekle mümkün olacağını öğretir. İşte ilahi yardıma ve rızaya muvaffak olmuş bu kimsenin kalbinden dünyevi istek ve arzular silinir gider” dedi.

10.

Övülmeye ve yerilmeye layık yönleri ile “Dünya”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, dünya asıl itibariyle nedir?”

“Dünyanın bir görünen tarafı vardır (zahir), bir de görünmeyen tarafı (bâtın), bir tarafta fiziksel dünya vardır, bir tarafta ona arız olan şeyler. Ayrıca dünyanın başı ve sonu, görünen ve görünmeyen yönler vardır” dedi.

“Peki, dünyanın bâtın yönü nedir” dedim.

Şöyle cevap verdi: “Nefse yerleşen ve kalbi kendisine uyduran hevaya uymaktır. Dünya hayatının bu bâtın yönlerine kibir, kin, haset, riya, su-i zan, kötü kalplilik, dalkavukluk, övülmekten hoşlanma, mal biriktirme sevdası, çoklukla övünme, böbürlenme, itibar ve şan sevgisi gibi örnekler verilebilir.

Dünyanın zahiri ise; para, kılık-kıyafet, ev, hizmetçiler, araçlar/binekler gibi sahibini gevşekliğe ve kusura sevk eden ve onu ahiretten alıkoyan şeylerdir.

Bazı âlimler, ‘dünya hayatın ta kendisidir’ demişler, bazıları, ‘dünya, para-puldur’ demişler, bazıları ise ‘dünya çoklukla övünmek ve böbürlenmektir’ demişlerdir.”

Dedim ki: “Size göre doğru cevap nedir?”

Dedi ki: “Az önce saydığım dünya hayatının zahir ve bâtın yönleridir.”

“Peki, dünya hayatının övülmeye ve yerilmeye layık yönleri nelerdir?” diye sordum.

“Söylenebilecek şey şundan ibarettir” dedi: “Sırf dünyevî amaçlarla edindiğin şeyler yerilmeye, ahireti kazanmak amacıyla edindiğin şeyler ise övülmeye layıktır. Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *‘Kim çoğalttığı için övünmek ve böbürlenmek üzere dünyanın helal şeylerinin peşinde koşarsa, Allah’ın huzuruna çıktığında Allah’ın kendisine gazap ettiğini görecektir. Kim de dilenci durumuna düşmemek ve nefsinin haramdan muhafaza etmek üzere dünyalık şeylere yönelirse kıyamet günü yüzü, tıpkı dolunay gibi parlak ve sevinçli olacaktır.’*

Buna göre insanın dünyadan istedikleri, çoğaltmak ve böbürlenmek, makam ve mevki elde etmek gibi amaçlara matuf ise ve fakirlik korkusundan dolayı mal biriktiriyorsa, işte onun dünyası yerilmeye layık dünyadır. Yok, eğer dünyadan sadece zaruri ihtiyaçları kadarını mubah/helal yoldan kazanıyor ve bu arada dinini ve faziletini muhafaza ediyorsa, onun dünyalığı yerilen dünyalık değildir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *‘Sizin dünyanızdan bana kadın, güzel koku sevdirdi, namaz ise gözümün aydınlığı, gönlümün bahtiyarlığı kılındı.’*^[6]

Evet, dünyanın bu kadarı zarar vermez, zühdü bozmaz ve mezmum/yerilen dünya olarak adlandırılmaz. Allah’ın kınadığı dünya, zaruri ihtiyaçtan fazla olarak peşinde koşulan şeylerdir. Nitekim rivayete göre Hz. Ömer, Ebu’d-Derdâ’yı Humus şehrine vali olarak tayin ettiğinde Ebu’d-Derdâ orada kendisine iki dirhem karşılığında bir tuvalet inşa ettirmişti. Bunun üzerine Hz. Ömer ona şöyle bir mektup yazdı:

‘Mü’minlerin emiri Ömer’den Üveymir’e (küçük mimara)...

Şunu bil ki senin yaptığın yapıların benzerlerinden Fars ve Bizans ülkelerinde istemediğin kadar bulunmaktadır; fakat bu ülkeler Allah’ın izni ile yıkılıp viran edildiğinde bunlar onları kurtarmayacaktır. Şimdi, sen ve ailen Şam’a sürgün edilmiş bulunmaktasınız, bu mektubum eline geçtiğinde derhal oraya git.’

Hz. Ömer’in bu kararı üzerine Ebu’d-Derdâ Şam’a gitti ve vefatına kadar orada yaşadı. Allah kendisine rahmet etsin.”

^[6] Nesai, *Bâbu ‘İşreti’n-Nisa*, 36/7.

Buna göre insanın dünyadan istedikleri, çoğaltmak ve böbürlenmek, makam ve mevki elde etmek gibi amaçlara matuf ise ve fakirlik korkusundan dolayı mal biriktiriyorsa, işte onun dünyası yerilmeye layık dünyadır. Yok, eğer dünyadan sadece zaruri ihtiyaçları kadarını mubah/helal yoldan kazanıyor ve bu arada dinini ve faziletini muhafaza ediyorsa, onun dünyalığı yerilen dünyalık değildir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *‘Sizin dünyanızdan bana kadın, güzel koku sevdirdi, namaz ise gözümün aydınlığı, gönlümün bahtiyarlığı kılındı.’*

Nesai, *Bâbu ‘İşreti’n-Nisa*, 36/7.

11.

Akıl ve özellikleri

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, akıl nedir?”

Dedi ki: “İnsanlar bu hususta ihtilaf etmişlerdir.”

Dedim ki: “Senin cevabın nedir?”

Dedi ki: “Akıl Allah’ın kalplere yerleştirdiği basiret nurudur. Kul onun sayesinde, kalbine gelen düşüncelerin hak olanlarını bâtil olanlarından ayırt eder, düşmanının, yani şeytanın ve nefsinin vesveselerini fark eder ve kulluğunu yaparken nelere riayet etmesin gerektiğini bilir.”

“Akıl insanın kazandığı, elde ettiği bir şeydir, isteyen herkese onu elde eder, o halde aklın bu bilgisi nereden geliyor? Beni şu hususta aydınlatınız: Akıl Allah tarafından mı verilir, yoksa kul kendisi mi onu kazanır. Ayrıca akıl kadim/ezelî midir yoksa yaratılmış mıdır?” diye sordum.

Dedi ki: “Yüce Allah akılları yaratmış ve kullarına taksim etmiştir. Neticede akıl, Allah’ın kalbe yerleştirdiği bir ilahî lütuftur. Dolayısıyla kalp bu ilahî lütuf sayesinde Allah’tan ilim öğrenir, akli sayesinde en güzel ilahî lütuflara mazhar olur ve onun sayesinde ciddiyetle çalışıp gayret eder ve rızkını kazanır.”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, Akıl nedir söyler misin?”

Dedi ki: “Evet delikanlı! Akıl, doru sözün doğruluğunu, yanlış sözün yanlışlığını gösteren bir özelliktir. O bir cisim veya duyu değildir. Gözle görülmez. Fakat insan gözle gördüğü cimin varlığını anladığı gibi gözle görmediği ‘tabiat’ın varlığını da anlar. Nitekim insan ‘midem bulanıyor’ veya ‘içim kuruyor’ dediği zaman ona ‘bu senin vücudunun tabiatından gelen bir şeydir’ denilir. Evet delikanlı! İşte bunun gibi insanın dili ve konuşmaları de aklının varlığına işaret eder. Eğer konuştuğu şeyler doğruysa ona ‘akıllı’ derler, yok eğer konuştukları yanlışsa ‘ahmak’ derler. Demek ki dil/konuşma, insan bedeninde bir nurun var olduğunu göstermektedir. İşte bu nur, akıldır.”

Dedim ki: “Anladığım kadarıyla siz aklın bedende bulunan bir hal olduğunu, fakat sınırının olmadığını söylüyorsunuz.”

Dedi ki: “Evet, ama aklın sınırı olarak beden vardır ya, daha başka sınıra ne hacet!”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, akıl artar ya da eksilir mi, yoksa olduğu gibi mi kalır?”

Bunun üzerine bana şöyle dedi: “Aferin sana! Baban seni çok güzel eğitmiş, hem güzel bir edep ve terbiye kazandırmış hem de küçük yaşta birçok meseleyi öğretmiş. İmdi; bilesin ki akıl bizatihi yaratılmış bir huydur ve iki türdür. Birincisi huy şeklinde olan, yani Allah tarafından verilmiş olan akıl, ikincisi ise tecrübe ile edinilen akıldır. İnsan ikinci aklını/tecrübelerini birinci aklıyla, yani Allah’ın verdiği akıl ile kazanır. Diğer taraftan Allah’ın verdiği aklın ne olduğunu da tecrübe sayesinde, yani kazandığı akılla idrak eder.”

12.

Sadakat

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, sadakat nedir?”

Dedi ki: “Sadakat; kalbin ve dilin aynı hal üzere olduğu durumda dilin söylediği sözdür. Burada kalp ve dil, birbirinden farklı olmamalıdır.”

Dedim ki: “Bunu anlayacağım şekilde açıklar mısınız?”

Dedi ki: “Sadakat; niyette, dilde ve amelde olur. Niyette sadakat, kalbin ilahî ceza korkusuyla veya sevap ümidiyle ve sadece Allah için kendisini açığa vurmasıdır. Dilde sadakat; dilin sağlam bir kanıta sahip olduğu durumlarda konuşmasıdır. Böyle bir durumda konuşmaktan geri durmak, dilin sadakatinin zayıflığı demektir. Amelde sadakat ise rahatı ve tembelliği bir kenara bırakarak, karar verdiği işi/ameli gerçekleştirinceye kadar, hiçbir engelin kendisini alıkoyamayacağı şekilde çaba göstermektir.”

Dedim ki: “Daha başka?”

Dedi ki: “Doğru veya yanlış olduğu düşünülmeden söylenen her sözün, sözünde durmamanın ve insanın kurtuluşunun garantisi olan ahiret amellerini ertelemenin sebep olacağı hesaptan korkmaktır.”

Dedim ki: “Sadakatin temeli nedir?”

Dedi ki: “Marifettir; çünkü sen ancak seni her an görüp işittiğini ve seni cezalandırmaya kadir olduğunu, seni O’nun cezasından sadece sadakatin kurtaracağını bildiğin Yüce Allah’a karşı sadakat sahibi olabilirsin. İşte böyle bir durumda zorunlu olarak sadakat ortaya çıkar.

Marifet sadakatin temelidir. Sadakat ise diğer bütün iyi amellerin temelidir. İnsan ne kadar sadakat sahibi olursa iyi amelleri o kadar artar.”

Dedim ki: “İnsanları sadakatten alıkoyan nedir?”

Dedi ki: “Sadakatin değeri, faydaları ve sonuçları hakkında marifet eksikliği ve yakân zayıflığıdır. Çünkü yakân zayıfladığı zaman sadakat zayıflar, bu yöndeki istek azalır. İnsan bu durumda sadakatin lezzetine varamayacağı için, getireceği sıkıntılara da katlanamaz. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *‘Eğer Allah’a karşı sadakat sahibi olsalardı onlar için daha hayırlı olurdu’* (Muhammed, 47/21). İşte bu

ayette Allah, sadakatin karşılığının çok hayırlı olacağını garanti etmektedir. Fakat ayetle sözü edilen bu kimseler müşahede ile kazanılan Allah'a yakınlık mertebesinde, O'nun emirlerini yerine getirmenin ve o sadakat uğruna sıkıntılara katlanmanın huzurundan uzak oldukları için sadakatten de uzaklaşmışlardır.”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, sadakat kalbe nasıl yerleşir?”

Dedi ki: “Sadakat, Allah tarafından verilen bir haldir, kalbe yerleştiği zaman orada bir nur oluşur. Kalpte coşku ve heyecan meydana getirir ve bu heyecanla birlikte sadakat baştan ayağa bütün bedeni kaplar, her organ kendi payını alır. Tabi her uzvun payı, kalpteki incelik ve akıldaki sıhhat ölçüsüne göredir.

Bazen sadakat kalpte öyle bir coşku oluşturur ki, insanın aklını başından alır, ona kendini unutturur, gözyaşı döktürür, hüzne gark eder, yeme içmeden kestirir, içli içli inletir, gözyaşının sel olup akmasına neden olur. Bazen feryat der, bazen hıçkırıklara boğulur, bazen belli bir süre, hatta bir gün, iki gün veya daha fazla bir süreliğine aklı başından gider, temyiz gücünü kaybeder. Tabi bunlar, kalbindeki sadakat ve heyecanın gücüne göre değişir. Bazen sadakat onu öyle bir vecd haline sokar ki pek çok iyi ameli yapamaz hale gelir, bazen şaşkınlık yaşar, insanlardan uzaklaşıp yalnızlaşır, uzun süreli üzüntü ve kedere gark olur, hatta bu halden dolayı hasta olup yataklara düşer, beti benzi atar, rengi solar, her tarafını bir titreme kaplar. Bazen durmak yorulmak bilmeden çalışmaya, amel etmeye koyulurken bazen kılını kıpırdatamaz, çoluğuna çocuğuna hiçbir fayda sağlayamaz olur. Lokmaları boğazına dizilir, boğulacak gibi olur, ağlamaktan gözlerinin feri tükenir, hatta bazen onun bu gözü yaşlı halini gören insanlar bile kendilerini tutamayıp ağlamaya koyulurlar.

İşte bütün bu haller, kalpte sadakatin, hayâda sadakatin, korkuda sadakatin, hüsn-ü zanda sadakatin ve muhabbette sadakatin oluşturduğu heyecanın sonucudur. Evet, delikanlı! İşte sadakatin kalpte ve bedende ortaya çıkardığı böyle sancılar da vardır.”

13.

Sadık insan

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, sadakat sahibi insanın başkaları ile ilişkileri nasıl olur? Onların arasına karışabilir mi? Onlar tarafından eleştirildiğinde üzülmür veya övüldüğüne sevinir mi? Bu konuda kısaca açıklama yapar mısınız?”

Dedi ki: “Sadakat sahibi insan, kalbinin salih olması nedeniyle insanlar nezdinde bütün itibarını yitirse bile umursamaz. En küçük amelinin dahi insanlar tarafından bilinmesinden hoşlanmaz, buna karşılık kusurlarını görmüş olmalarından da rahatsız olmaz. Zaten kusurlarının görülmesinden rahatsızlık duyması demek insanlar nezdinde daha fazla itibar elde etmeye çalışması demektir. Böyle bir davranış sadakat sahibi insanların ahlakına yakışmaz.”

Dedim ki: “Sadık insanın özellikleri nelerdir?”

Dedi ki: “Sadık insanın alametlerinden birkaçı şunlardır: Doğru söz söyler, diline hâkim olur, konuştuğu zamanda sözü ölçülü ve doğru olur. Kalbi her türlü kirden arınmıştır, her nefesinde Mevla onun nefisini arındırır.”

Dedim ki: “Ahlakî davranışlarda sadakati güçlendirecek olan hal nedir?”

Dedi ki: “Nefsi kulluk görevleriyle terbiye etmek, insanların kendisine karşı bakışlarından dolayı hissettiği korku ve saygıyı gidermek ve buları sadece Yüce Allah’ın rububiyetini tazim için hasretmek.”

Dedim ki: “Peki, bunu kuvvetlendirecek hal nedir?”

Dedi ki: “Kalbin bütün muamelelerinde kendini sadece ilahî vahdaniyete hasretmesidir. İşte o zaman kalpte vahdaniyet hâkim olacak ve artık faydanın ve zararın sadece kendisinden geldiği Allah’a yönelmeye başlayacak.”

Dedim ki: “Peki, bu makam daha sonra hangi makama dönüşür?”

Dedi ki: “İhlâs haline.”

14.

İhlâs

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, ihlâs nedir?”

Dedi ki: “Allah’la olan ilişkisinde insanları gözünden silip atmak, başkasının övmesini arzulamadan veya kınamasından korkmadan, sadece Allah’ın vereceği sevabı hedeflemektir.”

Dedim ki: “Peki, ihlâs ismi nereden geliyor?”

Dedi ki: “Bu davranış, ameli her türlü noksandan arındırdığı için bu adı almıştır, yani ihlâs, amelin bütün afetlerden halis olması demektir. Nitekim Arap dilinde bu kelime bu anlamda kullanılmaktadır. Buna göre ihlâs, halis kılmak, başkasını karıştırmamak demektir. İhlâslı amel, riyanın, gösterişin, övülme tutkusunun, yerilme korkusunun karışmadığı, yani bütün kirlilerden halis olmuş ameldir.”

Dedim ki: “İhlâs farz mıdır, yoksa fazilet midir?”

Dedi ki: “Bütün amelleri sadece Allah için yapmak anlamında ihlâs, farzdır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *‘Onlar yalnızca ve bütün ihlâslarıyla Allah’a kulluk etmekle emrolundular’* (Beyyine, 98/5), *‘Kim Rabbinin nimetine ulaşmayı istiyorsa salih amel işlesin ve Rabbine hiçbir şeyi ortak koşmasın.’* (Kehf, 18/110)

Dolayısıyla ameline riya, gösteriş, övülme tutkusu, yerilme ve itibar kaybetme korkusu, kendini beğenme gibi şeyleri karıştıran kişinin ameli ihlâslı değildir. Zira Allah sadece ihlâslı ameli kabul eder. Nitekim Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğu rivayet edilir: *‘Yüce Allah kıyamet günü şöyle buyurur: Kim başkasını ortak koşarak bir amel işledi ise bilsin ki ben o amelden uzağım, o amel o ortak koşulan için yapılmıştır.’*”^[7]

Dedim ki: “İhlâsın kaynağı nedir?”

Dedi ki: “Amel işlemeyen önce hissedilen azap korkusu ve sevap ümididir (*havf ve reca*). İnsanı havf veya reca amele sevk ettiğinde, bu ameli ifsat edecek bir şey ortaya çıkınca onu derhal kalbinden def eder ve ameli ile de onu hoş görmediğini gösterir. İşte böyle yapan kişi, amelini sırf Allah için (ihlâslı) yapmış demektir.”

Dedim ki: “Amellerimde bana yardımcı olacak ve insanların gözünden kaçma konusunda beni güçlendirecek şeye bir örnek verir misiniz?”

Dedi ki: “Ağacın kökleri topraktan dışarı çıkarsa suyu iyi alamaz ve dalları da güzel beslenemez, yaprakları kurur, meyve vermez olur, faydası ve değeri kaybolur. Ama kökleri toprakta gizli olur ve görünmezse suyu iyi alır, damarları büyür, yaprakları yeşerir, meyvesi bollaşır, sahibi de o meyveyi toplar. Böylece ağacın kadri kıymeti artar.

İşte delikanlı, salih amel de tıpkı bunun gibidir. Onun da kalpte gizli ve insanlardan saklı kökleri vardır. Bunlar özünde tertemiz amellerdir. Yapana da çok sevap kazandırırılar. Fakat kalpteki bu inancın veya bu amellerin bir kısmı insanlara görünecek olsa insanların bakışlarından korunamaz ve övülme tutkusu hastalığına yakalanır.

Allah için amel eden kimse kendini ne kadar insanların bakışlarından gizlerse sadakat ve ihlâs derecesi o kadar artar, sevabı çoğalır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: ‘*Gizli yapılan amel, aleni yapılan amelden yetmiş kat daha fazla sevap kazandırır.*’”^[8]

Dedim ki: “Peki, Allah’tan başka kimsenin beni görmediği bir anda amel ederken karşılaşacağım en tehlikeli şey nedir?”

Dedi ki: “Böyle bir durumda senin için en tehlikeli şey ucb, yani kendini beğenmedir; çünkü böyle bir durumda riyakârlık olmaz; fakat amelini kendin çok beğenirsin ve gizliden gizliye ne kadar ihlâslı amel ettiğini insanların bilmesini istersin. Ama gel gör ki, seni tam bu durumda insanlar görececek olsa riyadan kurtulman mümkün olmaz.”

^[7] İbn Mace, Zühd, 21.

^[8] Tirmizi, Ebu Davud.

İbn Mace, Zühd, 21.

Tirmizi, Ebu Davud.

Dolayısıyla ameline riya, gösteriş, övülme tutkusu, yerilme ve itibar kaybetme korkusu, kendini beğenme gibi şeyleri karıştıran kişinin ameli ihlâslı değildir. Zira Allah sadece ihlâslı ameli kabul eder. Nitekim Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğu rivayet edilir: ‘*Yüce Allah kıyamet günü şöyle buyurur: Kim başkasını ortak koşarak bir amel işledi ise bilsin ki ben o amelden uzağım, o amel o ortak koşulan için yapılmıştır.*’”

Allah için amel eden kimse kendini ne kadar insanların bakışlarından gizlerse sadakat ve ihlâs derecesi o kadar artar,

sevabı çoğalır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *‘Gizli yapılan amel, aleni yapılan amelden yetmiş kat daha fazla sevap kazandırır.’*”

15.

Riya

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, riyanın sebebi nedir?”

Dedi ki: “Dünya sevgisidir.”

Dedim ki: “Nasıl yani? Biraz delilli olarak açıklar mısın?”

Dedi ki: “İnsan dünyayı sevdiğinde orada kalmak ister, bu durumda da herkes tarafından beğenilmeyi, adil ve güvenilir bulunmayı, şanının şöhretinin yayılmasını, övgüyle anılmasını, halk arasında görüşlerinin makbul olmasını ister ve böylece oradan elde edeceklerini artırmayı arzu eder.”

Dedim ki: “Riyanın anlamı nedir?”

Dedi ki: “Güzel davranışlarından dolayı insanların kendisini takdir edip övmelerini istemektir.”

Dedim ki: “Riyakâr insanın belirtisi nedir?”

Dedi ki: “Üç belirtisi vardır: Toplum içinde ibadetlere düşkün ve gayretli olmak, yalnız başına iken amelde tembellik etmek, her yaptığıının takdir edilip övülmesini istemek.”

16.

Kişinin kendi amelini beğenmesi: “Ucb”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, benim için tehlike arz eden ucb nedir?”

Dedi ki: “Allah’ın verdiği nimetlere ve muvaffakiyetlere değil de kendi yaptığın amellere bakar ve amellerini güzel ve çok görürsen, bunları yaptığın için kendini beğenirsen işte buna ucb denir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *‘Hani Huneyn günü çokluğunuz size hoş gelmişti (sizi gururlandırmıştı) de hiçbir işe yaramamıştı’* (Tevbe, 9/25). Buna göre bir şeyi çok görmek ve çokluğuna bakıp beğenmek ucb sayılır.

Dedim ki: “Ucbu giderecek, kalpten temizleyecek şey nedir?”

Dedi ki: “Şunu aklından çıkarmamalısın: Lütfu ile seni amele sevk eden, sen bunu elde etmeyi hak etmek için hiçbir şey yapmadığın halde, sırf rahmetiyle seni seçip hidayet eden bizzat Allah’tır.

Yaptığın amellerin aslında Allah’ın sana bir nimeti olduğunu anlarsan o zaman bu nimeti bahşedene şükretmenin gerekliliğini de anlarsın.”

Dedim ki: “Peki bunun bana kazandırdığı şey ne olacak?”

Dedi ki: “Daha bir kuvvetle amel etmeye yönelecek ve amellerini artıracaksın.”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, bana, ucb hastalığını def edeceğim bir yol konusunda biraz daha bilgi verir misin?”

Dedi ki: “Söyle bakalım delikanlı! Seni övündürecek olan şey nedir, sana ait olan ve kabul edilen amellerin midir?”

Dedim ki: “Evet, onlardır.”

Dedi ki: “Bu söz, gaybı bilme iddiasıdır; amellerini bozacak onca fitne varken ve bunların amellerini bozmuş olmadığından emin değilken amellerinin kabul edildiğini nereden biliyorsun?”

Dedim ki: “Peki benim olmayan, yani yapmadığım şeyler için övünüyorum desem, bu söz ilim açısından doğru olur mu?”

Dedi ki: “Bu da tamamen cehalettir; çünkü ilim sahibi insanlar kendilerine ait olmayan bir çanta dolusu paradan dolayı övünmezler.”

Dedim ki: “Peki amelleri sahih kılmanın yolu nedir?”

Dedi ki: “Bu amellerin Allah tarafından sana ihsan edilmiş birer nimet olduklarını bilmelisin. Çünkü seni bu amelleri yapmaya muvaffak kılan, sana onları yapma konusunda güç kuvvet veren Allah’tır. Bu sebeple yapman gereken şey, amellerinin Allah tarafından kabul edilmesini ümit etmek ve şeytanın amellerini ifsat etmesinden endişe duymaktır. İşte böylece amellerinin üzerine titrer, onları şeytanın ifsadından muhafaza etmeye çalışırsın.”

17.

İbadetten mutluluk duymak

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, amellerimden, ibadetimden nasıl mutluluk duyarım, bu duygu nasıl helal olur?”

Dedi ki: “Mutluluk duymalısın; çünkü Allah seni hidayete erdirmiş, o amelleri yapmaya muvaffak kılmış, yardım etmiş, seni buna muvafık olarak takdir buyurmuştur. Bu sebeple amellerinin bir ilahî ihsan olduğunu düşünmeli ve çok daha fazla şükretmelisin. İşte bu durumda amellerinden dolayı sevinmen helal olur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyuruyor: *‘De ki Allah’ın rahmeti ve ihsanı sayesinde, evet işte bunun sayesinde sevinisinler; zira Allah’ın rahmeti ve ihsanı onların biriktirdikleri her şeyden daha üstündür.’*” (Yunus, 10/58)

18.

Şükür

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, Allah’a şükürün belirtisi nedir?”

Dedi ki: “Nimetlerin artmasıdır, çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *‘Eğer şükrederseniz size olan nimetlerimi artırırım...’* (İbrahim, 14/7). Şükürün özü itibarıyla anlamı şudur: Bütün nimetlerin Allah tarafından bahşedildiğini bilmen, yerde ve gökte olan tüm varlıklara gelen nimetlerin sadece ve sadece O’nun kudretinde olduğunu anlayan ve hem sana gelen nimetler hem de başkalarına gelen nimetler nedeniyle Allah’a şükretmendir. İşte Allah’a şükürün varacağı nokta budur.”

Dedim ki: “Şükretmeye muvaffak kılındığım için de şükretmem gerekir mi?”

Dedi ki: “Evet, ama böyle bir şükürü ne akıl idrak edebilir, ne fikir ihata edebilir, ne beden üstesinden gelebilir ne de kalp hakkını verebilir. Ama sahip olduğun bütün nimetleri verdiği ve seni bu nimetlere şükretmeye muvaffak kıldığı için şükredersin ve böylece ilahî hüküm senin diline feyz eder, bu sayede bütün nimetler içerisinde bir de bunların nimet olduğunun bilincine varmanın şükürünü eda edersin. İşte bu, şükür nimetinin şükürdür ki, sonu sınırı yoktur; çünkü senin bütün şükürünün toplamı dahi Allah’ın sana verdiği en ufak bir nimeti karşılamaktan acizdir.”

Dedim ki: “Çok az şükrettiğimi ve bu hususta kusurlu olduğumu anlayınca şükürümü artırmak için ne yapmalıyım?”

Dedi ki: “Şunu bil ki senin azıcık şükürün dahi Allah’ın sana olan büyük bir nimetidir. Zaten Allah’a hakkıyla şükretmek üzere bütün mahlûkatın amellerini yapacak olsan bile, bu durumda da bedeninin ve aklının takat getiremeyeceği kadar daha fazla şükretmen gerekecekti, çünkü her şükür, daha fazla şükretmeni gerektirir.”

19.

Sabır

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, sabır nedir?”

Dedi ki: “Sızlanıp şikâyet etmeyi bırakarak Allah’ın razı olacağı şeyleri yapmakta kararlı ve sabit olmaktır. Bunu açıklamak üzere Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *‘Rablerinin rızasını umarak sabah akşam dua edenlerle birlikte sen de sabret’* (Kehf, 18/28). Tabiin âlimlerinden Mücahid bu ayeti tefsir ederken şöyle demiştir: Sabret demek kendini tut demektir. Burada sabrın anlamı, nefsi ubudiyet makamında tutmak, hapsetmek ve bu arada şikâyet ve sızlanmayı kesmektir. Çünkü şikâyet ve sızlanma sabrın tam tersidir. Nitekim ‘kul sızlanmayı kesti’ dediğin zaman, onun artık sabırda ubudiyet makamına varmış olduğunu ifade etmiş olursun.”

Dedim ki: “Sabır neye karşı olur?”

Dedi ki: “Üç şeyde sabır söz konusu olur: Allah’a itaat etme konusunda sabırlı olmak, Allah’a isyan etmeme konusunda sabırlı olmak ve dünya musibetlerine karşı sabırlı olmak.”

Dedim ki: “Sabırlı olma konusunda beni güçlendirecek olan şey nedir?”

Dedi ki: “Birçok şey vardır.”

Dedim ki: “Bazılarını söyler misiniz?”

Dedi ki: “Birincisi, Allah’ın sana sabrı farz kılmış olmasıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *‘İçinizden sabredenleri ve cihad edenleri ortaya çıkarmak üzere sizleri imtihan edecek ve sözlerinizi doğruluğunu sınayacağız.’*” (Muhammed, 47/31)

İkincisi, sabır karşısında elde edeceğin sevabın ne kadar büyük olduğunu bilmektir; çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *‘Sabretmelerine karşılık onlara cennet ve ipek giysiler bahşetmiştir.’* (İnsan, 76/12)

Dedim ki: “Peki nasıl sabredeceğim? Hangi sebeple sabredeceğim? Sevap ümidiyle sabretme haline ne zaman ulaşırım?”

Dedi ki: “Şu ayeti hiç duymadın mı?: *‘Musa ona, ‘Bildiğin dosdoğru ilimden bana öğretmene karşılık sana tabii olayım mı?’ dedi. O ise: ‘Sen benimle beraber olmaya sabredemezsin, hakkında bilgi sahibi*

olmadığın şeylere nasıl sabredebilirsin ki?’ dedi’ (Kehf, 18/66-68). Neticede ne için sabrettiğini bilmezsen, sabrın sıkıntılarına tahammül edemezsin.”

Dedim ki: “Peki sabrın sıkıntılarına ne zaman katlanabilirim, bu sıkıntılar ne zaman gözümde hafifleşir?”

Dedi ki: “Allah’ın vereceği sevap için sabrettiğini ve sabredenlerin Allah katındaki değerinin ne kadar üstün olduğunu bilsen, bu bilgi kalbinde yer etse işte o zaman sabra tahammül edersin, bütün o sıkıntılar gözünde küçülür, hepsinin üstesinden gelmek sana kolay gelir. Bütün uzuvların gönüllü olarak Allah’a itaat etmeye başlar ve bundan lezzet alır.”

Dedim ki: “Hangi manevî/batınî ilimler sabır gücünü artırır?”

Dedi ki: “Kalp ile ahireti müşahade ilmi ve yakîn nuru sabrını artırır. Nitekim Sahabeden Hz. Harise şöyle demiştir: ‘...sanki Rabbimin arşını ayan beyan görüyorum ve ona bakıyordum, sanki cennet ehlinin nimetler içindeki halini ve cehennem ehlinin çektikleri azabı apaçık görüyordum. Bu sebeple artık gündüzleri su içmekten ve geceleri uyumaktan bile imtina ediyorum.”’

Dedi ki: “İnsan nasıl olur da uzun süren zorluklara, meşakkatlere katlanır ve bütün bu zorlukların acısını hissetmez?”

Dedi ki: “Bu sık sık olur, zira ilahî heybet kalbe yerleşir ve marifet orayı kaplarsa işte o zaman kalp, Allah’a yakın kimselerin makamlarına ulaşacağına ve bütün gayretleri ile ibadet eden kimselere verilen ilahî lütuflara nail olacağına dair kesin inanç ile aydınlanır. Sonra ilahî kudretin gücü ve yaratılıştaki mükemmellik karşısında hayrete düşer, sonra düşünceler kalbini kaplar,^[9] nihayet içine düştüğü bu şaşkınlık, hayret, marifet ve yakîn sayesinde bütün yorgunluğunu unuttur, artık kendisini yoracak şeyleri düşünmeye bile fırsat bulamaz. Zira kalp gözüne inkişaf etmiş olan şeyler o kadar muazzamdırlar ki, artık başka bir şeyi düşünemez olmuştur.”

Dedim ki: “Daha iyi anlayabilmeme için bir örnek verebilir misiniz?”

Dedi ki: “Yusuf kıssasını bilmez misin? Nitekim Mısır Azizinin karısı o kıssada şöyle demişti: ‘Çık onların karşısına. Kadınlar onu görünce şaşkına döndüler ve ellerini kestiler. Ve dediler ki: ‘Aman Allah’ım! Bu insan değil, olsa olsa yüce bir melektir.’ (Yusuf, 12/31)

Delikanlı! Görmez misin ki, kadınların kalpleri ve akılları Yusuf’u ansızın karşılarında görünce şaşkına dönmüşüler ve farkına

varmadan ellerini kesmişler, bunun acısını bile duymamışlardır. Ancak bu hal geçince acıyı hissetmeye başlamışlardır.

İşte bunun gibi insanın kalbi de Allah'ın kudret ve nimetleri karşısında şaşkına döner ve acılarını unuttur, sıkıntılarını hissetmez hale gelir; çünkü ilahî azametinin, kudretinin ve nimetlerin büyüklüğü bu acıları hissetmesine engel olur.”

Dedim ki: “Peki sabrı kuşanmak nedir?”

Dedi ki: “Sabrı kuşanmak nefsi zorluklara, acılara, hoşlanmadığı şeylere zorlamaktır. İnsan bunu yaparak sevap kazanmak ve günahlarını temizlemek ister. Sabırlı kimsenin amacı, ibadet ve itaatlerin en ileri derecesini yerine getirmektir.

Sabrı kuşanan insan birçok acı ve kederle karşılaşır, sabreden kişi ise artık bu acı ve ıstırapları hissetmez olmuştur. Artık onun amelleri, her şeyi hoş karşılama ve güzel düşünme anlayışına dayalıdır.”

Dedim ki: “Sabır ve sabrı kuşanma arasında bir başka hal de var mıdır?”

Dedi ki: “Evet, bu ikisi arasında ‘nimetlenme’ denen bir hal vardır.”

Dedim ki: “İnsan böylesine zor bir halde iken nimetlenme ne demektir?”

Dedi ki: “Kul sabrı kuşandığında Allah onun bu uzun gayretini bilir ve ona ahirette sabırlı kimselerin ulaşacağı makamları bildirir. Böylece o kul, sabra devam etmenin tadını hisseder, ibadet ve itaatin değerini anlar ve bu durumun Allah tarafından kendisine ihsan edilmiş bir nimet, bir lütuf olduğunu kavrar. İşte bu noktada marifet ile nimetleri mülhaza etme hali bir araya gelir ve kalp, bu nimetlerin sevinci ile dolar. İşte bu hal de onu, sabrı kuşanma makamından sabır makamına yükseltir.

Dedim ki: “Sabır hali üzere olanlar hep aynı mıdırlar, yoksa aralarında derece farkları var mıdır?”

Dedi ki: “Elbette vardır, bazıları diğerlerinden daha faziletlidir.”

Dedim ki: “Peki bu farklılık nereden kaynaklanır?”

Dedi ki: “Akıllarının ve himmetlerinin farklılığından kaynaklanır delikanlı! Düşünsene, bir adama yorucu bir iş karşılığında belli bir ücret verilse, diğer bir adama ise aynı iş karşılığında bunun iki katı ücret verilse ve bir diğerine de kat kat daha fazlası verilse ne düşünürsün? Bunların üçünün de aynı işi yaptıklarını mı düşünürsün?”

Dedim ki: “Nasıl yani? Biraz daha anlatsanız?”

Dedi ki: “Bunlardan her biri, alacağı ödülün büyüklüğünü bilmesine bağlı olarak işinde ciddiyet ve sabırla çalışacaktır. İşte sabır makamında bulunanlar da böyledir. Bunlar bu makama yerleştiklerinde, Allah’ın vereceği sevap ve ödül hakkındaki marifetlerine göre birbirlerinden farklılık arz ederler, buna bağlı olarak da sıkıntılara ve zorluklara katlanma güçleri farklılaşır.”

Dedim ki: “Sabrımı artıracak bir hal anlatır mısınız?”

Dedi ki: “Sen sıkıntılara katlanıp sabrederken Allah’ın sana nazar etmekte olduğunu, onun gözetiminde olduğunu bilmen seni bu hususta güçlendirecektir. Nitekim rivayetlere göre Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *‘Zorluklara katlananlar, benim rızam için sıkıntılara tahammül edenler benim ilmim ve gözetimim dâhilindedir. Onların amellerini zayi edeceğimi yahut onları unutacağımı mı sanırsın?! Nasıl böyle yaparım! Ben ki kerem ve ihsan sahibiyim, benden yüz çevirenlere bile ihsan ederim. Bana yönelmiş olanlara nasıl olur da ihsan etmem?!’*”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, Sabır yolu çok az insanın yürüyebileceği zor bir yoldur. Bana bu yolda yürürken güç verecek bir hal tarif etseniz.”

Dedi ki: “el-Hakîm’in şu sözünü duymadın mı?;

*Razıyım, yeter ki beni kızdıracak şey
Rabbimi razı eden bir şey olsun, ondan da razıyım
Günlerim sabırla geçiyor ki sonu hayırlı olacaktır
Sabır tıpkı adı gibi sabırdır.*

Dedim ki: “Kul, sabır halinden sonra hangi makama geçer?”

Dedi ki: “Rıza makamına.”

[9] (فشتغل الهموم بكفر القلوب)

Dedi ki: “Bu sık sık olur, zira ilahî heybet kalbe yerleşir ve marifet orayı kaplarsa işte o zaman kalp, Allah’a yakın kimselerin makamlarına ulaşacağına ve bütün gayretleri ile ibadet eden kimselere verilen ilahî lütuflara nail olacağına dair kesin inanç ile aydınlanır. Sonra ilahî kudretin gücü ve yaratılıştaki mükemmellik karşısında hayrete düşer, sonra düşünceler kalbini kaplar, nihayet

içine dřtęę bu şaşknlk, hayret, marifet ve yakn sayesinde bütün yorgunluğunu unutur, artık kendisini yoracak şeyleri düşünmeye bile fırsat bulamaz. Zira kalp gözüne inkişaf etmiş olan şeyler o kadar muazzamdrlar ki, artık başka bir şeyi düşünemez olmuştur.”

()

20.

Rıza

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, Rıza makamına giden yol nedir?”

Dedi ki: “Allah’ın bütün takdirinde adil olduğuna, verdiği hükümlerde itham edilemeyeceğine dair kal bilgisidir.”

Dedim ki: “Rıza’nın kaynağı nedir?”

Dedi ki: “Allah’a olan hüsn-ü zan ve O’nun mutlak adaleti hakkındaki marifettir.”

Dedim ki: “Ne zaman kolaylıkla Rıza makamına ulaşmış olurum?”

Dedi ki: “İşlerin sonunu bildiğinde ve senin kendin için yaptığın seçimlerdense Allah’ın senin için yaptığı seçimlerin daha hayırlı olduğunu anladığında.”

Dedim ki: “Biraz daha anlayacağım şekilde açıklar mısınız?”

Dedi ki: “Allah’ın mahlûkat için en hayırlı olan şeyi meşiet buyurduğunu akıllar idrak eder, kalpler bu konuda yakine ulaşır, nefisler bilir ve ilim buna şahitlik ederse; adaletin ancak ve ancak hiçbir şeyin kendisine benzemediği Vahid dolan Allah’tan olduğunu kalpler bilirse, işte o zaman rıza kolay olur. Zaten bu durumda uzuvlar, her yaptığı adil olduğu bilinen Yüce Allah’ın takdirine herhangi bir itiraz etmez ve kalp de bu takdirden memnuniyet duyar.”

Dedim ki: “Rızanın manası nedir?”

Dedi ki: “Kalbin ilahî, takdirin gerçekleşmesinden memnuniyet duymasıdır.”

Dedim ki: “Peki bunun tersi nedir?”

Dedi ki: “Kalbin ilahî, takdirin gerçekleşmesinden memnuniyet duymamasıdır, yani hoşnutsuzluk duymasıdır.”

Dedim ki: “Hoşnutsuzluk nedir?”

Dedi ki: “Kalbin ilahî kaza ve kaderden bıkip usanması, onu hoş görmemesi, hep bir şeylere sahip olmak istemesidir. Hastalandığı zaman Hz. Ebubekir’e ‘Sana bir tabib çağıralım mı?’ denildiğinde, ‘Tabib beni gördü’ demiş, insanlar, ‘Peki tabib sana ne söyledi?’ diye sorduklarında ise, ‘Ben dilediğimi yaparım dedi’ demiştir. Hz. Osman hasta olduğu zaman Abdullah b. Mesud’a ‘Şikâyetin nedir?’ demiş, o ise, ‘Günahlarımdır’ demiştir. O sırada ona, ‘Peki ne istersin?’ diye

sorulunca, ‘Rabbimin rahmetini isterim’ demiştir. Bunun üzerine ‘Sana bir tabib çağıralım mı?’ diye sormuşlar, o ise, ‘Tabib mi beni hasta etti sanki!’ demiştir.”

Dedim ki: “Bana rızayı talep etme kuvveti verecek bir hal tarif et, anlayacağım ve etkilenebileceğim şekilde ve açık bir hüküm olarak anlat ki, nefsim onu kendine görev bellesin, yerine getirmemekten korkar olsun.”

Dedi ki: “Açık hüküm (konunun zahir yönü) şudur: Yüce Allah, ‘*Allah onlardan razı oldu onlarda Allah’tan razı oldular*’ (Maide, 5/119) buyurmakta, açıkça rıza makamındakileri övmektedir. Hz. Peygamber ise, ‘*Allah’tan razı olan rızaya ulaşır, ilahî takdirden memnuniyetsiz olan ise memnuniyetsizlik elde eder*’ buyurmuştur.

Konunun batın yönü ise; ilahî takdire rıza göstermenin Allah’ı razı edeceğinin kalp tarafından bilinmesidir. Nitekim el-Hâkim şöyle demiştir:

*Razıyım, yeter ki beni kızdıracak şey
Rabbimi razı eden bir şey olsun, ondan da razıyım.*

Yine el-Hâkim şöyle der: ‘Bekr b. Abdullah el-Müznî’yi (vf. h. 220) hastalığında ziyaret etmiştim. Şöyle dedi: ‘Kardeşlerim, öyle bir gece yaşadım ki, bana dünyalık falan falan şeyleri verseler de vermeseler de öyle bir geceyi tekrar yaşamak beni sevindirmez.’

Takdirde olan sıkıntılara katlandığın sırada Allah’ın seni görüyor, sana bakıyor olduğunu bilersen, işte bu ilim sana tahammül gücü verir. Bu tahammül sayesinde; o kadar muhtaç, zelil, güçsüz ve bitkin halde iken yine de Allah’ın senin için takdir ettiği sıkıntılara severek katlanır, ölümü dahi umursamadan onun takdirine süratle icabet edersin, bütün bu imtihanlardan memnuniyet duyarsın. Çünkü Yüce Allah kulunun böyle yapmasını sever. Nitekim o şöyle buyurmuştur: ‘*O halde Rabbinin hükmüne sabret, zira sen bizim gözümüzün önündesin.*’ (Tur, 52/48)

Muhammed İbn Avn (vf. h. 330) şöyle demiştir: ‘Haccac, Said b. Cübeyr’i yakalamak üzere adamlarını göndermiş ve onu gördükleri yerde yakalamalarını emretmişti. Adamlar Said b. Cübeyr’i yakaladıklarında onun sahip olduğu ilahî mevhibeleri gördüler ve bunun üzerine korktular, etkilendiler ve ağlayarak ona, ‘Ne olur,

yaptığımızdan ötürü bizi mazur gör' dediler. O ise şöyle dedi: 'Allah'ın hakkımda ezelde takdir buyurduğu şeyden ötürü razıyım, sizleri de mazur görüyorum.'

Dedim ki: "Allah sana merhamet etsin, rızanın kalpte bulunması nedir?"

Dedi ki: "Kalbin Allah'ın kendisini rızaya muvaffak kıldığını bilmesi, rıza halinin nimet olduğunu, ilahî inayet ve hidayet sayesinde erişilen bir basiret hali olduğunu kavramasıdır. İşte o zaman kalpte bu halin şükrü için bir coşku oluşacak ve bu coşku, Allah'tan razı olma hali üzere devam etmesi için ona kuvvet verecektir."

Dedim ki: "Rıza makamında olan kimse kendisini sebat ettirecek ve rızasını artıracak bir şeye ihtiyaç duyar mı?"

Dedi ki: "Evet, bu halin elinden alınması endişesi ve Allah'a olan şükür borcunu eda etmedeki kusurunu bilmesi, bu halin devamını sağlar. İşte bu iki hal, müridlerin rıza hallerini artıracak hallerdendir.

21.

Marifetin kalbe doğması

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, marifet kalbe nasıl doğar, sakın bir halde mi yoksa hareketli olarak mı?”

Dedi ki: “Esasen tevhid hakkındaki marifet, ubudiyetin ikrarı ile saki bir şekilde kalbe doğar; fakat heyecan/coşku haline hareketlidir. Tıpkı kaynağından çıkıp yatağına doğru akan su gibi, yatağına varıncaya kadar hareketli, vardığında ise sakindir. Sükûnete erince ise berrak ve saf hale gelir.

İşte bunun gibi delikanlı, marifette kalbe varıp yerleşene kadar hareketlidir, sakın değildir; ancak tıpkı suyun yatağına vardığında sakinleşmesi gibi, marifet de kalbe varıp yerleşince sükûn bulur. İşte o zaman kul bir sekînet ve hilm haline girer, yumuşak huylu, ağır başlı ve hüsn-ü zan sahibi olur, ilahî vaat ve uyarıları kalben tasdik eder.”

Dedim ki: “Ariflerin kalplerinde hâkim olan hal nedir?”

Dedi ki: “Her zaman korku ve ümit arasında olmak, hayâ ve daha birçok hal vardır; ancak bu hallerin her birisi güzeldir.”

Dedim ki: “Bunlar ariflerin kalplerinde sükûnet haline midirler, yoksa ıstırap halinde mi?”

Dedi ki: “Delikanlı! Bu haller, marifet hareketli iken heyecan, marifet kalbe iyice yerleştiğinde ise sükûn üzeredirler. Bu haller halvet anında faaldirler, pınarlarına doğru akan nehirler gibidirler, her bir zerre ziyade oluşlarında faydalar içerirler, marifetin muradına ulamasında etkilidirler.”

Dedim ki: “Bu heyecan ve coşkunun ardından marifeti kalpte ortaya çıkaran ve pekiştiren şey nedir? Bu sükûnet ve dinginliğin ardından onun geride bıraktığı iz nedir?”

Dedi ki: “Marifet ehlinin bu durumlarda sahip olduğu altı haslet vardır.”

Dedim ki: “Bunlardan bazılarını saysanız.”

Dedi ki: “Bu haller şunlardır:

- Kalpteki marifetin saf ve berraklığının ardından bu saflığı yitirme korkusu

- Rabbinin lütuflarını gördükçe her daim sürekli olan saflık

- İlim ve hilm sıfatlarının kuvvetlenmesi
- Elem ve hüznün artması ve bu marifetin hakkını verememenin korkusu

- Dünyadan bir an önce ayrılma arzusu
- Dünya ehlinden uzaklaşma

Dedim ki: “Ariflerin hallerini genel olarak anlatır mısınız?”

Dedi ki: “Ariflerin hangi halini soruyorsun?”

Dedim ki: “Beni tevazu üzere sebat ettirecek, hayâ duygumu kemale erdirecek, Allah’ın ve insanların haklarına riayet etmemi sağlayacak, ilahî takdirden memnuniyet duymama vesile olacak, amellerime beğenme (ucb) kusurumu azaltacak, beni fitneye sürüklemesi muhtemel şeylerin ibadet ve amelimi engellemesini ortadan kaldırmamı sağlayacak bir hal anlat.”

Dedi ki: “Seni doğruya muvaffak kılan Allah’a hamd olsun, seni dosdoğru yola irşad etsin, kalbinden cehalet örtüsünü kaldırsın. Şimdi artık senin marifet kapısına yaklaşmış olduğunu ümit ediyorum.”

Dedim ki: “Delikanlı, bütün bu halleri içinde barındıracak olan bir hal vardır ki, o da murakabe halidir. Bu sebeple; Allah’ın her daim seni izlediğini, hareketine, sükûnunda, oturup kalkmada, gitmende ve gelmende hep seni gördüğünü bil ve bu bilgiyi nefsine ve kalbine iyice yerleştir. Zira sen her halinde Allah’ın gözetimindesin, nerde olursan ol, O’nun hükmü ve kabzası içindesin. Allah’ın nazarı senin kalbine kadar işlemektedir, O senin gizlini de alenini de bilir.

İşte bu sıfat delikanlı, sahili olmayan bir okyanustur, kendisinden derelerin kaynak bulduğu bir nehirdir, gemilerin üzerine yelken açıp ganimetlere yol aldıkları engin bir denizdir.”

Dedim ki: “Nehir’den maksudınız nedir?”

Dedi ki: “Nehir; sana bahsettiğim ilmi temsil eder. Bu ilmin sonu sınırı yoktur. Bu, kalbin Allah’a yakınlığı bilmesidir. İnsanı ilahî azamete ulaştıran ilimdir. İşte bu ilim, kıyası olmayan bir okyanus gibidir.

Ariflerin kalpleri bu okyanusun mahiyetini anlamaktan acizdirler, yakîn sahibi kimselerin akılları O’nu tam olarak idrak edemez, kalplerin basireti O’nu anlamaktan aciz ve biçare kalır. İlim hazinelerine ulaşmak üzere marifet denizinde yüzmek, O’nun akıntılarında ilerlemek onları için bir şeref ve tazim olmuştur.”

Dedim ki: “Peki nereye kadar varabilmişlerdir?”

Dedi ki: “Ancak rüzgârın güzelce estiği ve onları götürdüğü kadar gider ve yolu şaşırmadan takip ederlerse nihayetinde cevherin madenine/kaynağına ulaşabilirler ve orada hidayetin parlayan nurunu elde edebilirler.”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, sen bunları anlatınca başta ümitlenmişim; ama nefsim bana vesvese verdi ve neticede bu nura ulaşmak, o mesafeleri kat etmek benim için çok zor ve ulaşılamaz hedefler olarak görünmeye başladı.”

Dedi ki: “Acele etme, uzun gördüğün o mesafe yakınlaşacak, zor sandıkların kolaylaşacaktır.”

Dedim ki: “Ama bu yolun nasıl uzun ve zorlu olduğunu anlatın ve ben de dinledim!”

Dedi ki: “Beni anladığınızı zannetmiştim, yazık sana! Meğer anlamamışsın! Sana marifet hazinelerini gösterdim, eline yolunu aydınlatacak ışıklar verdim, seni onun kapısına kadar yaklaştırdım ve o kapıyı çalıp içeri dalman için seni o kadar teşvik ettim!

Yazık sana! Sakın içini daraltıp azmini kırma! Nefsine zaaf telkin edip durma, zira ilahî yardım onu isteyene, şiddetle arzulanana gelir.

O halde marifeti istemede akıllı, kurnaz, yumuşak huylu ve güzel ahlaklı çoban gibi ol. Böyle bir çoban dağ başında veya derenin ortasında koyunlarını kaybettiğinde onları korumanın derdine düşer ve şefkatle onlara seslenir. Onun senini duyan koyunlar derhal toplanıp bir araya gelirler ve neticede çoban onları istediği yöne sevk eder.

İşte bunun gibi delikanlı, eğer marifeti elde etmek ve kendinde cem etmek istiyorsan sende bu konuda arzulu ve kararlı olmalısın. Onunla ilgili halleri incelemeli, gereklerini yerine getirmelisin. Onun sana sağlayacağı faydaları bil ve kıymetini takdir edecek şekilde ona istekli ol. Böylece marifetin bir kısmına ulaştığında gerisi gelecek, başını sonu takip edecek ve senin sadakatin ve sabrın sayesinde, tıpkı koyunların çobanın çevresinde toplandıkları gibi marifetin hepsi sende toplanacaktır. Böylece ebrâr kimselerin yolunda yürümüş ve hayırlı insanların vardıkları yere varmış olacaksın.”

Dedim ki: “İşte şimdi kalbim açıldı, sıkıntım hafifledi, muradıma ermek için isteğim ve gayretim arttı. O halde lütfen benim sorularıma sabrediniz ve bu sebeple Allah’ın size vereceği sevabı ümit ediniz.

Zira ben sizin benim kalbimin uyanmasına, hastalığının şifa bulmasına, sıkıntının hafiflemesine, ölü kalbimin hayat bulmasına vesile olacağınızı ümit etmekteyim. Bu yüzden ne olur benden uzaklaşmayın!”

Dedi ki: “Sana yol gösteren, seni irşad ve tedavi eden kişinin kınamalarına sabret, neticede yararını göreceksin. Şunu bil ki, ben seni iyileştirmek için dağlıyor, şifa bulman için tedavi ediyorum. Rahata erip lezzeti alabilmen için sana acı gelecek tedavi uyguluyorum, seni zorluyor, sıkıntıya tahammül ettiriyorum. Sonuçta kolaylığa ermen için seni sertlik ve zorluğa tabi kılıyorum.”

Dedim ki: “Söylediğinizi anlamam için açıklar mısınız?”

Dedi ki: “Söylediklerimi hâlâ anlamadın mı? Doğrusu beni boşuna yoruyor olmandan endişe ediyorum!”

Dedim ki: “Hayır, sizi anlıyorum; ancak daha fazla açıklama istiyorum. Değişik şekillerde anlatın ki, iyice anlayayım. Çünkü bir örnek iki örnek kadar açıklayıcı olmaz. Ayrıca haber almak gözle görmek gibi değildir.”

Bunun üzerine: “Güzel söyledin” dedi ve bir süre sessiz kaldı, sonra şöyle dedi: “Bazı şeyleri güzel bir şekilde ve tekrar tekrar anlatmam seni yanıltmasın, ben sana, üzerine yapıyı kuracağın temelleri kuruyorum. Ama bu anlatılanlar sadece vasıftan, anlatmadan ibarettir, amel olmadan bu anlatılanlar seni sevindirmesin. Amel ederken amellerinin kabul edilmesi konusunda için titremeden sakın amel etme! Daha fazla ilim öğrenmek için, sana her ilim anlatanı güzel bulduğunu söyleme! İbadet ve amelde üstün gayret göster, kendini topla ve bütün gücünü buna harca. Unutma ki, şeytan her daim seni ele geçirmek ister. Bu yüzden yakîn üzere amel et, şüpheleri terk et, nefsine hâkim ol ve ona tavsiyede bulun, bugün yapacağın ameli sakın yarına erteleme, tevbede sakın gevşek davranma; çünkü ölüm ansızın geliverir.

Sakın unutma! Dünya, dünya için yarışanların yarış alanı, mü'minlerin hapishanesi, münafıkların cennet bahçesidir. Dünyada ahiret yolculuğu yapmayan kimseler için ameller çok zor, ibadetler çok ağır gelir. Onlar için bu yol bitmek tükenmek bilmez. İçleri daralır ve şaşkın şaşkın kalırlar. Bu sebeple sen hem kendine hem de başkalarına Allah için nasihat ver.”

22.

Marifet

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, marifet nedir?”

Dedi ki: “Allah Teâlâ kendisini nasıl tanıtıyorsa O’nu o şekilde bilmen demektir.”

Dedim ki: “Nasıl yani, biraz açıklasanız!”

Dedi ki: “Allah’ın affedici (*afuvv*), kudret sahibi (*kadîr*), *Cebbar*, kerem sahibi (*kerîm*), azamet sahibi (*azîm*), *halîm*, her şeyin öncesinde *evvel* ve her şeyin sonunda *âhir* olduğunu, en ufak canlının hareketini dahi bildiğini, zere kadar varlıkların kıpırdanma sesini dahi işittiğini, akıllarda ardı ardına oluşan düşünceleri bildiğini, gönüllerde gizli olan en saklı şeylerden haberdar olduğunu bilmendir.”

Delikanlı! Allah’ın yarattığı en ufak bir varlıktaki mükemmelliği dahi tasvir edebilecek olan var mıdır? O’nun mahlûkat üzerinde kudretinin ne kadar nüfuzlu olduğunu ve kullarına olan nimetlerinin ne kadar çok olduğunu kim anlatabilir? O’nun celalinin, azametinin ve kibriyasının karşısında diller lal olur, kalpler çaresiz kalır, akıllar başlardan gider, ilim eriyip yok olur, hayaller çöküverir.

Arifler ve veliler bütün kalpleri ile derin anlayışları, yakînleri, kuvvetli ilimleri, sağlam inançları, ilahî hakikatlere yakın zihinleri, fetanetleri, himmetleri ve keşifleri ile bütün gayretlerini ortaya koysalar dahi, elde ettikleri şeyin tamamı henüz elde edemediklerinin yanında yok hükmünde kalırdı.

Şanı yüce Allah her türlü noksan sıfattan münezzehtir, isimleri mukaddestir, yüceliği sınırsızdır. Akıl sahiplerinin kalpleri O’nun mahiyetini kavramaktan, akılları O’nu bütünüyle kuşatacak ilme ulaşmaktan, kalp basiretleri O’nun yüceliğini ifade etmekten acizdir. Kudreti ile sebepleri yaratmış, her şeyi en sağlam ve mükemmel şekilde var etmiştir. Olan her şeyin evvelinde O vardır ve sonunda da O olacaktır.

Varlıkları kendi varlığına delalet edecek şekilde yaratmış, benzersiz şekilde muhkem kılmıştır. Henüz O hiçbir şeyi yaratmamışken, varlıkların en büyükleri bile bir hiç idiler. Olan her şey O’nun meşiet

ve iradesi ile olmuştur. Varlığı kendi meşiet-i ile yaratmıştır ki, O'nun meşiet-i de kendisi dışında bir şey ile var değildir.

Mahlûkatı yaratan Allah yüceler yücesidir. Varlığı yaratmayı dilemiş ve her birini yaratıp temyiz etmiştir. O yüceler yücesidir, “*Hiçbir şey O'nun misli değildir, O işitendir, bilendir.*” (Şura, 42/11)

İşte O'nu bu marifet ile bilersen kalbine havf ve reca (ümit ve korku) dolar, O'nun azametini kalbini kuşatır. O'nun seni her an gördüğünü bilir ve O'ndan hayâ edersin.

Dedim ki: “İnsanlar bu vasfa sahip olma konusunda birbirlerine nasıl üstün olurlar?”

Dedi ki: “Kalbin ilahî kudretin nüfuzuna ve yaratışın mükemmelliğine olan teslimiyet ve bağlılığına göre farklılaşırlar.”

Dedim ki: “Peki bunu kuvvetlendirecek şey nedir?”

Dedi ki: “Zikir ve i'tibar.”

23.

İ'tibar

Dedim ki: "İ'tibar nedir?"

Dedi ki: "Bir şeyden yola çıkarak bir başka bir başka şeye ulaşmaktır."

Dedim ki: "Bunun anlamı nedir?"

Dedi ki: "Allah'ın mükemmel bir şekilde yaratmış olduğu bir şeye kalbin ile nazar etmen sonucunda ilahî kudretin nüfuzunu ve yaratışın mükemmelliğini görüp hayranlık içinde kalman ve daha sonra gördüğün her şeyden bir başka şeye yönelerek ibret alman demektir."

Dedim ki: "Bu nasıl olur, biraz açıkla mısınız?"

Dedi ki: "Yaratılmış her şey, kendisini yaratan bir kudretin varlığına işaret eder."

Dedim ki: "Bundan daha önce onun bir yaratıcısı olduğunu bilemez miydin?"

Dedi ki: "Elbette bilirsin; fakat bu, detaylara dikkat ederek elde edilebilir. Diğeri ise kalbin itikadıdır. Çünkü itikat aslında düşünceyi olgunlaştırmak ve imanı artırmak demektir. Yaratılan her varlık senin yaratıcı hakkındaki bilgini artırır, böylece o yaratıcıyı tazim edersin, ilahî kudretin büyüklüğünü daha çok takdir edersin. Artık her şeye, yaratıcısını düşünerek bakar, her olayı, sonucunu dikkate alarak değerlendirirsin. Sonra bildiklerin ile ilgili bilgilerin seni gayb bilgisine götürür. O'nun, gördüklerinden ve bildiklerinden daha mükemmel olduğunu, hatta bildiklerinin, bildiklerinin yanında yok hükmünde olduğunu anlarsın."

Dedim ki: "Bu nasıl olacak?"

Dedi ki: "Aklının, himmetinin ve gayretinin güçlü ölçüsünde bakar, nazar edersin."

Dedim ki: "İnsanlar İ'tibar konusunda birbirinden farklı mıdır?"

Dedi ki: "Evet, akıllarının sıhhati, imanlarının kuvveti ve -bildiğim kadarıyla- marifetlerinin genişliği oranında farklıdır."

Dedim ki: "Daha başka?"

Dedi ki: "Bir de kalplerinin temizliği ölçüsünde tabii ki. Çünkü İ'tibarın çıkış noktası, kaynağı kalptir. İ'tibar temiz bir kalpten çıkarsa

gabya nüfuz eder, fikri yücelir ve himmeti büyü ve engellere takılmaz. Böylece kalbin muradı ile uyum sağlar ve nefsin marifetinin saf hale gelir. Vehb b. Minebbih (vf. h. 114) şöyle demiştir:

Havariler Hz. İsa'ya: 'Kendileri için korku ve hüznün olmadığı Allah dostları kimlerdir?' diye sorarlar, şöyle cevap verir: 'Onlar, herkes dünyanın zahirine bakarken bâtınına, herkes geçici nimetlerine bakarken sonuna bakarlar. Kendilerini öldürmelerinden korkulan şeyleri öldürürler, kendilerini terk edecek geçici şeyleri terk ederler. Az bir dünya malını bile çok görürler. Ancak bir lokma ile yetinirler. Dünya malına karşı en sevinçli halleri hüzünden ibarettir. Kendilerine sunulan dünyalık şeyleri reddederler, makam ve mevkileri kabul etmezler. Onlar için dünya bir imtihandan ibarettir, bu yüzden onu ihya etmezler. Orada sadece ahirete yönelik iş yaparlar. Dünyayı satar ve baki olan ahireti alırlar.

Dünyayı reddeder ve bu sebeple gerçek sevinci kazanırlar. Dünya ehlinin dünya işlerine dalıp boğulduklarını görür onlardan ibret alırlar. Sürekli ölümü anar ve dünya hayatını ağızlarına almaz olurlar. Allah'ı çok sever, sürekli O'nu zikreder, O'nun nuruyla aydınlanırlar.

Haklarındaki haberler hayranlık vericidir, bildikleri bilgiler ise daha da ötedir. Allah'ın Kitabını ikame etmişler ve o kitapla varlık bulmuşlardır. Kitap onlarla dile gelmiş, onlar kitap ile konuşmuşlardır. Kitabın ilmine sahip olmuşlar ve onu öğrenmiş, onunla bilinmişlerdir. Elde ettikleri bu makam dışında hiçbir şeyde gözleri yoktur, ümitlerinden öte ümit, kokularından öte korku yoktur.”

24.

Kalp temizliği

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, kalbi temizleyip kirlerinden arandıran, hevayı def etme konusunda onu kuvvetlendiren şey nedir?”

Dedi ki: “Şehveti kesmek, ruhsatlara meyletmemek, Allah’ın affediciliğini bahane etmemek, az yiyip içmek ve helal lokma yemek.”

Dedim ki: “Yeme içmeyi azaltmakla kalp temizlenir mi?”

Dedi ki: “Evet, kalbi açlık kadar kirlerden arandıran bir şey yoktur; çünkü açlık nefsin şehvetlere yönelmesini en çok kesecek şeydir.”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, söyleyeceklerim sakın sizi benden uzaklaştırmasın; fakat benim size olan ihtiyacım içinde sizden istekleri, size olan ihtiyacımı biliyor oluşunuz kadardır.”

Dedi ki: “O zaman azmini topla, kalbini hazır et, anlayışını tazele, hem kulağınla hem kalbinle dinle, söylediklerimi tam anlattığım şekliyle kabule hazır ol. Hikmet ehli bir zatın şöyle dediğini duymuştum: ‘İlahî aşka ermiş olan müridlerin helak olmasına sebep olan şey, hocalarına muhalefetten başka bir şey değildir.’

Sakın muhalefet etme; çünkü doktora muhalefet eden hastanın iyileşmesi gecikir. Bu yüzden bütün kalbinle Allah’a yönel, kendini bütününü bana teslim et, dinleyeceğin hususları sana anlatacağım. Artık kalbinin anlamaya muvaffak olmasını sağlayacak olan Allah’tır. Uzaklığına son verip seni yakınlaştırması için Allah’tan yardım dile, seni kendisine irşat etmesini ondan niyaz et.

Delikanlı! Belki de nefsin, tabiatında gizli bulunan zaafları gözlemledi ve senin bu zayıf yönlerini sana karşı harekete geçirdi. Sana sürekli olarak refah içinde bir yaşamı hatırlatıp durdu ve sen, farkına varamadan, ona karşı öyle ya da böyle, bir iştiyak durmaya başladın. Derken yöneldiğin şeyden kalbin de payını aldı ve bu durum, muhatabını anlamana engel olan bir perde oldu. Bu sebeple sen, tekrar gönülden Allah’a dön, ondan bu hususta yardım dile, seni doğru yola irşat etmeye çalışan, sana kurtuluş yöntemini işaret eden bu nasihatçiye kulak ver.

Delikanlı, Allah’ın adıyla şimdi sor, dilediğin açıklamayı iste. Verilecek cevaplarda doğruya eriştirecek olan Allah’tır.”

25.

Hikmet

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, kalbinde hakikat, göğsünde hikmetli misaller, aklında hidayete götüren deliller bulunan, bunlarla görüp bilen, fakat bu durumu diliyle güzelce ifade edemeyen kimsenin bulunduğu hale, makama ne denir? Onu bu hale getiren sebep nedir?”

Dedi ki: “Böyle bir kimsenin doğruya çok yaklaşmış, hikmet yağmurlarının kalbine yağmasına ve orayı diriltmesine çok az kalmış olduğunu ümit ederim.

Onu bu makama ulaştıran hal; sadakat, dünyaya ve lezzetlerine karşı mesafeli davranmak, kalbi ve uzuvları muhafaza etmek, malayani şeyleri terk etmek, dikkatini hakikati anlamak için her zaman toplaması gibi vasıflardır. Bunlar dünyadan uzaklaşmanın (zühdün) neticeleridir. Ayrıca yakîn ruhunun da etkisi vardır.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Bir kulun dünyadan uzaklaştığını gördüğünüzde ona yakın olmaya çalışınız; çünkü o hikmet saçmaktadır.”*^[10]

“Kul dünyadan uzaklaştığında kendisinde üç haslet meydana çıkar: Arkasında kendisini koruyacak bir aşireti olmadığı halde izzet ve şeref, malı olmadığı halde zenginlik, eğitim almadığı halde ilim.”

Hz. Ömer de ordu komutanlarına yazdığı mektupta şöyle demiştir: “Allah’a itaat eden kulların sözlerine dikkat edin; çünkü onlarda sadakat halleri tecelli eder.”

Yine ilim ehli bir zât şöyle demişti: “Kul dünyadan uzaklaşıp zühde girdiği zaman Allah ona bir melek vekil kılar, sizler bahçenize nasıl fidan dikiyorsanız melek de onun kalbine hikmet fidanları diker.”

Dedim ki: “Peki, bu hikmet onun diline ne zaman gelir? Kalbinde bulduğu hakikatleri diline aktarmasına engel olan şey nedir?”

Dedi ki: “Böyle bir kimse toprağa dikilen ve olgunlaşan, dalları budakları salınan, iyice büyüyen, yaprakları yeşeren, meyveleri bollaşan, fakat bakımı iyi yapılmayan, zamanında meyvesi toplanıp budanmayan bir ağaca benzer. Ne zaman bakımı iyi yapılır ve meyvesi toplanırsa o zaman faydalı olur. İşte bunun gibi, bu adam da hikmetinde muhkem hale gelmemiştir, henüz kendisinden hikmet

devşirilecek kıvamda değildir. Ancak iyice muhkem hale gelip gerekli makamlara ulaşınca işte o zaman hikmeti tam olur ve dilinden dökülmeye başlar. Hikmet pınarları kalbinden akıverir. Artık ondan istifade etmek isteyenler kolaylıkla istifade edebilir, hikmet ve ilim alabilirler.”

Dedim ki: “İnsanın hikmette sağlam olmasını sağlayan hal nedir?”

Dedi ki: “Hikmete yaraşır ahlaka bağlı olmak, hikmetin ve marifetinin gerektirdiği ahlak ve kişiliği sergilemek, kalbi hikmete ihtiyatlı hale getirmek, hikmetin değerini kavramak, onu elde edip toplamak için çaba harcamak, ona ulaşmada istekli olmak, kerametlerini ve saygınlığını muhafaza etmek, şükrünü her daim eda etmek, hikmete sahip olduğunda tevazuu elden bırakmamak, hikmet halinde iken Allah’a itaat ve huşu halinde olmak, hikmeti önce kendi nefsi için işler hale getirmek, onu çokça müşahede etmek, örneklerini ve ibretli misallerini kalpte çokça tekrarlamak, her daim onu yaymaya çalışmak, onu kendisine uygun bir şekilde arz etmek. İşte bunlar kişinin hikmeti güzelce yayması için kuvvet verecek şeylerdir.

Neticede hikmet insanın kalbinde iyice yer ettiği vakit kaynağından beslenerek onun diline akar, onun yağmur bulutları üzerine boşalır ve artık o kişi, muvaffak bir şekilde hakka isabet nazarı ile bakar.”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, bana öyle şeyler anlattın ki, umarım bunlar kalbime hayat serper, aklımı başıma getirir, marifetimi genişletir, irademi artırır, himmetimi toplamama yardım eder, ümit ettiğim şeyleri elde etmemi sağlar. Peki, bu durumun niçin ‘hikmet’ olarak adlandırıldığını da söyler misin?”

Dedi ki: “Çünkü o muhkemdir, hikmet sahibi Allah’tan, halim insanın kalbine muhkem bir şekilde iletilir, onu hidayetin açık delilleri ortaya çıkarır ve muvaffakiyet yoluna irşat ona eşlik eder. Selametın gözetimi ise onu muhafaza eder.”

Dedim ki: “Hikmetin anlamı nedir?”

Dedi ki: “Mükemmel bir şekilde yapılmış olan şey.”

Dedim ki: “Peki o nedir?”

Dedi ki: “Kendisini zaafa uğratacak veya lekeleyecek hiçbir kusurun olmamasıdır.”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, biraz daha genişçe anlatır mısın?”

Dedi ki: “Hikmet kendi kendisini anlatır, onu ayrıca tanıtmaya ihtiyaç yoktur.”

Dedim ki: “Peki kendi haliyle o nedir?”

Dedi ki: “Hakikati ortaya koymak, isabet etmektir.”

Dedim ki: “Peki alametleri nelerdir?”

Dedi ki: “Cehaletin örtüsünü kaldırıp hakkı beyan etmesi, hidayetin gizli yönlerini ortaya koyması, günahın çirkinliğin göstermesi, basireti artırması, fetaneti genişletmesi, ibadet ve itaat isteğini çoğaltması, yakîni pekiştirmesi, kalbin tamahını yok etmesi, hak ile bâtili ayırması, kalbi kirlerinden arındırması, kalpteki kötü yönleri ortaya koyması ve bunlardan kurtulması için ona delilleri göstermesidir.”

Dedim ki: “Hikmetin sahih kaynaktan geldiği nasıl anlaşılır?”

Dedi ki: “Esrarında ilmi bir kanıt, delilleri ortaya koyuşunda isabet ve hakikat, arz edilişinde de hidayete sevk eden basiret yoluyla anlaşılır.”

Dedim ki: “Kendisine hakkında soru sorulduğunda, hikmet sahibi kişiyi belli eden alamet nedir?”

Dedi ki: “Cevap verirken sebat üzere olması, hakikati açık ve net kanıtlarla ifade etmesi ve isabetli cevaplar vermesidir.”

Dedim ki: “Hikmetin kalpte hâkim olduğunu, onun ifade edilişinde ve kavranışında isabet edildiğini gösteren alamet nedir?”

Dedi ki: “Hikmetli sözler hedefi vuran oklar gibi ağızdan çıkar ve dinleyenlerin kalpleri o sözlere itaat eder, iman eder. İtiraz edenlerin vehimleri yetersiz kalır; çünkü deliller kalplerine apaçık görünür, artık kanıtları apaçık gördükleri için itiraza yer bulamazlar.”

Dedim ki: “Başka hangi belirtileri vardır?”

Dedi ki: “Kalpleri gafletten uyandırır, evhamları dağıtır, kendisinden istifade etme gayretini artırır, ölmüş kalplere hayat serper. Nitekim Hz. Lokman evladına şöyle nasihat vermiştir: ‘Evladım! Hikmet ehli insanların meclislerine katıl, dizlerinin dibine sokul; çünkü Yüce Allah, ölü toprağı yağmurla dirilttiği gibi ölü olan kalpleri hikmetler diriltir.’”

[10] Müsned-i Ahmed.

Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Bir kulun dünyadan uzaklaştığını gördüğünüzde ona yakın olmaya çalışınız; çünkü o hikmet saçmaktadır.*”

Müsned-i Ahmed.

26.

Kalbin itikadı

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, bazen nefis hevaya yenik düşer, kalp zayıf kalır ve hem kalp hem nefis hevanın arzularına yönelir. Nefis hevanın isteklerini yapmaya karar verir, kalben bunu ister; ama fiilen yapmaz. İşte bu durum onun, Allah ile olan ilişkilerine zarar verir mi?”

Dedi ki: “Evet, eğer kalbinin ısrarı devam ederse, o kötü niyeti gerçekleştirme kararlılığını sürdürürse, işte bu ısrar bizzat fiil sayılır ve bu kötü bir fiildir. Bu durumda da o kişi Allah’a isyan etmiş günahkâr bir kul olur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Günaha ilerlemekte ısrar edenler helak oldular.”*

Dedim ki: “Peki Hz. Peygamber’in, *“Nefse doğan düşüncelerin günahı ümmetinden kaldırılmıştır”*^[11] sözüne ne dersiniz?”

Dedi ki: “Sözümü iyi anla ve sakın yanlışla düşme! O sözde Hz. Peygamber’in bahsettiği şey, kalbin itikadı değildir, sen ise kalbin itikadını sormaktasın.”

Dedim ki: “Kalbin itikadı ile nefsin vesvesesi arasındaki fark nedir?”

Dedi ki: “Kalbin kötü bir fiile meyletmesi ve itikadı Kur’an’da kınanmıştır: *‘Bilmediğin şeyin ardına düşme, muhakkak kulak, göz ve kalp hesaba çekilecektir.’* (İsra, 17/36)

‘Şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse kalbi günah işlemiş olur.’ (Bakara, 2/283)

‘Allah sizi düşünmeden yaptığınız yeminlerden dolayı hesaba çekmez; ancak kalpten yaptığınız yeminler müstesna.’ (Bakara, 2/225)

Bu ve benzeri ayetler Kur’an’da çok sayıda mevcuttur.

Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *‘Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır.’*^[12]

‘İki Müslüman kılıçları ile karşı karşıya gelirlerse ölen de öldüren de cehennemdedir.’ Dediler ki: *‘Ey Allah’ın elçisi, katili anladık, peki maktul neden cehennemlik oluyor?’* Buyurdu ki: *‘Çünkü o da karşısındakini öldürmeye yeltenmiştir.’*^[13]

Gördüğün gibi Hz. Peygamber, Müslüman kardeşini öldürmeyi kalbinden geçiren kimsenin cehennemde olduğunu buyurmuştur.

Oysa o kişi öldürmemiş, sadece buna niyet etmiştir. Eğer fiilini yerine getirmeye yeltenirse ve niyetinde ısrar ederse, Allah onu bu niyetinden, kalbinin itikadından dolayı hesaba çekecektir.”

Dedim ki: “Kalbin ısrarı ve kötülüğü işlemesi nedir?”

Dedi ki: “Mesela kalpteki haset, kibir, nifak, su-i zan gibi şeylerdir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: ‘*Günahın açığını da gizlisini de terk edin*’ (En’am, 7/120). Burada Allah bize günahın gizlisinin (bâtın)de bulunduğunu haber vermiştir.

Örneğin bir adam geceleyin, sabah kalkınca bir adamı haksız yere öldürmeye veya bir Müslüman’ın namusuna saldırmaya yahut Allah’ı inkâr etmeye karar verse ve sabah olmadan bu niyeti üzere ölse, Allah onu bu niyeti ile haşreder. Nitekim Hz. Peygamber, ‘*İnsanlar niyetleri ile haşredilirler*’ buyurmuştur.”

Dedim ki: “İnsan kalbinden bu ısrarı söküp atar ve niyetini yapmamaya karar verir, bu niyetten dolayı da pişmanlık duyarsa, o zaman sizce bu kimsenin hali ne olur?”

Dedi ki: “Böyle yapan kimse tevbe etmiş, Allah’a dönmüş olur. İyiliği düşünmüş ve kötülük mekânından kaçmış olduğu için inşallah mükâfat alır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Mü’minin niyeti amelinden daha hayırlıdır (veya amelinin karşılığında daha hayırlıdır).*”

[11] Buhari, Talak/11.

[12] Buharî, Bedu’l-Vahy/1.

[13] Buhari, İman/22.

‘İki Müslüman kılıçları ile karşı karşıya gelirlerse ölen de öldüren de cehennemdedir.’ Dediler ki: ‘Ey Allah’ın elçisi, katili anladık, peki maktul neden cehennemlik oluyor?’ Buyurdu ki: ‘Çünkü o da karşısındakini öldürmeye yeltenmiştir.’

Buhari, İman/22.

Buhari, Talak/11.

Buharî, Bedu’l-Vahy/1.

Dedim ki: “Peki Hz. Peygamber’in, “Nefse doğan düşüncelerin günahı ümmetinden kaldırılmıştır” sözüne ne dersiniz?”

Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: ‘Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır.’

27.

Nefsin vesvesesi

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, bana nefse doğan vesveseyi açıklar mısın? Nereden kaynaklanır? Ayrıca Hz. Peygamber’in ‘*Nefse doğan düşüncelerin günahı ümmetinden kaldırılmıştır*’ sözünün anlamı nedir? Bu nasıl bir şeydir?”

Dedi ki: “O hadis, Osman b. Maz’un’dan gelen şu hadis gibidir:

Hz. Peygamber’e, ‘Ey Allah’ın Peygamberi! İçimden eşim Havle’yi boşamak geliyor’ demiş. Hz. Peygamber ise, ‘Bu nasıl söz! Evlilik benim sünnetimdir’ buyurmuştur. Bunun üzerine Osman b. Maz’un, ‘O zaman kendimi kısırlaştırayım diye düşünüyorum’ der. Hz. Peygamber ise, ‘Yapma, benim ümmetimin kısırlığı sürekli tutulan oruç şeklindedir’ buyurur. Daha sonra Osman b. Maz’un, ‘İçimden ruhbanlık yapmak, kendimi dünyadan çekmek geliyor’ der. Hz. Peygamber, ‘Yapma, benim ümmetimin ruhbanlığı hac ve cihad şeklindedir’ buyurur. Daha sonra Osman b. Maz’un, ‘İçimden et yemeyi terk etmek geliyor’ der. Hz. Peygamber ise ‘Yapma, ben eti severim, bulursam yerim. İnan ki Rabbinimden dilesem bana onu yedirir’ buyurur.^[14]

Delikanlı! Görmez misin Osman b. Maz’un ne zaman ‘Nefsin şunu vesvese ediyor, içimden şu geçiyor’ gibi sözler söylese Hz. Peygamber ona, ‘Yapma!’ buyurmuştur. Osman b. Maz’un’un kalbine doğan bu vesveseler sadece birer düşünceden ibarettir, bunun delili ise onların henüz yapılmamış olmalarıdır. Aksine, onları yapmadan önce Hz. Peygamber ile istişare etmiş, düşüncelerini ona anlatmıştır. Ona anlatması da gösteriyor ki, bu düşünceler henüz onun kalbine tam olarak yerleşmemiştir, yani kalbin itikadı haline gelmemiştir. Sadece kalbine nazı düşüncelere olarak doğmuştur.

Burada Osman b. Maz’un, içimden geçiyor, nefsim bana söylüyor demiş, kalbim ile inanıyorum dememiştir. Nitekim onun bu düşüncelerinin kalbinde doğması ile Hz. Peygamber’in bunları reddetmesi aynı zamana denk gelmiştir.

Fakat eğer kalbi ile bunlara itikat edecek, inanacak olsa ve bu günahı ısrar edecek olsa, işte o zaman Allah’a isyan etmiş, fâsık olmuş, kötü itikada sarılıp hayırlı itikattan gafil kalmış olur. Çünkü bir

kalpte iki zıt niyet bir arada bulunmaz. Kalp hem Allah'a isyan niyetinde ısrar edip hem de ona tam olarak itaat edemez. Bu imkânsızdır. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur: '*Allah bir insana iki kalp vermemiştir...*' (Ahzab, 33/4)

İnsan kalbine doğan bu düşüncelerde ısrar ederse basireti körelir. Artık iştiaqla arzulanacağı bir güzellik veya nefretle uzaklaşacağı bir kötülük kalmaz, fitneye sürükleyen şeyler onu sarıp sarmalar ve gitgide helak olmaya yaklaşır.”

[14] Müslim, İman/47.

Hız. Peygamber'e, 'Ey Allah'ın Peygamberi! İçimden eşim Havle'yi boşamak geliyor' demiş. Hız. Peygamber ise, 'Bu nasıl söz! Evlilik benim sünnetimdir' buyurmuştur. Bunun üzerine Osman b. Maz'un, 'O zaman kendimi kısırlaştırayım diye düşünüyorum' der. Hız. Peygamber ise, 'Yapma, benim ümmetimin kısırlığı sürekli tutulan oruç şeklindedir' buyurur. Daha sonra Osman b. Maz'un, 'İçimden ruhbanlık yapmak, kendimi dünyadan çekmek geliyor' der. Hız. Peygamber, 'Yapma, benim ümmetimin ruhbanlığı hac ve cihad şeklindedir' buyurur. Daha sonra Osman b. Maz'un, 'İçimden et yemeyi terk etmek geliyor' der. Hız. Peygamber ise 'Yapma, ben eti severim, bulursam yerim. İnan ki Rabbimden dilesem bana onu yedirir' buyurur.

Müslim, İman/47.

28.

Hüzün

Dedim ki: “Rivayet edildiğine göre yüce Allah, ‘*Kulum bu dünyada ne hüzün yaşarsa ona ahirette bunun karşılığında sevinç yaşatacağım, bu dünyada ne sevinç yaşarsa da karşılığında ona ahirette hüzün yaşatacağım*’ buyurmuştur. Burada kast edilen hüzün nedir?”

Dedi ki: “İnsan dünyada ahireti için hüzünlenirse, yarın Allah’ın huzurunda sevinir; fakat dünyada sırf dünya için hüzünlenirse bu onu Allah’tan uzaklaştırır.”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, bu hüzne sebep olan şey nedir, hüzün makamına giden yol nedir?”

Dedi ki: “Üç haslettir: Birincisi; geçmiş günahları düşünmek, Allah’ın huzuruna azıksız olarak çıkmaktan endişe etmek, ikincisi; Kalbin Allah’a karşı görevlerini yerine getirmesi, üzerine lazım olan farzları yapmasıdır ki bu, sürekli bir hüzün haline neden olur, üçüncüsü ise; Allah’ın emirlerine muhalefet ettiğini bilmektir. Çünkü Allah’a muhalefet ettiğinin farkında olan her arif kişinin kalbini hüzün kaplar, hatta Allah’ın hoşlanmadığı şeyleri terk edip tevbe etmiş ve Allah’ın hoşlanacağı şeyleri yapmaya başlamış olsa bile bu hüznü geçmez.”

Şöyle sordum: “Hüznün kaynağı nedir?”

Dedi ki: “Hüzün ehli kimselerin, Allah’ın her an kendilerini biliyor oluşunun, günahlarını görüyor oluşunun ve hiçbir zaman emniyette olmadıklarının farkında olmaları, onların kalplerine hüzün verir.”

Sonra şunu sordum: “Kalpteki hüznün özellikleri nelerdir?”

Dedi ki: “Bu hüzün, insanı rahatlıktan alıkoyan ve bütün uzuvları perişan eden bir kalp kırıklığıdır.”

“Sakin midir yoksa hareketli mi?”

“Başlangıçta hareketlidir.”

“Hareketi nereden kaynaklanır?”

“Hareketlidir; çünkü korkuyla karışıktır, ancak devam edip iyice büyüdüğü ve dayanılmaz noktaya vardığında sakin hale gelir.”

“Sonundaki sükûnun sebebi nedir?”

“Çünkü bu hüzün aynı zamanda keder ve tasa ile iç içedir, keder ise sakin bir vasıftır.”

“Peki, hüznün alameti nedir?”

“Onu sakinleştiren kederdir?”

“Hüznü artıran şey nedir?”

Dedi ki: “Hüzün musibet oranında artar, musibet büyüdükçe kalpteki hüznün de büyür. Ayrılık korkusu şiddetlendikçe hüznün de artar. Bu durum, hüznün iki hali arasında en şerefli olanıdır.”

Dedim ki: “Hüzün halindeki kimse bu hüznünden ne zaman sevinç duymaya başlar?”

Dedi ki: “Hüznü ilahî lütuf ile karışınca”

Dedim ki: “Peki ilahî lütuf ne demektir?”

Dedi ki: “Kalbinde yerleşmiş bir uyarıcının ona her daim, üzüntüsünün sebebini hatırlatmasıdır. İnsan bu sebeple, yaşadığı hüznün kendisine bahşedilmiş olan ilahî nimetler karşısında çok ama çok az olduğunu görür ve bu hüznü kendisine başlangıçta bir lütuf olarak bahşedenin de Allah olduğunu fark eder. İşte o zaman hüznü boğazını tıkayıverir. Allah sana merhamet etsin.”

29.

Allah'ın kuluna olan muhabbeti

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, kulun Allah’a olan muhabbetinin alameti, onun Allah rızası için çalışması ve Hz. Peygamber’in sünnetlerine bağlı olmasıdır. Peki, Allah’ın kula olan muhabbetinin alameti nedir?”

Dedi ki: “O söylediğinin öyle olduğunu nerden çıkardın?”

Dedim ki: “Yüce Allah, *‘Deki eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin’* (Al-i İmran, 3/31) buyuruyor. Buradan anlıyorum ki, kişinin Allah’ı sevdiğinin alameti, Hz. Peygamber’e uymasındır. Sonra Allah, *‘Bana uyun ki, Allah da sizi sevsin’* buyuruyor. İşte burada, Allah’ın kulu sevdiğini gösteren alamet nedir?”

Dedi ki: “Pek çok insanın anlamadığı çok önemli ve zor bir konuyu sordun. Bak delikanlı! Allah’ın kula olan muhabbetinin alameti, onun niyet ve düşüncelerinin kontrolünü üstlenmesi ve neticede o kişinin aklının fikrinin hep Allah’ta olması, ona doğru ilerleyen yolda olmasıdır. Artık onun düşüncelerini hiçbir şey durduramaz, bu yoldan alıkoyamaz olur.

Böyle kimsenin ahlakı hoşgörü ve yumuşaklık üzere olur, uzuvları da ona muvafakat eder, içindeki o uyarıcı onu gerek uyarak gerek tehdit ederek güzel ahlaka teşvik eder.”

Dedim ki: “Bunun delili nedir?”

Dedi ki: “Hz. Peygamber’in şu sözüdür: *‘Allah bir kulu sevdiği zaman ona nefsinden bir vaaz edici vekil kılar, o da ona iyiliği emreden kötülüğü nehyeder.’*”^[15]

Dedim ki: “Alametlerini biraz daha anlatır mısınız?”

Dedi ki: “Böyle kimse için Allah’ın farz kıldığı şeyleri yapmaktan daha sevimli bir şey yoktur. Kalbi ve uzuvlarıyla birlikte her zaman bu ibadetleri yapmaya koşar ve bunu devam ettirir.

Sonra çok nafil ibadet yapar. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *‘Allah Teâlâ diyor ki: Kulum bana kendisine farz kıldığım ibadetleri yapmaktan daha güzel bir şekilde yaklaşamaz. Kul bana nafilelerle yaklaşmaya devam eder ve nihayet ben onu severim. Sevdiğim zaman da onun işiten kulağı, gören gözü olurum, dua ettiğinde duasına icabet ederim, bir şey istediğinde veririm.’*”

Dedim ki: “Şimdi de onun kalpteki alametlerini anlat.”

Dedi ki: “Böyle bir kimsenin nefsi ilahî lütufların tutsağı olmuş, mükâşefe ilmine has kılınmıştır. Gayb nimetlerini, ilahî âlemin izzetini müşahede etmektedir.

Bunlar ilahî yaratılıştaki mükemmelliğin kusursuzluğu karşısında hayranlık içinde kalmış kalplerdir. Bu nedenle ümitleri giderek artmış, bu manevî zenginliğin faydaları bütün uzuvlarına ardı ardına yayılmıştır. Artık nefisleri rahata yönelik her türlü meyilden uzaklaşmış, bolluk ve refah içinde yaşıntıdan kaçmıştır. Hidayet sırlarına ermişler, ilahî lütuflara mazhar olmuşlar, basiret bahçesine girmişler, hakikati göz olmadan görebilme haline ulaşmışlar, söz olmadan konuşma, görme olmadan bir arada bulunma gibi yüksek ilahi hallere nail olmuşlardır.

İşte bunlar delikanlı, muvafakat, hayâ, rıza ve tevekkül sahibi olan muhabbetullah ehli kimselerin özellikleridir. İşte âlimler, fakihler, zahidler, hikmet sahipleri arasında en hayırlı olanlar bunlardır. Bunlar gece gündüz ilahî riayet altındadırlar. Sah zikir ehlidirler, fikir ve i'tibar erbabıdırlar, ilahî ilim ve marifet sahibi kimselerdirler. Allah onları kendisine itaat ile mesut etmiş, riayeti ile muhafaza buyurmuş, iş ve ahvallerini kendi üstlenmiştir. Bunların artık hiçbir beklentileri boşa çıkmaz, hiçbir istekleri geri çevrilmez.

Bunların gayret ve yakarış dışında bir talepleri olmaz. Ruhları Allah'a yakınlık ve necat halindedir. Allah'ın verdiği en küçük nimeti dahi çok büyük görürlerken kendi yaptıkları bütün ibadetleri çok az görürler. Allah kendilerine bir nimet bahşettiğinde şükreder, etmediğinde ise sabrederler.

Hüzünlerinin çılgılığı halvet mekânlarına, ibret ve tasa kaynaklarına kadar ulaşacak gibidir. Kalpleri hep tereddüt halindedir, ayrılık korkusu içlerinde ateş gibi tutuşmuş vaziyettedir, Allah onlara kendi muhabbetinin tadını tattırmıştır, münacatının lezzetini bahşetmiştir. Bu da onları şehvetlerden uzaklaştırmış, dünya lezzetlerinde soğutmuştur. Artık onlar her daim göklerin ve yerin Rabbine hizmet etmektedirler.

Nefsanî arzuları terk etmiş, köklü cehaleti reddetmiş ve ilahî takdire daha vukuundan önce rıza göstermişlerdir. Allah onların yaşamlarını mübarek etmiş, nimetlerini daim kılmış, kalplerine zenginlik bahşetmiştir. Sanki kalp gözleri ile gaybın perdeli alanlarına bakar

gibidirler. Bu yüzden onlar, bu hakikatlerden gafil kimselerden uzaklaşmışlardır, tek istekleri Allah Teâlâ'dır.

Allah onları kendisine davet etmiş, onlar da büyük bir kararlılık ve ciddiyet içinde icabet etmişlerdir. İlahî çağrıyla aldıklarında hiçbir şey onları, bu çağrıya icabet etmekten alıkoyamamıştır. İşte o zaman kalplerinden fitne vesileleri sökülüp atılmış ve marifet vesileleri oraya yerleşmiştir. Bu marifet onları Allah'a götüren rağbet bineği olmuştur. Bu bineğin sürücüsü korku, kervanbaşı ise ilahi şevk ve muhabbet olmuştur. Neticede Allah onları ilahi bağlılık ve ubudiyet makamına dâhil etmiş, kendilerine rububiyetinin azametini göstermiştir. Artık onların niyetlerinde en ufak bir gevşeme, azimetlerinde en ufak bir azalma, kulluklarında en ufak bir zaaf olmaz. Ruhsatları kullanmak için tevil yapmazlar, akıllarını çecek şeylere meyletmezler.”

Dedim ki: “Muhabbet tam da bu olsa gerek.”

Dedi ki: “Evet, bu, Allah'ın sevdiği insanların özelliğidir.”

Dedim ki: “Bu insanların yaşadıkları zorluklar nasıldır?”

Dedi ki: “Onların zorluklarını bilmek kolay; ama o zorluklarla imtihan edilmek zordur. Fakat onlar bu zorlukları kolaylıkla atlatırlar. Tabii ki çektikleri sıkıntılar imanları ile orantılıdır.”

Dedim ki: “İçlerinde en çetin sıkıntılara ve imtihanlara maruz kalan hangileridir?”

Dedi ki: “Marifeti en çok, yakini en keskin, imanı en mükemmel olanlardır. Rivayette şöyle denilir: *‘İnsanlar içerisinde en çok sıkıntı çekenler peygamberlerdir, sonra da onlara en fazla benzeyenler sırasıyla gelirler.’*”

[15] Ebu Davud.

Ebu Davud.

Dedi ki: “Hz. Peygamber'in şu sözüdür: *‘Allah bir kulu sevdiği zaman ona nefsinden bir vaaz edici vekil kılar, o da ona iyiliği emreden kötülüğü nehyeder.’*”

30.

Muhabbetullah ehlinin Allah korkusu

Dedim ki: “Muhabbetullah ehlinin Allah korkusu olur mu?”

Dedi ki: “Evet, kusur işlemekten kaynaklanacak azabın korkusu onlarda hiç eksik olmaz.”

Dedim ki: “Bu korku insanın kalbine ne zaman yerleşir. Makamlardaki yolculuğunun başında mı yoksa son makamda mı?”

Dedi ki: “Bu korku iman gibidir, olmazsa olmazdır. İman kaybolunca bu korku da kaybolur. Yolun başından itibaren var olan bu korku, ilahî, sevgiden mahrum olma korkusuna dönüştüğünde en üst düzeyine ulaşmış olur. Başlangıçtaki korkuya birtakım düşünceler karışabilir; ama ölüm korkusu yerleşiktir.”

Dedim ki: “Sevdiğimden nasıl korkarım?”

Dedi ki: “Yazık sana, bütün dikkatini topla ve söylediğimi iyi anla. Allah’ı seven kişi Allah’tan korkması gerektiğini de bilir, bu sebeple de zaruri olarak O’ndan korkar. Çünkü Yüce Allah, kendisini sevenlerin kendisinden korkmasını da sever. Zaten Allah’ı seven kişi ondan korkmaz ise O’nun rızasına muvafık olmaz; çünkü muhabbet, yani Allah sevgisi, Allah’ın sevdiği şeyleri yapmak demektir. Kaldı ki, korkuyu yitirince kendini emniyette hisseder ve tehlikeye düşer; zira emniyet tehlikelidir. Çünkü Allah şöyle buyurur: ‘*Allah’ın cezasından ancak hüsrana uğramış olanlar emin olurlar.*’ (A’raf, 7/99) Eğer kulun kalbinden Allah korkusu silinecek olsa, o kul artık murakabe de yapmaz.”

Dedim ki: “Allah dostlarının sürekli korku ve hüznün içinde olmalarının sebebi nedir?”

Dedi ki: “Hüsn-ü zan ile Allah’ın sevabını ümit ederler; çünkü O’nun fazl-ı ihsanının genişliğini bilirler. O’na kavuştuklarında O’nun kibriyasını görmeyi arzularlar. Zaten Allah hakkında hüsn-ü zan besleyip de muratlarına erme ümidi taşımasalardı üzüntüden kahrolurlar, kederden ölürlerdi. Abdulvahid b. Yezid’in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Hasan-ı Basri şöyle demiştir: ‘Dünyada Allah’ı seven kullar ahirette O’nu göremeyeceklerini bilselerdi üzüntüden kahrolurlar, kederden ölürlerdi. Yüce Allah’ın huzurunda sadakat tahtına kurulmanın şiddetli arzusu onlara dünyayı zehir ederdi.’

Ancak onlar Allah hakkında hüsn-ü zan besledikleri için onu görmeyi ümit ederler ve bu korkuları yatıştır, hafifler ve kalpleri sakinleşir. Allah da onların işlerini düzene koyar, onlara lütfu ile muamele eder, inayeti ile onları muvaffak kılar. Bu yüzden onların işleri hak ve isabet üzeredir. Onlar insanlar içerisinde en doğru işleri yapanlardır, en güzel ahlaka sahip olanlardır. Hiçbir şeyi Allah’a tercih etmezler. Kiskandıkları ve vazgeçemeyecekleri tek şey O’dur, O’ndan başka bir şey dilemezler.

Böyle olan kişi her halinde O’nu vekil edinmiştir, O’nun fazlına razıdır, nimetlerine şükredicidir, azamet ve kibriyasına iman etmiştir. Kendi irade ve tercihini O’nun kudret eline teslim etmiş, kalbinden irade ve ihtiyarı çıkarmıştır. Çünkü Rabbine olan güveni ve hüsn-ü zannı sonsuzdur. Bu sebeple kalbi O’nun muhabbeti ile dolmuştur. O’nu görme özlemi ile yanıp tutuşmaktadır. Allah da O’na kendi ilminden ilham etmiş, bilmediğini öğretmiştir. O, ilmini doğrudan Allah’tan alır, nefsinin Allah’ın emri ile terbiye eder ve O’nun ahlakı ile ahlaklanır. Kötü huyları yok olmuş, güzellikleri ortaya çıkmıştır; çünkü Rabbinin sevgisini nefsinin sevgisine tercih etmiştir. Neticede Allah’ın ona dünyada ve ahirette olan nimeti tamamlanmıştır.”

Dedim ki: “Onların kalplerine hâkim olan hal ve en çok yaptıkları şey nedir?”

Dedi ki: “Sürekli sevdiklerini zikretmektir. Bıkmadan, usanmadan, yorulmadan... Hikmet sahibi bilge insanlar şu hususta görüş birliği içindedirler: Kişi kimi çok seviyorsa onu çok zikreder. Bu sebeple Allah’ı çok seven insanların en çok yaptıkları şey de Allah’ı zikretmektir. Bundan ne vazgeçerler ne de başka bir şeyle bunu değiştirirler.

Zaten zirki bırakacak olsalar yaşamları alt üst olur. Allah’ı zikretmek onların akıllarını başlarına getirir. Nitekim Feth el-Mavsılî şöyle demiştir: ‘Allah sevgisini nefsinin sevgisine tercih etmen, Allah’ı seviyor olduğunun alametlerindendir.’

Allah’ı seven kişi, Allah sevgisinin dışında hiçbir şeyden lezzet alamaz ve hiçbir şey onu Allah’ı zikretmekten alıkoyamaz. Ferkad

es-Sebhî (vf. h. 204) şöyle der: ‘Allah’ı sevenler sürekli O’nun rızası için çalışmaktan usanmazlar, O’nu sevdikleri gibi O’nu zikretmeyi de severler. Allah sevgisini insanlara yayarlar, kullara nasihat ederler, her türlü çirkinliğin orta yere çıkacağı mahşer günü nedeniyle insanlar için endişe ederler. İşte bu kimseler Allah’ın dostlarıdır, sahh ehlidirler. Bunlar ancak O’na ulaştıklarında rahat ederler.’

Hikmet sahibi bir zat şöyle demiştir: ‘Hiç kimse, Allah’ı zikretmekten daha leziz bir şey tatmamıştır.’ Bahreynli Ebu Süleyman lakaplı bir zâtın gecenin karanlığında şöyle haykırdığı rivayet edilir: ‘Ey gözümün aydınlığı, kalbimin neşesi! Nedir beni senin gözünden düşüren?’ Bu zât böyle haykırdıktan sonra bir çığlık atmış ve ağlamaya başlamıştır. Ardından şöyle demiştir: ‘Allah’ım! Haşyetinle doldurup muhabbetinle hâkim olduğun kalplere müjdeler olsun. Çünkü senin haşyetin o kalpleri her türlü günahattan uzaklaştıracaktır. Zira onlar böyle yaptıkları takdirde senin gazabına maruz kalmaktan korkacaklardır. Senin sevgin de onları senin zikrin ve münacatın dışındaki her lezzetten mahrum edecektir.’

Ebu Nuh’un şöyle dediği rivayet edilir: ‘İbadet ehli bir zâtın şöyle dediğini duydum: ‘İstek sahipleri isteklerinden vazgeçseler de seni sevenler seni zikretmekten ve münacatından vazgeçmezler Ey Allah’ım!’

Rabiatu’l-Adeviyye (vf. h. 135) geceleri şöyle derdi: ‘Gece çöktü, karanlık bastırdı, herkes sevdiği ile baş başa kaldı, ben ise seninle başbaşayım ey sevgili Rabbim!’

Zünnûn-ı Mısırî (vf. h. 245) şöyle demiştir: ‘Allah’ı zikretmeye düşkün olup da onun sevgisine nail olmayan kimse yoktur. Allah’ı seven kimselerin kalplerine hâkim olan şey, Allah’ı zikretmektir.’”

31.

Murakabe

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, murakabe nedir, nasıl başlar?”

Dedi ki: “Kalbin Allah’ın yakınlığını bilmesidir.”

Dedim ki: “Allah’ın kendisine yakın olduğunu bilen herkes murakabe ehli sayılır mı?”

Dedi ki: “Sen bana murakabenin başlangıcını, ilk halini sordun. Evet, bu durumu bilen herkeste bir nebze de olsa murakabe hali vardır. Ama ona murakabe ehli denmesini henüz hak etmiş değildir.”

Dedim ki: “Peki, sahibine bu ismi kazandıran murakabe tam olarak nedir?”

Dedi ki: “Kalbin, Allah’ın senin bütün hareketlerini ve sükûnunu biliyor olduğunu her daim bilmesi, herhangi bir perde olmaksızın gayb âlemini saf bir yakîn ile müşahede etmesidir. İşte o zaman delikanlı, kalbin üzerinden gaflet perdeleri kalkar ve kalp, içerisinde hikmetli nasihatler olan ilimleri Allah’tan alır, elinden kaçan şeyler yakîn ile kendisine keşf olur.”

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, insanı bu hale ulaştıran şey nedir?”

Dedi ki: “Başka meşgalelerden uzaklaşmak, ilme sarılmak, ilahî inayet ve gözetime titizlikle devam etmek.”

Dedim ki: “Murakabenin zahir halinin alameti nedir?”

Dedi ki: “Murakabeyi ortaya çıkaran hal, insanın murakabe dışında her şeyden kopmasıdır. İçinde bulunduğu devamlı murakabe ve inayet hali nedeniyle, bu haldeki insana biri baktığı zaman, ‘bu adamın akli başından gitmiş’ der.”

Dedim ki: “Tam olarak anlayabilmem için daha da açıklayabilir misiniz?”

Dedi ki: “Evet delikanlı, insan bu halde iken, yani aklını fikrini, bütün düşüncesini murakabeye vermiş iken tanıdığı birine rastlasa onu tanımayabilir, ağzından kelimeler çıkar; ama konuşmaz, yürür; ama bir yere varamaz. Nitekim rivayete göre Utbe el-Ğulam, hiçbir şeyi birbirinden ayırt edemez halde Basra sokaklarında yürürmüş. Hatta bazen babasının yanından geçer, fakat onunla tek kelime konuşmaz, selam dahi vermezmiş. Neticede babası onu kınamaya

başlamış ve durumu kardeşlerine şikâyet etmiş. Onlar ise ona, ‘Bir daha yanından geçerse onu tut ve sars; çünkü o, murakabe halinden dolayı seni fark etmemiştir’ derler.

Yine rivayet edildiğine Abdulvahid b. Yezid’e; ‘Zamanımızda kendisini insanlardan alıkoyacak bir halde bulunan birini tanıyor musun?’ diye sorulmuş, o ise, ‘Hayır, ama şimdi yanınıza gelecek olan biri var, işte o tam olarak böyledir’ demiş. Tam o sırada Utbe el-Ğulam oraya gelmiş ve Abdulvahid b. Yezid ona, ‘Nereden geliyorsun?’ diye sormuş. O ise, ‘Şuradan buradan’ diye cevap vermiş. Geldiği yol üzerinde de bir çarşı bulunmaktaymış. Abdulvahid b. Yezid bu sefer, ‘Yolda kiminle karşılaştın?’ demiş, o da, ‘Kimseyi görmedim’ demiştir.

Yine rivayet edildiğine göre bu hal üzere olan biri iki hocasının ders halkasına yirmi sene devam etmiş; fakat hocalarının derslerine giderken çarşı pazardan geçtiği halde yürürken kadını erkeği birbirinden ayırt edemezmiş.

Rivayete göre Hz. Yahya yolda bir kadına rastlar ve onu yüzünden iter. Ona, ‘Niye böyle yaptın?’ denildiğinde, ‘Onu duvar sandım’ der.

İşte delikanlı, gerçek murakabe halinin alameti budur: Aklının fikrinin tek bir şeye toplanması.

Dedim ki: “Murakabe hali insanı hangi hale ulaştırır?”

Dedi ki: “Allah’tan hayâ etme makamına ve O’nu tazim etme makamına ulaştırır. Bunların hepsi güzel makamlardır. Ebu’l-Velid’den şöyle rivayet edilir: Duyduğuma göre Basra’da bir kadın kalbine şöyle dermiş: ‘Senin gibi kalp olmaz olsun! Ne kadar da katısın! Gece gündüz geçti; ama sen hâlâ ilahî azameti hatırlamadın, nisyan üzeresin! Allah’ım! Bu katı kalp bende iken ben nasıl sana yakınlaşacağım!’”

32.

Hayâ

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, hayânın manası nedir?”

Dedi ki: “Hayâ, halinin iç yüzü Allah tarafından biliniyor olduğu için kalbinin daralmasıdır.”

Dedim ki: “Biraz daha bilgi verir misiniz?”

Dedi ki: “Kalbin rahatlık ve feraha sınır koyması, azaltması ve terk etmesidir.”

Dedim ki: “Daha başka?”

Dedi ki: “Allah’ın razı olmadığı her türlü ahlaki halden kaçınmaktır.”

Dedim ki: “Allah’tan hayâ eden kimsenin alameti nedir?”

Dedi ki: “Allah’ın kendisini görmesinden utanacağı yerde bulunmaz.”

Dedim ki: “Hayâ duygusunu kuvvetlendiren şey nedir?”

Dedi ki: “Kalbin Allah’tan gelen zahir nimetleri ve buna karşılık kendi kusurlarının çokluğunu, Allah’a olan şükür görevini yerine getirmediğini bilmesidir.”

Dedim ki: “Başka bir cevabı yok mu?”

Dedi ki: “Kalbin, Allah tarafından hesaba çekileceğini, O’nun huzurunda duracağını ve zerreye kadar her şeyin kendisine sorulacağını bilmesidir.”

Dedim ki: “Hayâ’nın değerini ve gücünü artıran şey nedir?”

Dedi ki: “Her halinde Allah’ın gözü önünde olduğunu, hareketinden sükûnuna varıncaya kadar hiçbir halinin O’ndan gizli kalmayacağını bilmendir.”

Dedim ki: “Allah’tan hayâ eden kimsenin en çok yaşadığı hal nedir?”

Dedi ki: “Kusurlarını gören, onları örten, kendisine sınırsız nimetler bahşetmiş olan, içinden geçen en gizli sırları, kalbindeki en derin düşünceleri dahi bilen ve kendisini cezalandırmaya muktedir olan Allah’ın kendisini görüyor olduğunu düşünmek ve bunu tazim etmek.”

Dedim ki: “Hayâ’nın zahirdeki alameti nedir?”

Dedi ki: “İnsanın uzuvları rahattan uzak olur. Delili ise şudur: Hz. Peygamber’in, baldırı açık bir elbise giymişken Hz. Osman yanına

gelir, o sırada Hz. Peygamber derhal üzerini örtünür ve ‘Kendisinden meleklerin bile utandığı insandan ben nasıl utanmayayım?’ der.^[16]

Malik b. Dinar şöyle demiştir: ‘Helâya gitmekten dolayı Allah’tan utandım ve ölünceye kadar benim rızkımı ağzıma alıp emeyeğim çakıl taşı yapmasını diledim.’

Hz. Ebubekir Allah’tan utandığı için yüzünü örtmeden helâya giremezdi.

İşte zahirde Allah’tan utanma duygusunun belirtileri bunlardır. Aynı şekilde bu duygu insanın içini de daraltır, onu Allah’ın rızası olmayan her türlü lezzetten ve şehvetten alıkoyar.”

Dedim ki: “Hayâ sahibi insan, ruhsat olduğu zaman şüpheli şeylere yaklaşabilir mi?”

Dedi ki: “Sübhanallah! Onlar mübah şeyleri yaparken bile Allah’tan hayâ ederler, şüpheli şeylere nasıl el uzatırlar? Olur mu hiç öyle şey!”

Dedim ki: “Peki Hayâ’nı zahir alametlerini biraz daha anlatır mısınız?”

Dedi ki: “Böyle insan bazen yürürken bile, utandığı için ve Allah karşısında zelil ve huşu içinde olmak amacıyla başını örter; çünkü o anda Allah’ın kendisine bakmakta olduğunu bilmektedir. Hatta bu duygudan dolayı başını yukarı kaldırıp göğe doğru bakamaz. Nitekim Ata es-Sülemi böyle idi.

Hayâ ehli bir zâta, ‘Neden mescidin dışında namaz kılıyorsun?’ denildiğinde, ‘Allah’tan utandığım için’ demiştir.

Böyle kimse, günler geceler geçtiği halde, Allah’ın kerih gördüğü bir iş yapmaz, her fiili ilahî rızaya uygundur. Çok sabırlı ve tahammüllüdür, ilmi geniştir, yaşantısı güzeldir, yumuşak huyludur, sürekli düşüncelidir, hep Allah’ı zikreder, boynu büküktür, hep kederlidir ve hayatı zariftir.

^[16] Müslim, Fedail/3.

Dedi ki: “İnsanın uzuvları rahattan uzak olur. Delili ise şudur: Hz. Peygamber’in, baldırı açık bir elbise giymişken Hz. Osman yanına gelir, o sırada Hz. Peygamber derhal üzerini örtünür ve ‘Kendisinden meleklerin bile utandığı insandan ben nasıl utanmayayım?’ der.

Müslim, Fedail/3.

33.

Zerafet

Dedim ki: “Zerafet nedir?”

Dedi ki: “Sürekli cömertlik, şüpheli şeyleri terk etme, temiz ahlak, saf niyet, güzel söz, çok suskunluk, devamlı düşünceli olma gibi hallerdir. Böyle kimse çoğunlukla korku ve hayâ hali üzere bulunur. Çünkü nefsinin kötü bir şeye meyletmesi ve onunda nefsine yenik düşmesi neticesinde Allah’ın nazarında değerinin düşmesinden korkar. İşte bunlar Allah’a karşı hayâ duygularında sadık olan insanlardır.”

Dedim ki: “Hayâ duygusunu gevşeten ve zayıflatan şey nedir?”

Dedi ki: “Nefsin arzu ve tamahlarına gizliden gizliye meyletmektir. Nitekim Hz. Lokman şöyle demiştir: ‘Onlar Ruhlarını Allah’tan başka bir şeye yönlendirmişlerken tam o halde Allah’ın kendilerini görmesinden hayâ ederler.’”

Dedim ki: “Hayâ ve onu zayıflatan şeyler konusunda biraz daha açıklama yapar mısınız?”

Dedi ki: “Bu anlattığım şeyler terk edilirse insan şüpheli amellere doğru kaymaya başlar.”

Dedim ki: “Şüpheli ameller nelerdir?”

Dedi ki: “Dünya için çok hırslı olmak, her şeye tamah etmek, ruhsatlara meyletmek, kaybedilmesinden bir zarar gelmeyecek dünyalık şeylerin peşine düşmek, bitmez tükenmez arzular peşine düşmek, fakirlikten korkmak, şükrü eda etmemek.”

34.

Allah Korkusu

Dedim ki: “Allah sana merhamet etsin, yolun başındaki insanların sahip oldukları korkulardan çıkıp gerçek manada Allah korkusuna sahip olan kimselerin korkusuna ulaşmanın yolu nedir?”

Dedi ki: “Yolun başındakilerin korkusu suç ve ceza korkusudur. Bu sebeple ciddiyetle amel eder, sıkıntılara katlanır, rahatı bırakır ve gece gündüz amel ederek Allah’a yakınlaşmaya çalışırlar.

Gerçek manada Allah korkusuna sahip olan kimselerin korkusu ise bundan daha üst mertebededir. Bu, ariflerin korkusudur. Bu korku Allah’ın cezasının şiddetini ve çabukluğunu bilmekten kaynaklanır. Bunların korkusu, korktukları zâtın büyüklüğü oranında fazladır. Çünkü insanın kediden korkması ile aslandan korkması bir değildir. Aynı şekilde kraldan korkmak ile yardımcılarından korkmak da aynı değildir.

Ateşten korkup titremen, ateşin sahibi ve maliki olan Allah’tan korkman kadar büyük olmaz. Çünkü ateş, Allah, Allah’ın emri olmadan ne bir zarar ne de fayda verebilir. Gerçek zarar ve fayda verme gücüne sahip olan Allah’tır. İşte kalplerdeki korku da böyledir delikanlı!”

Dedim ki: “Korku özü itibariyle nedir?”

Dedi ki: “Kalbin Allah’ın vereceği cezayı düşünmesi ve bu ilahî tehdit nedeniyle korkuyla dolmasıdır. İşte kalpteki korkunun özelliği budur.”

Dedim ki: “Korkan kişinin alameti nedir?”

Dedi ki: “Kendisini cezaya maruz kalacak olan şeylerin olduğu yerlerden kaçmak, çok titremek, çok ağlama, uzun süre uzlette kalmak ve isyankâr kimselerin adını anmaktan kaçınmak.”

Dedim ki: “Bana korkunun zahirdeki alametini anlat.”

Dedi ki: “Fırtına, gök gürültüsü gibi doğa olayları karşısında rengin değişmesi. Nitekim Hz. Peygamber gök gürültüsü işittiği zaman veya ay tutulması, güneş tutulması, yıldız kayması, deprem ve benzeri olaylar esnasında rengi değişir, evine girip çıkar, yerinde duramazdı. Rivayete göre Ata es-Sülemî bir gün Bağdat’ta iken adamın biri gökyüzüne bakar ve ‘Sübhanallah! Bir bulut belirdi’ der. Sonra

yerinden korkuyla sıçrayıp elini aşına koyar ve ağlamaya başlar. Sonra şua yeti okur: *‘Onlar yoğun bir bulutun kendilerine doğru geldiğini gördüklerinde dediler ki bu bulut bize yağmur getirecek. Ama Hud peygamber şöyle dedi: ‘Hayır, o sizin acele ile istediğiniz azaptır. O rüzgârın içinde acı bir azap vardır.’* (Ahkaf, 46/24)

Cafer b. Süleyman ed-Dab’i şöyle der: ‘Bir keresinde Basra’da yaman bir rüzgâr esti, insanlar bunun üzerine mescide koşuştular. Ben de o sırada Ata es-Sülemî’ye gidip ne halde olduğuna bakmak istedim. Baktım ki odasında ayakta durmuş ve ellerini başına koymuş şöyle diyor: ‘Allah’ım! Efendim! Kıyamet alametlerini ortaya çıkarıncaya kadar beni yaşatacağını sanmazdım.’

El-Avvâm şöyle der: ‘İbrahim en-Nehai’yi ne zaman görsem kızgın gibiydi, Abdullah b. Ebu’l-Hüzeyl’i de ne zaman görsem korku dolu idi. Sanki ömrü boyunca öyle yaşardı.’

Ata es-Sülemî Basra’da şiddetli bir rüzgâr estiğinde yahut bir afet olduğuna, ‘Bunlar hep benim yüzümden oluyor, ölsem de Basra halkı rahat etse!’ derdi.

Rivayete göre Utbe el-Ğulam üç beş kuruşluk hurma satın alır. Tam o sırada fırtına kopar. Bunu kendi yaptığından bilen Utbe şöyle der: ‘Rabbim! Bir daha asla bunu yapmam, asla yapmam!’ Fırtınadan sonra ise şöyle der: ‘Be hey nefsim! Bu senin Allah’a karşı cüretinden kaynaklandı, para verip hurma almandan kaynaklandı!’

Abdulahid b. Yezid şöyle derdi: ‘Bir bulut görüldüğünde, ilahî azap korkusundan Ata’nın karnı içine çekilirdi.’

Denildiğine göre helak olan kimselerin semadan gelen azaba karşı gözleri perdelenmiş, aralarına engel konulmuştur.

İşte korku sahibi kişinin zahirdeki alameti budur.

Dedim ki: “Peki, batındaki alameti nedir?”

Dedi ki: “Bazen Allah’tan bir ihtiyacını gidermesini talep eder; ama sonra, kendi nefsinin durumunu bildiği ve Allah’ın kudretinin büyüklüğünden haberdar olduğu için, bu dileğinin geri çevrilmesi korkusuyla bu isteğinden vazgeçer. En ufak bir şey hareket etse hemen canının alınacağını zanneder. Nitekim rivayete göre Mutarrif b. Abdullah b. eş-Şihhîr şöyle demiştir: ‘Arafat’ta insanların gürültüsünü duydum. O sırada Allah’ın bütün o insanları affetmesini dileyecektim; fakat kendimin de onların arasında olduğumu fark edince derhal sustum.’

Allah korkusu sahiplerinden Mesruk b. Muhammed'den şöyle rivayet edilir: Has'em kabilesinden bir adam ona, '*O gün muttakilerin konuklar olarak Rahman'ın yanına alırız ve günahkârları da sürüler gibi cehenneme tıkarız*' (Meryem, 19/85-86) ayetlerini okumuş, o da şöyle demiştir: 'Vah! Şu ayetleri bir daha oku. Korkarım ki ben de takva sahiplerinden değil de o günahkârlardan olacağım.' Bunun üzerine adam ayetleri bir daha okur, ayetleri dinleyen Mesruk derin bir iç çeker ve oracıkta ruhunu teslim eder."

Dedim ki: "Korku ehli kimselerin korkusunun heyecanı sükûn bulunca halleri nasıl olur?"

Dedi ki: "Bakarsın ki telaşlı telaşlı oturuyorlar. Kendisine ait veya kendisinden istenmiş bir şeyin peşindeler sanki. Nitekim Abdullah b. el-Mübarek şöyle demiştir:

Bineklerinin üzerinde telaşlı telaşlı

Sanki hemen harekete geçip intikal edecek bir kervan gibi

Bu yolda zamanı, vakitlerini binek kılalı beri

Asla bineklerinden inmeyecekler gibidirler.

Dedim ki: "Bu kimselerin, derhal canlarının alınacaklarını düşündükleri olaylar nelerdir?"

Dedi ki: "Çığlık, feryat, kalp çarpıntısı, ani gürültü, şimşek, gök gürültüsü, rüzgâr, fırtına ya da kalplerindeki derin duyguları canlandıran bir etkili söz.

Rivayete göre onlardan biri ateş yakıp üzerine tencereyi koymuş, o sırada tencerenin isinden yüzüne biraz bulaşmış. Bunun üzerine kızı ona, 'Babacığım yüzün kara olmuş' demiş. Bunun üzerine adam bir çığlık atmış ve düşüp bayılmış. Kendine geldiğinde elini yüzüne sürmüştü ve 'Daha ahirete varmadan Allah'ın dünyada yüzümü karartmış olmasından korktum' demiş.

Görüyor musun, bir kelime nasıl da bu adamın kalbinde derin izler bırakıyor, korkusunu canlandırıyor?

Rivayete göre Zürene b. Evfa mihrapta, '*Sûr'a üflendiği zaman, işte o gün çok zorlu bir gün olacaktır*' (Müddessir, 74/8-9) ayetlerini okuyunca derin bir iç geçirir ve olduğu yere yığılıp ruhunu teslim eder.

Osman b. Umara şöyle anlatır: İbadet ehli zatlardan Salih el-Mürrî dedi ki: 'Bir gün Muhammed b. Subh es-Semmâk geldi ve 'İçinizde en tuhaf olanınızı bana gösterin' dedi. Ben de onu bir adama

götürdüm. Gittiğimizde adam kulübesindeydi, izin istedik ve içeri girdik. Baktık ki adam şapka örüyor. Ona '*O gün boyunlarında zincirler ve halkalar olacak ve ateşte sürüklenip cehenneme yakıt olacaklar*' (Ğafir, 40/71-72) ayetlerini okudum. Adam ayetleri duyunca derin bir iç çekti ve düşüp bayıldı.

Derken onu o halde bırakıp yanından ayrıldık ve başka bir adamın yanına vardık. İçeri girmek için izin istediğimizde adam, 'Bizi Rabbimizden alıkoymayacaksanız girin' dedi ve girdik. Baktık ki, adam seccadesinde oturmuş durumda. Ona '*Bu vaat benim huzurumda durmaktan ve tehdidimden korkan kimse içindir*' (İbrahim, 14/14) ayetini okudum. Adam burnundan kan gelecek şekilde iç geçirdi ve bayılıp kaldı.

Oradan da ayrılıp bir başkasının yanına gittik. Böylece altı kişiyi dolaştık. Hepsini benzer şekilde bırakıp ayrılmıştık. Neticede yedinci bir kişinin yanına vardık. İçeri girmek için izin istedik. Kulübenin arka tarafından bir kadın bize 'Girin' dedi, biz de girdik. Baktık ki pir-i fani yaşlı bir adam ibadet için bir köşeye çekilmiş. Selam verdik ve oturduk. Adam ne geldiğimizi fark etti ne de selamımızı. Bunun üzerine ona, 'Yarın hesap gününde insanlar hesaba duracaklardır' dedim. Bunu duyunca adam, 'Vah! Kimin huzurunda?' dedi ve ağzı açık bir şekilde öylece bakakaldı. Gözleri fal taşı gibi açılmıştı. Derken zayıf bir sesle inlemeye baladı ve bir süre sonra sesi kesildi.

Kadın sesleri duyunca yanımıza geldi ve 'Çıkın, onu rahat bırakın, ondan şu halde bir istifade edemezsiniz' dedi. Bizde onu o halde bırakıp çıktık.

Bir süre sonra bu yedi kişinin sonunun ne olduğunu araştırdım. Üçü tekrar kendine gelmiş, üçü ise ruhunu teslim etmişti. Son uğradığımız yaşlı adam ise akli başından gitmiş bir şekilde üç gün boyunca o hal üzere kalmış, nafile veya farz hiçbir namazı kılamaz hale gelmişti.'

Salih el-Mürri şöyle anlatıyor: Malik b. Dinar bana, 'Ey Ebu Bişr! Sabah erken seninle birlikte Ebu Cüheyn Mesud ed-Darîr'i ziyarete gidelim' dedi. Ben de sabahleyin el-Ceban denen yere geldim, baktım ki Malik b. Dinar daha erken gelmiş ve beraberinde de Muhammed b. Vasi, Sabit el-Bünani ve Hubeyb el-Farisî'yi getirmiş. Bu Allah dostlarını bir arada görünce kendi kendime; 'Vallahi bugün ne güzel bir gün!' diye söylendim.

Sonra hep birlikte yola koyulup Ebu Cüheyn'e gittik. Mahallesiine vardığımızda onun nerede olduğunu sorduk. Birazdan namaz için çıkar dediler. Biz de beklemeye başladık. Bir süre sonra bir adam çıkıverdi ki, adamın kabirden çıkmış olduğunu söylesen yalan olmaz. İçimizden biri adamın elinden tuttu ve mescidin kapısına kadar ona eşlik etti. Ezan okunduktan sonra adam bir süre bekledi ve mescide girdi, sonra biraz namaz kıldı. Sonra farz kamet okudur ve hep birlikte namaz kıldık. Namazdan sonra düşünceli bir şekilde oturdu. Biz de aramızda, sırayla onun yanına varıp kendisine selam verelim diye anlaştık. Önce Muhammed b. Vasi gitti, selam verdi. Adam selamını aldı ve 'Sen de kimsin?' dedi. O, 'Ben Muhammed b. Vasi'yim' deyince adam, 'Hoş geldin, demek sen Basralıların en faziletlisi olduğu söylenen adamsın. Eğer bunun şükrüne yerine getirebildiysen maşallah sana. Gel otur' dedi.

Sonra Sabit el-Bünanî gidip selam verdi. Onun da selamını aldı ve 'Sen de kimsin?' dedi. O, 'Ben Sabit el-Bünanî'yim' deyince adam, 'Hoş geldin Sabit, demek sen Basralıların en uzun namaz kılanı olduğu söylenen adamsın. Gel otur. Doğrusu seni görmek için Rabbime çok dua etmişim' dedi.

Sonra Hubeyb gitti ve selam verdi. Adam selamını aldı ve 'Sen de kimsin?' dedi. O, 'Ben Hubeyb el-Farisî'yim' deyince adam, 'Hoş geldin, demek sen Allah'ın her duasını kabul ettiği söylenen adamsın. Keşke bu özelliğini gizli kılmasını da dileseydin. Gel otur, Allah sana merhamet etsin' dedi ve elinden tutup onu yanına oturttu.

Sonra Malik b. Dinar gidip selam verdi. Adam selamını aldı ve 'Sen de kimsin?' dedi. O, 'Ben Malik b. Dinar'ım' deyince adam, 'Maşallah, demek sen Basralıların en zahidi olduğu söylenen adamsın. Eğer dedikleri gibiyse ne güzel. Gel otur. Şimdi Allah'ın nimeti tamamlandı, Rabbimden dileğim gerçek oldu' dedi.

Ardından ben katılm ve yanlarına gittim. O sırada adam onlara, 'Kıyamet günü Allah'ın huzurunda toplandığımız gün haliniz nice olur, bir düşünün' diyordu. Yaklaştım ve selam verdim. Adam selamımı aldı ve 'Sen de kimsin?' dedi. 'Ben Salih el-Mürri'yim' dedim. Adam, 'Hoş geldin, demek şu güzel Kur'an okuyan Ebu Bişr'sin' dedi. Ben de 'Evet' dedim. Bunun üzerine dedi ki: 'Seni görmeyi ve Kur'an okuyuşunu dinlemeyi çok istiyordum, bize Kur'an oku ey Salih!'

Salih el-Mürri diyor ki: ‘Vallahi o anda unutmuş olduğum bazı ayetler aklıma geldi, ben de okumaya başladım. Ama daha Euzu besmele’yi tamamlamamıştım ki, adam düşüp bayılıverdi. Bir süre sonra kendine gelince, ‘Yeniden oku, daha tadına doyamadım’ dedi. O adamda öyle haller gördüm ki, daha önce hiçbir ibadet ehli kimsede o halleri görmemiştim. Kur’an’ı duyduğu zaman ağzı açıkta kalırdı. Ona şu ayetleri okudum: *‘O gün biz onların yaptıkları amellere yönelir ve hepsini toz toprak ederiz. Cennetlikler ise o gün en rahat makama ve en güzel yerlere layık olacaklardır.’* (Furkan, 25/23-24) Adam bu ayetleri duyunca bir çığlık attı ve yüz üstü yere kapaklandı. Baldırının bir kısmı açılmıştı. Adeta inler gibi anlaşılmaz sesler çıkarıyordu. Sonra sesi kesildi, sakinleşti. Yaklaşıp ne halde olduğuna bir bakalım dedik; ama baktık ki ruhunu teslim etmiş. O sırada bedeni kupkuru bir tahta gibiydi.”

Şerhu'l-Ma'rife ve Bezlu'n- Nasîha Marifet ve Nasihat

1. Kısım

Marifet kitabı

Mukaddime

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd, efendimiz Hz. Muhammed'e ve O'nun âline ve ashabına salât ve selam olsun.

Ebu Abdullah Haris b. Esed el-Muhâsibî (Allah ona rahmet etsin ve onu affetsin) şöyle demiştir:

Kişinin nefsinin ve dinini muhafaza etmek için tutacağı en iyi yol, her daim Allah'ı murakabe etmektir. İnsan ancak bu şekilde Yüce Allah karşısında hayâ mertebesine erişebilir. Bu da, marifetin kapısıdır.

Murakabe, dört hasletten müteşekkildir:

Öncelikle o, Allah'ın vahiy yoluyla indirmiş olduğu kitabında yer almaktadır ve kulları üzerine farzdır. Kul, dünya ve ahirette şeref derecesine onunla erişir, Allah katında ve insanlar nezdinde ancak onunla yer edinir.

Bütün ibadetlerin usulü de furûu da başı da sonu da odur. Böyle olduğu, yani o, ibadetlerin hem usulü hem furûu olduğu için, kadın-erkek, âlim-cahil bütün mü'minler, hatta bütün mahlûkat onu yerine getirmekle mükelleftir.

Nitekim kul, Allah'a bin yıl boyunca ibadet edecek olsa, sonra buna bir bin yıl daha ilave etse, fakat bütün bu ibadet süresi boyunca murakabeden yoksun olsa, yaptığı ibadet sadece onu Allah'tan uzaklaştırmaya, kalbini katılaştırmaya ve dinini eksiltmeye yarar. Buna karşılık murakabe ehli olup onula amel eden kul ise Allah katında ihlâs sahibi, sadık ve salih kullar derecesine ulaşmış, havf ve vera' sahibi kimselerin yolunu tutmuş, Yüce Allah karşısında hayâ mertebesine eren kimselerin makamına ulaşmış olur.

Kulun ihlâs sahibi, sadık, zahid, ibadet ve itaat ehli (*abid*), havf ve vera' ehli olması ancak murakabe ile mümkündür. Allah'ı murakabe etmenin yolu ise sağlam bir niyet, köklü bir yakîn, kâmil bir akıl sahibi olmak ve her an, her yerde bu niyete, yakîne ve kâmil akla riayet etmektir. Doğrusu murakabe arif kimselerin sermayesidir, sadık

kimselerin yoludur, zahid ve raşid kimselerin huzurudur, takva sahiplerinin muhafızıdır, ibadet ehli amel kimselerin şanı ve şerefidir.

Ey Allah'a kulluk etme yolunda olan kişi! Murakabe ile amel et! Ben sana olabildiğince nasihat etmeye çalışıyorum. Bu nasihatlerle sana Allah'ın dinini, onun kitabının yolunu, hikmetinin tamamını, dininin özünü ve farzları ile ilgili bilgileri iletiyorum.

Allah sana merhamet etsin, bu nasihatlerime kulak ver ve her durumda sabırlı ol, Allah'tan yardım dile.

Marifetin kısımları

Marifet dört kısımdır:

- 1- Allah'ı bilmek (Marifetullah)
- 2- Allah'ın düşmanı olan şeytanı tanımak
- 3- Sana her daim kötülüğü emreden nefsini tanımak
- 4- Allah için amel etmeyi, O'na kulluk etmeyi bilmek

Doğrusu kul, bu dört hususu bilmeden ve bunlara riayet etmeden bütün ömrü boyunca Allah'a ibadet etmeye gayret etse ve o hal üzere ölüp Allah'ın huzuruna çıkacak olsa, Allah'ın affı, fazl-ı keremi olmadıkça onun bu amelleri hiçbir şeye yaramayacaktır.

Şimdi bu dört kısmı açıklayalım:

Birinci kısım Allah'ı bilmek, yani marifetullahtır. Marifetullah; Allah'ın sana çok yakın olduğunu, *“Doğrusu insanı biz yarattık ve nefsinin ona neler fısıldadığını da biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız”* (Kâf, 50/16) ayetinde buyrulduğu gibi sana şah damarından daha yakın olduğunu, sana rızkını, hayatını, saadet ve bedbahtlığını verenin O olduğunu, üzerinde mutlak kudret sahibi olduğunu, seni her daim görüp gözetlediğini, mülkünde ortağı olmadığını, va'dinin hak olduğunu, kendisine hiçbir şeyin benzer ya da denk olamayacağını, kullarının dualarına icabet ettiğini, kendisine tevbe edenleri kabul ettiğini, müjdelediği nimetleri muhakkak vereceğini, uyardığı azabı ise dilediğine tattıracağını, bütün mahlûkatın O'ndan neş'et ettiğini ve dönüp varacağı makamın O'nun huzuru olduğunu, sevabı ve cezayı sadece O'nun vereceğini, sonsuz rahmete sahip (*rahîm*), hem seve hem sevilen (*vedûd*), her şeyi işiten (*semî*) ve bilen (*alîm*) olduğunu, her gün/an bir başka işte olduğunu ve bir işin O'nu bir başka işten alıkoymadığını, gizli olan,

hatta gizlinin de ötesinde olanı bildiğini, insanların akıllarından ve gönüllerinden geçen en gizli duygu ve düşüncelerden haberdar olduğunu, herkesin amacını, iradesini, hareketini, hatta en küçük bir göz kırpmasını ve bundan daha öte şeyleri bildiğini, olmuş ve olacak her şeyden haberdar olduğunu, sonsuz izzet sahibi (azîz) ve hakîm olduğunu yakinen bilmen demektir.

İşte bu bilgi kalbine yakîn olarak yerleşip kök salar ve organlarından mafsallarına, damarlarından saç tellerine kadar bütün uzuvlarına sirayet edecek derecede nüfuz ederse, işte o zaman Allah'ın bütün bunlara kadir olduğuna, her şeyi O'nun takdir ettiğine ve bildiğine, hiçbir şeyin O'ndan gizli kalamayacağına, seni en güzel şekilde yaratan ve suret verenin O olduğuna yaîn olarak iman edersin. İşte kalbinde ve aklında bunlar yerleşince artık marifet kalbine sirayet eder ve kendini muhasebe etme konumuna gelirsin. Böylece Allah katında şerefli bir makama ulaşırsın. Bütün bunlarla ilgili dikkat ve takva sena her daim eşlik etmeye başlar, kalbini ve uzuvlarını muhafaza eder.

Fakat bunlara ulaşmanın yolu Allah'ı zikretmek, kalbi her şeyden arındırıp tamamen O'na hasretmek, sadece Allahın sana gösterdiği şeylerle meşgul olmaktır, başka yolu yoktur. Bu yüzden asla Allah'ı aklından ve kalbinden çıkarma, yoksa geçmişteki ve gelecekteki günahlarının cezası olarak ilahî gazap ve cezaya maruz kalırsın. Allah'ın sana çok yakın olduğunu her zaman hatırında tut ve O'ndan hayâ et. Unutma ki, senin aklına gelen veya gelmeyen her şey, dilediğin her dilek, yaptığın gizli açık her amel O'nun ilmi ve kudreti dâhilindedir.

Eğer bunu yaparsan artık Allah'ın senden istediği şeyleri biliyor ve yapıyor, istemediği şeyleri terk ediyor hale gelirsin. Her düşüncen, her anın, aklına gelen her vesvese, her iraden, gizli-açık her hareketin veya gizli-açık başına gelen her şey Allah'ın ilmindedir, bütün bunlar gerçekleşmeden, hatta kalbine gelmeden önce senin kalbinde kaim olan Allah'tır, kalbine ve bütün bunlara hâkim olan O'dur.

İşte Allah'ı bilen, O'ndan korkan takva ve vera' sahibi arif zatların ilmi ve makamı budur. Allah cümlemizi bu makama muvaffak kılsın, günahlarımızdan dolayı bizi bu makamlardan mahrum etmesin.

İkinci kısım, Allah düşmanı şeytanı tanımadır. Bu, şöyle olur:

Öncelikle şunu bilmelisin ki, Yüce Allah sana şeytanı düşman bilmeyi, ona muhalefet etmeyi, onunla gizli-açık her durumda, itaat ve masiyet konularında mücadele etmeyi emretmiştir.

Şunu bil ki şeytan, Hz. Âdem'e saygı gösterme konusunda Allah'a karşı gelmiş ve inatlaşmış, Âdem'in soyunu yoldan çıkarmaya ahd etmiştir. Sen uyurken o uyumaz, sen gaflete düşersin, ama o düşmez, sen yanılırsın, ama o görevinden hiç şaşmaz, devamlı surette seni helake sürüklemek için gayret eder. Uykunda, uyanıklığında, gizli-açık her halinde seni helak etmeye çalışır.

Bu sebeple, ibadetlerinde şeytana çok dikkat et, yoksa ibadetlerini boşa çıkarır. Günahlar konusunda da ona dikkat et, yoksa seni günaha sürükler. Seni yoldan çıkarmak için elinden gelen bütün hileleri, tuzakları, aldatmacaları kullanır. İbadetlerinde birtakım akla hoş gelen şüpheler uyandırır; riya, kibir, kendini beğenme gibi duygulara kapılmanı sağlar, seni günahlara düşürmek için bu ve benzeri birçok yola başvurur ki, kendilerini ibadet ehli sanan birçok gafil ve aldanmış insan bu hususlardan habersizdir.

Onun amacı seni sadece günaha düşürmek, riya ve kendini beğenmişliğe kapılmana sebep olmak değildir; çünkü seni günaha girmen ona bir şey kazandırmaz. Onun asıl amacı, seni kendisiyle birlikte cehenneme sürüklemektir. Allah cümlemizi böyle bir sondan muhafaza buyursun.

İşte şeytanın bu vasıflarını öğrendiğine göre artık onu kalbinle iyice tanı, hak ve bâtil konusunda ona çok dikkat et, asla gaflet ve yanlışlığa düşmeden onunla gizli-açık her durumda en şiddetli şekilde muharebe et. Bu konuda hiçbir kusur etmemeye çalış ki sonunda başarıya ulaşasın.

Onunla edeceğin muharebe, onun seni çağırdığı her türlü iyilik veya kötülüğe karşı koyman, her hareketinde Allah'a sığınman, O'ndan yardım dilemen, güçsüz ve aciz olduğunu Yüce Allah'a itiraf edip halini O'na havale etmendir. Çünkü Allah'tan başka güç ve kuvvet yoktur.

Huşuyla, boyun eğmeyle, ağlayarak, gece-gündüz, gizli-açık her durumda Allah'tan yardım dile, şeytana karşı sana yardım etmesini niyaz et. Böyle yapmaya devam edersen sonunda senin ve Allah'ın düşmanı olan şeytanı iyice tanıyacak ve nefsinle kolay bir şekilde mücadele edebileceksin.

Unutma ki şeytan Allah'a ilk isyan eden, Allah dostu peygamberlere ve salih kullara düşmanlık eden bir varlıktır.

Şunu bil ki, büyük bir cihad yapmaktasın ve bu cihad seni Yüce Allah'a yakınlaştıracaktır. O zaman ulaştığın makamın şerefini anlatmaya kelimeler yetmez. Burada maksadım sana marifetin gayesini göstermektir.

Sebat sahibi ol, şeytana karşı acziyet gösterme. Eğer bıkkınlık veya acizlik gösterirsen helak olursun, Allah'ın düşmanının senden istediği şeyi ona vermiş olursun. O zaman da sana karşı iyice güçlenir. Unutma ki o, seni küfre düşürmeden peşini bırakmayacaktır, nihai amacı budur. Bu yüzden seni bir halden diğer hale geçirip durmaya çalışır ki Allah'ın gazabına müstahak olasın ve Allah seni nefsinle baş başa bıraksın. İşte o zaman helak olur ve cehennem ateşini boylarsın.

Aman ha, Allah'tan kork ve sakın şeytandan yana kendini güvende hissetme. Unutma ki, Allah'ın sana düşman olarak yarattığı en güçlü varlık odur. Bu yüzden dikkati asla elden bırakma! Bir an için dikkati elden bırakacak olursan, göz açıp kapayıncaya kadar bir süre içinde seni ele geçirir ve ilahî gazaba maruz kalmaya sürükler. Fakat işte o an dikkati elden bırakmaz ve şeytana aldanmaz isen, Allah'ın rahmeti ve fazlı sayesinde kurtuluşa erersin. Allah cümlemizi şeytandan ve onun ordusundan muhafaza buyursun. Bütün güç ve kudret Allah'ındır.

Üçüncü kısım, sana kötülüğü emreden nefsinin tanımaktır. Allah onu, "*Muhakkak nefis her daim kötülüğü emreder*" (Yusuf, 12/53) buyurarak tanımlamaktadır. Senin yapman gereken şey, onu Allah'ın tanımladığı gibi tanımak, Allah'ın değerlendirdiği gibi değerlendirmek, Allah'ın sana emrettiği şekilde ona davranmaktır. Çünkü o, şeytandan daha beter düşmandır. Zira şeytan seni nefesine yenik düşürerek üzerinde güç kazanır. İşte onun seni çağırdığı şey budur. Ahlakı kötü, tabiatı bozuk, iddiacı ve kendinden emindir. Allah'ın emrine isyankârdır. Kuruntularla doludur. Onun tabiatında Allah korkusunun yerini kendinden emin olma hali, ümidin yerini kuruntu, sadakatin yerini yalan almıştır. Bütün iddiaları bâtıldır. Söylediği ve seni çekmeye çalıştığı her şey aldatmacadır. Övülecek hiçbir fiili, hak adına hiçbir davası yoktur. O halde onun amacını iyi kavra ve ona aldanma!

Sana karşı mütevazı gibi görünmesine aldanma, davranışlarının dış görüntüsüne kanma. Unutma ki ona bir kez aldanırsan sana hâkim olur, ona karşı kendini hesaba çekmekten bir an gafil kalırsan hemen sana musallat olur, ona muhalefetten aciz kalırsan seni günahlara boğar ve onun isteklerine uyarsan seni ateşe sürükler.

Sakın ola nefsinin amellerinin görünüşte çok ve güzel olmasına aldanma; çünkü o ameller sadakatsizdir. Böyle yapmak yerine onun sözleri ve fiilleri arasındaki uyumsuzluğa ve içinin kötülüğüne dikkat et. Unutma ki, onun hakiki hiçbir tarafı, hayra yönelik hiçbir işi yoktur. O, kötülüklerin başı, rezilliklerin kaynağı, şeytanın hazinesi, bütün kötü şeylerin sığınağıdır. Onu ne kadar kötü olduğunu ancak Allah bilir. O, tıpkı Yüce Allah'ın vafettiği gibi, "kötülüğü emreden nefis" (*nefs-i emare*)tir. Allah korkusu taşırmış gibi görünüyorsa, bil ki onun asıl hali kendinden emin olmadır. Doğru söylediğini iddia ettiğinde bil ki sözü yalandır. İhlâslı olduğunu söylediğinde bil ki riya ve kendini beğenme (*ucb*) halindedir.

Onun sadakat iddiası, hakikatler ortaya çıktığında anlaşılacak, imtihan gününde bütün bu iddialarından vazgececektir. Baksana, nefsinin senin başına açmadığı hiçbir büyük bela kalmamıştır.

Yapman gereken şey ona muhalefet etmek, onu hesaba çekmek, tanımak ve her konuda onunla mücadele etmektir. Hak ve samimi hiçbir davası yoktur, bütün amacı seni helak olmaya sürüklemektir. Onu ne kadar kötü olarak nitelersen yeridir, hatta daha kötüsünü hak eder. O, iblisin hazinesi ve istirahatgâhıdır, onun sırdaşı, yoldaşı ve arkadaşıdır.

İşte onu bu özellikleri ile tanırsan, onunla baş etmek kolaylaşır ve ona karşı güç kazanırsın. Bu üç özelliğe, yani nefsi tanıma, onunla baş edebilme ve ona karşı güçlü olma özelliklerine sahip olduğunda ise artık sebat et ve Allah'ın yardımını dile. Sakın gaflete düşme. Unutma ki, nefsini terbiye etme ve onun isteklerine muhalefet etme konusunda güçlü olursan bütün bu özelliklere Allah'ın izni ile sahip olursun.

Yapman gereken şey, büyük bir kararlılıkla, eşi ve ortağı olmayan Yüce Allah yolunda ilerlemek olmalıdır. Bu yolda sakın Allah'tan başkasına meyletmeyesin. Eğer böyle bir şey yaparsan hiçbir hayra muvaffak olamazsın. Üstelik Allah seni nefsinle baş başa bırakır.

Dolayısıyla bütün bu hususlarda Allah'tan yardım dile, emirlerine uyma noktasında sadece O'nun rızasını talep et, sakın O'ndan başkasını isteme. Eğer bu hususa dikkat eder ve bütün ihlâsınla Allah'a yönelirsen, inşallah Allah seni irşad edecek, muvaffak kılacak, sevecek, kötü şeylerden uzaklaştıracak, Âlim billâh olan seçkin (*asfiyâ*) kulları gibi seni de mestur kılacaktır. Nitekim o kullar Allah'ın lütfu ile O'nun ilmine nail olmuşlardır. Allah cümlemizi sevdiği ve razı olduğu şeylere muvaffak kılsın, nefislerimizin şerrinden muhafaza buyursun. O'ndan başka güç ve kudret yoktur. La Havle vela kuvvete illa billahi'l-Aliyyi'l-Azîm.

Dördüncü kısım ise amel etmeyi, Allah'a kulluğu bilmektir. Bunun esası şudur: Allah sana birtakım şeyleri emretmiş ve birtakım şeyleri yasaklamıştır. Emrettiği şeyleri yapmak itaat, yasakladığı şeyleri yapmak ise masiyettir.

Allah sana, emir ve yasakları konusunda ihlâslı olmanı, Kitap ve Sünnetin ışığında hidayet yoluna yönelmeni, amellerinin derinliklerinde kesinlikle Allah'tan başkasına yönelik hiçbir şey bulundurmamanı emretmiştir.

Sakın açık (*zahir*) günahları terk edip de gizli (*bâtın*) günahları terk etmeyen kimselerden olma! Şunu bil ki, Allah'ın kendilerine mağfiret ve cennet sözü verdiği kimseler böyle kimseler değildir.

Fasit bir niyet ve hastalıklı bir amaç ile hareket edip de insanların göreceği ibadetleri çok fazla yapmak için gayret etme. Böyle yaparsan, bütün ibadetlerin günaha (*masiyete*) dönüşür ve bedenini boşuna yorduğun, dünya lezzetlerine yok yere terk ettiğin yetmezmiş gibi hem dünyada hem ahirette ilahî cezaya maruz kalırsın. Hem dünyayı hem ahireti kaybedersin.

O halde ibadetlerini ihlâs, takva, vera' ile bezemeli, niyetini sadakatle donatmalı, iradeni muhafaza etmelisin.

Bütün amacın samimi niyeti elde etmek olmalıdır.

Gayretin fiillerinde, sözlerinde, ibadetlerinde, günahları terk edişinde ve tüm hallerinde ihlâsa erişmek olmalıdır. Böylece amel marifetine sahip olduğun gibi niyet marifetine de sahip olursun.

Şeytanın gizli şer planları ile seni aldatmasına, seni alt etmesine, ağına düşürmesine, kandırmasına izin verme. Unutma ki, onun pek yama hileleri, çok fena ev aldatici şerri, insana lezzetli gelen yolu vardır ve cahil kimse onun yolunu nurlu ve yakîn dolu yol zanneder.

Oysa o yol şüphe ve karanlık yoludur. Şeytan sana yüz türlü ibadet kapısı açar, ama bununla seni, amellerini helak olacağı en kötü hale düşürmeyi planlar.

Bu yüzden çok ama çok dikkat et! Mümkünse şeytanın hilesini, tıpkı Kur'an'ın harflerini tanıdığın gibi tanımaya çalış. Allah'ın sana emrettiği şey budur. Şeytandan hem ibadet hem isyan konusunda sakın ve ona karşı dikkatli ol.

Uyanık davran, aklına bir şey geldiğinde veya nefsin seni bir şeye çağırdığında ya da seni bir şekilde harekete geçirdiğinde, ilim ve marifet sahibi olmaksızın o konuda hemen harekete geçme. Acele etme, yavaş ol, önce âlimlere sor, onlardan bilgi al, Allah'ı ve O'nun emir ve yasaklarını hakkıyla bilen fakih âlimlerin sohbetinde bulun ki onlar sana doğruyu öğretsinler, Allah'ın yolunu gösterebilirler, derdinin dermanını söylesinler. Sakın yaptığın ameller ile ilgili gerçek bilgi ve marifet sahibi olmadan tuttuğun oruçların, yaptığın ibadetlerin çokluğu seni aldatmasın!

Eğer böyle yaparsan, yani amellerini marifet ile donatırsan; kendini, Rabbini ve düşmanını tanıyarak amel edersen, işte o zaman inşallah amellerin sahih olacak ve sana ilim ve fıkıh kapısını açacaktır. Bu şekilde marifet üzere yaptığın gizli-açık (*zahir-bâtın*) bütün ameller eğer ihlâs ve sadakat ile yapılmışsa Allah onları kabul eder ve sana sevabını verir. Yok, eğer ihlâs ve sadakatten yoksun olarak yapılmış ise o zaman amellerin reddedilir. Onları yapmamış, borcunu ödememiş sayılırsın.

Ama buna dikkat ettiğin takdirde bütün güzel ahlakî hasletlere sahip olmuş olursun. Amellerin sahih ve makbul olur, aklın sebat bulur, vakarın, olgunluğun artar; Allah ile nazar eden, O'nunla konuşan, O'nunla alan ve O'nunla veren seçkin Allah dostlarından olursun.

İşte bu dört şey hakkında marifet sahibi ol ve bunlarla amel et. Bundan gayrısını bir kenara bırak. Böyle yaptığın takdirde kemale ulaşır, ilim ve ameli kendinde cem edersin, ibadet senin doğal halin olur. O zaman da her daim nefsin ve onu sana ve dine karşı olan hevasını suçlarsın. İşte bu hale geldiğinde de, artık bir şey seni öfkeli edecek ya da cezbedecek oldu mu acele etmez, onu sahih nazar ile uzun uzun tefekkür eder, bütün açıklığıyla ortaya çıkarırsın.

Böylece nefsinin gerçek yüzünü ve seni ilahî imtihanı kaybedeceğini şeylere sürükleyişini ortaya koymuş olursun.

Nefsinin iddialarını işte bu marifet unsurlarıyla mukayese ettiğin zaman ortaya şöyle bir surum çıkar:

- Nefsinin, Allah korkusuna mecbur kalmadıkça ondan uzak olduğunu, ama hep Allah'tan korkan kimseler gibi konuştuğunu,
- Takva imtihanı vermek durumunda kalmadığı sürece hem iyilik ehli (*ebrâr*) kimselerin sözlerini söylediğini,
- İspat etmek durumunda kalmadıkça hep sadakat iddiasında bulunduğunu,
- İhlâslı olup olmadığı konusunda imtihan edilmedikçe hep yakîn sahipleri gibi olduğunu iddia ettiğini,
- Öfkeye kapılmadıkça veya hevasına muhalif bir şey başına gelmediği sürece mütevazılık tasladığını, görürsün.

Sana bütün bu iddiaları ortaya attığı sırada seni böyle olduğuna ikna etmeye çalışır. Ancak bu hususlarda onu imtihan edersen hiç de öyle olmadığını, aksine riyakâr ve kendini beğenmiş olduğunu görürsün.

- Sadakat konusunda onu imtihan edersen yalancı olduğunu,
- Allah korkusu konusunda imtihan edersen kendinden emin olduğunu,
- İhlâs konusunda imtihan edersen riyakâr, kendini beğenmiş ve aylak olduğunu,
- Neticede iddia ettiği hangi hususta onu imtihan etsen, Allah, onun o konularda, iddia ettiğinin tam aksi istikamette olduğunu sana gösterir. Bu durumda, kalbindeki hakiki yakîn konusunda, nefsinin iddia ettiği sadakat ve hakikat iddialarının gerçeği yansıtmadığını, gerçek sadakatın sende ne fiili olarak ne de sözlü olarak bulunduğunu görürsün.

Bu durum ortaya çıktığında amellerin fasit olduğunu anlar, sadakat ve hakikat iddialarının ne kadar çirkin olduğunu görür ve bu durumdan dolayı kendini kınamaya başlarsın. Kalbin kirli olduğu halde amellerini sahih olduğunu iddia etmenin ne kadar yanlış olduğunu anlarsın.

Zaten gerçekten sadakat ve hakikat sahibi olsaydın sana fayda ya da zarar veremeyecek olan mahlûkat karşısında kendini sadık ve ihlâslı olarak göstermeye (*tezeyyûn*) çalışmaz, onların da senin gibi

yaratılmış kimseler olduğunu bilirdin. Eğer gerçekten sadık olsaydın amellerin sahih olurdu, imtihan anında hepsi boş çıkmazdı, sadakat ile tevbe eder, ilahî gazap ve cezaya maruz kalmaktan korkar ve bu hal üzereyken ölümün gelip çatmasından endişe ederdin. O zaman da uzun uzun düşünür, sahih bir şekilde nazar eder, ilimden ve akıldan yardım ve irşat talep eder ve seni o iddia ettiğin güzel vasıflardan uzak düşüren, imtihan anında kötü halini ortaya çıkaran sebepleri bulmaya çalışırdın.

Dilinin kalbinin tercümanı olduğunu anlar ve dilinden dökülen sözleri iyice düşünür, dilin hakkı ve sadakati güzelce anlatın isabet edebileceğini, diğer bütün ibadetleri çok iyi bir şekilde yapıyormuş gibi anlatacağını görür, bu güzel tavsif ve çirkin durum karşısında şaşkınlığa düşer. Bu durumda ben şöyle derim:

Eğer dilim böylesine güzel şeyler söylerken kalbim de olanları tercüme ediyorsa, o zaman bu hakikatler dilim tarafından vasfedilmeden önce demek ki kalbimde Allah korkusunun eseri bulunmaktadır. Eğer böyle olmasaydı dilim böylesine iyilik ve ihsan vasıflarını değil, tam aksini anlatırdı.

İşte bu noktada, eğer nefsini ıslah etmeye niyetin varsa, ilim ve marifeti mürşid edinerek, aklın delaletinden yardım alarak nefsini ıslah etmeye koyulursun. Bu durumda ilim, marifet ve akıl sana şu hakikati gösterirler: Nefis marifetin, aklın ve ilmin yolunu değil, hevanın yolunu seçer. Nefsin yaptığı her iyilik insanlar nezdinde itibar ve hüsn-ü zan kazanmaya yöneliktir.

Onu bu konuda imtihan ettiğinde hemen gerçek yüzü ortaya çıkar, hevasına yönelir. Sahip olduğu ilmi, marifeti, akli ve gizli hikmetleri bir kenara atar. Hevası için amel etmeye, onun için öfkelenmeye, onun için razı olmaya başlar. Böylece marifet ve hikmet sana, onun sadakat iddiasının sadece meydan boş iken geçerli olduğunu, en ufak bir imtihan anında foyasının ortaya çıktığını, ihlâs iddiasının aslında süslü ve güzel sözlerden ibaret olduğunu, özü itibarıyla riyakâr olduğunu gösterir. İşin daha tuhaf olanı şudur ki, bu durum daha ziyade kendilerini arif-i billâh olarak gösteren, marifet ve ilim sahibi olduklarını iddia eden kimselerin nefislerinde söz konusudur. Nefisleri konusunda cahil olanların halini artık var düşün!

Bu söylediklerimiz, ibadet ve emel ehli kimselerin nefislerinin sadakat sahibi mi yoksa yalancı mı olduğunu ortaya çıkaran

şeylerdir. Dolayısıyla nefsin sadakat iddialarına sakın bel bağlama! Çünkü onu sadakatini ortaya koymaya zorladığında yalancı olduğu anlaşılır.

Nefsin kendisi hakkındaki hakikat iddialarına sakın güvenme; çünkü onu bu konuda imtihan ettiğinde, hakkı ikame etmeye zorladığında hemen yan çizer.

Kendisini ihlâs sahibi olarak vafetmesine kulak asma; çünkü onu ihlâs konusunda imtihan ettiğinde hemen şüpheleri ortaya çıkar.

Kendisini takva ve iyilik sahibi olarak vafetmesine aldırma; çünkü bu konularda kendisini imtihan ettiğinde, fık-u fücuru hemen ortaya çıkar.

Kendisini Allah korkusuna sahip gibi gösterme iddiasına inanma; zira imtihan ettiğinde onun Allah'tan korkmadığı, aksine kendisini emniyette hissettiği anlaşılır.

Tevekkül ve rıza sahibi olduğu konusundaki iddialarına aldanma; çünkü bırak fakirlikle imtihan olmayı, en ufak bir fakirlik endişesi ortaya çıktığında dahi hemen Allah'tan ümidini keser, tevekkül ve rızayı bir kenara bırakır.

Sabır sahibi olduğuna dair iddialarını ciddiye alma; çünkü onun başına bir kötülük ya da bela geldiğinde sabretmek yerine hemen feryadı basar, kendini tutamaz.

Dünyayı basit görme ve mütevazı olma gibi iddialarına sakın inanma; çünkü onu denemek için biraz üzerine varıp gururunu kırarak olsan hemen kibirlenir ve cebbar kesilir.

Hilm sahibi olduğunu iddia edip meydan boş iken böyle laflar söylemesine itibar etme; zira kendisini eleştiren ve beğenmediği bir hak söze muhatap kılarak onu denediğinde bu hilm iddiasının yalan olduğunu, aksine hemen öfkeye kapıldığını görürsün. Buna karşılık onu aslı esası olmayan uydurma vasıflarla övecek olsan hemen göğsü kabarır ve içi sevinçle dolar.

Çeşitli iyilikleri yapıyor ve görünüşte güzel ameller işliyor olmasına bakıp da ona sakın aldanma! Çünkü onun yaptığı iyiliklere teşekkür etmez, yaptığı güzel şeyler karşısında onu övmezsen hemen kızar. Kendisini daha dindar göstermek ve daha üstün bir şeref payesi elde etmek için bu kızgınlığını gizlese de durum aynıdır. İçten içe öfke doludur.

Gerçek anlamda sabırlı olmayı, ihlâslı olmayı, Allah'tan korkmayı ya da güvenilir, itimat edilir olmayı gerektiren durumlarda ona dikkat et. Böylesi durumlarda onun hiç de iddia ettiği gibi olmadığını göreceksin.

Kendisine nimetleri ihsan edene karşı şükretmesi gereken durumlarda da böyledir. Bütün bu durumlarda o, Allah'a şükretmek yerine kendi nefesine hoş gelen davranışı seçer, kendi gururunu okşayan kimselere teşekkür eder, onları ta'zim eder.

Riyakâr bir şekilde kendisini güzel göstermesine, sadakat ve ihlâs sahibi olmaksızın ve akıbetinden korkmaksızın çokça ameller, ibadetler yapmasına kanma! Yaptıkları ile söyledikleri arasındaki farklılığa dikkat et, hal ve hareketlerinin ve iç dünyasının kötülüğünün bütün bu sözde güzel davranışları nasıl geçersiz kıldığını gör.

2. Kısım

Nasihât kitabı

Nefsin gerçek yüzünü ortaya çıkaran şey, imtihandır

Şunu bil ki, nefsin içerisinde bulunan bütün güzellikler ve çirkinler, doğruluk-yanan gibi bütün hasletler, ancak imtihan anında ortaya çıkarlar. Nefsin barındırdığı şeyin hayır mı yoksa şer mi olduğu ancak böyle durumlarda anlaşılır.

Bu sebeple yapman gereken şey, nefsi akıl terazisine vurmak, onun ortaya koyduğu iddiaları test edip sahih ve gerçek olanlarını kabul, bâtil ve yalan olanlarını ise reddetmek olmalıdır.

Mideyi zapt etmek ve rızkı haramdan arındırmak

Şunu iyi bil ki bu söz ettiğimiz şeylere ancak çok sıhhatli bir azimet ve nefsinin arzularına karşı çok iyi bir niyetle muhalefet etmek suretiyle ulaşabilirsin.

Nefsin arzularına muhalefet etmenin başlangıcı ise mideyi Allah'ın haram kıldığı şeylere karşı zapt etmektir. Nitekim kul midesini zapt ederse uzuvlarına hâkim olur, kalbini tanır ve Allah'a muhalif istekler konusunda nefsine muhalefet etmek ve onu hesaba çekme (*muhasebe*) onun için -Allah'ın izni ile- kolaylaşır. Buna karşılık eğer midenin kontrolünü kaybedersen işlerin zorlaşır. Uzuvların sana karşı başkaldırır, azgınlaşır. Artık kendi halini bilemez ve nefsinin hesaba çekemez olursun.

Eğer Allah'a varan yolu istiyorsan öncelikle Yüce Allah'tan yardım dile, kesinlikle helal olduğunu bildiğin yiyecekleri ye. Yediğin rızkın her türlü haramdan ve afetten beri olmasına çok dikkat et.

Uzuvların haramdan muhafaza edilmesi

Diline hâkim ol. Sadece seni ilgilendiren şeyleri konuş. Muhakkak konuşman gereken ve seni Allah'a yaklaştıracak olan emri bil maruf ve nehyi anil münker gibi şeylerden başka konuşma.

Bununla beraber kulağına, gözüne, eline, ayağına da hâkim ol. Adımını neye doğru attığına ve niye attığına iyi bak ve çok dikkat et.

Bütün bu organlarını kontrol ederken aynı zamanda kalbini de muhafaza et, çünkü her şey kalpten başlar. Eğer kalbini iyi muhafaza edersen her nefesinde ve her düşüncende Allah'ı murakabe edersin. İşte bu, en büyük cihattır.

Tevazu

Bütün bunların başı, sonu, aslı-esası ve özü ise tevazudur. Zira ancak mütevazı olursan bütün bu hasletlere ulaşabilir, bunları ve daha fazlasını yerine getirebilirsin.

Allah'ın izni ile bu şekilde göğsün açıldığı zaman, nur ile doluverir, Allah sana, o zamana kadar bilmediğin şeyleri kendi hikmeti ile öğretir seni her an, her lahza, hiç kimsenin vasfedemeyeceği kadar muazzam medet ve yardım (*maûnet*) ile destekler, marifetini ziyadeleştirir.

Nefis ve şeytana karşı dikkatli olmak

Şeytandan, ordularından, nefsinden ve onun isteklerinden en çok bu makamda sakınmalısın; çünkü bunlar her daim senin amellerinin boşa çıkmasını ve helak olmanı dilerler. Eğer bir göz açıp kapayıncaya kadar boş bulunur, gaflete düşersen, hemen cüret kazanır ve sana saldırırlar, sonsuza kadar helak olma, ilahî rahmetten mahrum kalmaya sebep olurlar.

Sen nefsine merhamet edersin; ama o sana merhamet etmez, seni büsbütün helak eder. Şeytanı razı edecek, fakat Yüce Allah'ın gazabını senin üzerine çekecek olan şeylere seni sürükler.

Bu sebeple çok ama çok dikkatli ol! Gözyaşı dökmeyi, ağlamayı, Rabbinin huzurunda iki büklüm eğilim huşu ve tazarru içinde bulunmayı, O'na sığınıp O'ndan yardım dilemeyi hiç ama hiç bırakma! Her daim Allah'tan yardım dile; çünkü sen koca bir deryanın içindesin! Üstelik bu derya su deryası olsa iyi; çünkü o zaman en nihayetinde sadece boğulurdun! Heyhat ki bu derya ateş deryasıdır, cehennemdir, dipsiz ve sonsuz ateştir.

Nefsin konusunda Allah'a sığın. Hiçbir şey sana nefsinden daha zor gelmesin. Yukarda sayılan şeylerin seni Allah'tan alıkoyduğunu, seni ondan uzaklaştırdığını göreceksin -ki bu yola girince öyle olduğunu göreceksin- seni Allah'tan uzaklaştıran şey bir ibadet dahi olsa, onun şeytandan geldiğini bil ve hemen onu suçla. Bütün gücünle nefsini Allah'a yönlendirmeye çalış, seni ondan alıkoyan her şeyden uzaklaşmaya bak! Unutma ki, düşmanın olan şeytan seni cehennem ateşinde düşürmek istemektedir.

Hikmete giden yol: Susmak

Bil ki hikmete varan yol susmaktır. Sustuğun takdirde kalbine hâkim olursun. Suskunluğun tefekkür şeklinde, nazarın ibret şeklinde, kelamın zikir şeklinde olmalıdır. Hiçbir şeyi suskunluğa tercih etme, hiçbir nedenle suskunluğunu bozma. Ancak Allah'ın senin üzerine farz kılmış olduğu şeyleri eda etmek müstesna.

On haslet

Şimdi sayacağım hasletler, nefislerini muhasebe eden azimet sahibi Allah dostlarının tecrübe etmiş oldukları şeylerdir. Onlar bu hasletlere sahip olduklarında, bunları yerine getirdiklerinde, Allah'ın izni ile yüksek derecelere ulaşmışlardır:

Bunlar elbette ki azimetin kuvvetine, heva ile mücadeledeki kararlılığa göredir. Yani azimeti kuvvetli olan, kararlılık sahibi olan kimse, Allah'ın izni ile hevasına karşı muhalefet etme konusunda

kuvvetlenir. Azimetini kuvvetli olan kimse çok geçmeden kalp faziletlerine sahip olur, Allah ona kapılar açar, yardım eder. İşte burada sayacaklarım, tecrübe edilmiş hasletlerdir. Senden önce Allah'ın nice kulları bunlarla kendilerini terbiye etmişler ve bu sayede çok şerefli makamlara ulaşmışlardır.

Bu hasletlerin ilki; ister doğru söz üzerine, ister yalan üzerine, ister kasten ister sehven Allah adına yemin etmemendir. Zira Allah'ın adını anarak yemin etmeme konusunda hassas davranırsan bu hassasiyet senin Allah adına doğru-yanlış, kasten veya sehven hiçbir şekilde yemin etmemeni, bu tür yeminleri terk etmeni sağlar. İşte bu ahlakı edinir ve bunu alışkanlık haline getirirsen, o zaman Allah sana birtakım kapılar açar ve sen bu kapılar sayesinde hem dinini, azimetini, basiretini, kardeşler arasındaki övgünü, komşular arasındaki saygınlığını artıracak hem de Allah katındaki derecenin yükseltecek şeylere sahip olursun. Seni görenler sende bir heybet-mehabet görürler ve sana uyarlar.

İkinci haslet; şaka veya gerçek, her türlü durumda yalandan uzak durmandır. İşte bu ahlakı edinir ve bunu alışkanlık haline getirirsen, o zaman Allah senin göğsünü açar, amelini saf ve berrak kılar. Sonuçta sanki yalanı hiç tanımamış gibi olursun. Birinin yalan söylediğini işittiğinde onu ayıplar ve düzeltmeye çalışırsın, böylece sevabını alırsın.

Üçüncü haslet; insanlara söz verip de o sözü yerine getirebilme kudretine sahip olduğun halde yerine getirmemek gibi bir şeyden uzak durmandır. Eğer bir söz verirsen, çok açık bir özrün bulunmadıkça o sözü yerine getirmelisin. Hatta en doğrusu, hiç söz vermemendir. Böylesi daha sağlam ve emindir. Çünkü verdiğin sözü yerine getirmemen, bir tür yalandır. Eğer bu hususta hassas davranırsan Allah sana bolluk kapılarını açar, hayâ mertebesi bahşeder, sadık insanlar arasına alır ve seni sever, katında yüce bir makam verir inşallah.

Dördüncü haslet; hiçbir mahlûka lanet okumaman ve zerre kadar bir şeyi dahi incitmemendir. Doğrusu bu, iyilik sahibi (*ebrâr*) ve sadık kimselerin ahlakıdır. Ahlaka sahip olmanın, Allah tarafından dünyada muhafaza edilmek gibi güzel bir akıbeti vardır. Ayrıca Allah'ın senin için ahirette hazırlayacağı büyük dereceler de vardır. Bu ahlaka sahip olursan Allah seni helak olmana sebep olacak şeylerden ve

insanların şerrinden muhafaza eder, ibadet ve itaat ehli (*abid*) kullarına olan rahmeti ile seni rızıklandırır, hem kendi katında hem insanlar nezdinde yer edinmeni sağlar.

Beşinci haslet; Allah'ın yarattığı hiçbir şeye beddua etmemendir. Sana haksızlık etseler bile, onların bu kötülüğünden dolayı beddua etme, sırf Allah rızası için bunlara tahammül et, sözlü ya da fiili olarak onlara karşılık verme.

Unutma ki, bu hasletler insanı yüksek mertebelere ulaştırır. İnsan bu hasletlerle kendisini terbiye ettiği, bunları alışkanlık edindiği zaman hem dünyada hem ahirette çok şerefli mertebelere sahip olur, bütün mahlûkatın kalbinde sevgi kazanır, onları hayra davet ettiği zaman karşılık bulur, mü'minlerin gönlünde hürmet ve izzet uyandırır. Allah cümlemize, lütfu ve keremi ile böyle hasletler bahşetsin.

Altıncı haslet; kible ehli Müslümanlardan hiçbirinin müşrik, kâfir veya fasık olduğunu söylememen, bu hususta şehadet etmemendir. Çünkü bu davranış hem daha merhametlidir, hem sünnete daha uygundur. Ayrıca böyle yapmak, Allah'ın ilminde olan şeylere müdahale etmemek, dolayısıyla Allah'ın gazabını çekmemek, onun rızasına ve rahmetine nail olmak demektir. Bu haslet çok şerefli bir kapıdır ve buna sahip olan kişiye Allah bütün mahlûkata yönelik rahmet bahşeder. Bu yüzden bu haslete dikkat et ve sakın Allah'ın koyduğu çizgiyi aşıp aşırı gitme. Allah cümlemizi bu haslete sahip olanlardan, göz açıp kapayıncaya kadar dahi olsa sünnetten ayrılmayanlardan eylesin.

Yedinci haslet; Allah'ın haram kıldığı günahların hiçbirine göz dikmemen, el uzatmaman, gizli-açık her durumda onlardan bütün uzuvlarını uzak tutmandır. Şunu bilesin ki bu haslet, insana dünya hayatında en hızlı şekilde mükâfat getirecek olan kalp ve uzuv amellerinden biridir. Üstelik bunun ahirette de çok büyük ödülü vardır. Allah cümlemize böyle ameller nasip etsin, kalplerimizden şehveti söküp çıkarsın.

Sekizinci haslet; kimseye küçük ya da büyük hiçbir sıkıntı vermemendir. Senden kaynaklanabilecek hiçbir sıkıntının ve zorluğun hiçbir mahlûka isabet etmesine fırsat verme. Gücün yettiğince bunu yapmaya çalış. Çünkü bu, ibadet ve itaat ehli (*abid*) kulların izzetini tamamlayan, takva sahiplerinin şerefi olan hususlardandır. Bunu yaparsan, insanlara iyiliği emredip onları

kötülükten sakındırma (*emri bil maruf nehyi anil münker*) konusunda işin kolaylaşır, bütün mahlûkat senin gözünde, hak itibariyle eşit düzeyde olur. Eğer böyle olursan Yüce Allah senin makamını yükseltir, seni zenginlik, yakîn ve kendisine güven makamına ulaştırır.

Sırf kendi arzularına, hevana uyarak hiç kimseyi yüceltme, hiç kimseyi alçaltma, hak itibariyle insanlar senin gözünde aynı seviyede olsun. Bil ki bu haslet, takva sahiplerinin izzeti, mü'minlerin şerefidir ve ihlâsa en yakın olan kapıdır. Allah cümlemize bu hasleti bahşetsin, günahlarımız nedeniyle bizi bundan mahrum eylesin. Bunu bahşetme gücü ve kudreti yalnız Allah'a aittir.

Dokuzuncu haslet; insanlardan beklentilerini kesmendir. Onların elinde olan hiçbir şeye tamah etme. İşte en büyük izzet ve en saf zenginlik, en yüce saltanat ve en ulu kıvanç/övgü budur. Saf ve kâmil yakîn, sahih ve şâfi tevekkül budur. Bu, zühdün kapılarından biridir. Vera' bu sayede kazanılır, yaptığın ibadetler bununla mükemmelleşir. Bu haslet, kendisini tamamen Allah'a adanmış kimselerin alametlerinden biridir.

Onuncu haslet ise ibadet ve itaat ehli (*abid*) kulların derecesini yükselten, onları tevazu bineğine bindiren, hem Allah katında hem insanlar nezdinde onlara yüksek izzet ve konum sağlayan, Allah'ın izni ile her dilediklerine kadir hale getiren bir haslettir.

Bu haslete sahip olmadıkça, buraya kadar sayılan dokuz hasletten hiçbirine sahip olamazsın. Çünkü bu haslet bütün ibadetlerin aslı-esasıdır. Takvanın kemal noktasıdır. Allah'tan gizli-açık her durumda razı olan salih kulları, bulundukları menzile ulaştıran şey budur.

Bu haslet şudur; karşılaştığın her insanı kendinden daha faziletli bilmek. Belki de -sen öyle olmadığını düşünsen bile- karşılaştığın kişi Allah katında senden daha hayırlıdır, senden daha yüksek derecelere sahiptir.

Eğer bu kişi yaş olarak senden daha küçük ise şöyle demelisin: Ben bu kadar yıl yaşadım ve Allah'a çok isyankârlık ettim, çok günahlar işledim, oysa bu benden daha az yaşadı ve benden daha az günah işledi. Dolayısıyla benden daha hayırlıdır.

Eğer karşılaştığın kişi yaş olarak senden büyük ise o zaman da şöyle demelisin: Bu, Allah'a ibadet etmeye benden daha önce başladı.

Eğer karşılaştığın kişi âlim bir zat ise şöyle demelisin: Bu kişi benim sahip olmadığım şeylere sahip olmakla nasiplenmiştir, benim ulaşamadığım şeylere nail olmuş, benim bilmediğim şeyleri öğrenmiştir. Amellerini ilim ile birlikte yapmaktadır.

Eğer karşılaştığın kişi cahil ise şöyle demelisin: Bu kişi Allah'a isyan edip günah işlemiş olsa bile, o günahları cehaletten dolayı yapmıştır, oysa ben günahları bilerek işledim. Üstelik ömrümün sonunda benim sonum nasıl olacak, onun sonu nasıl olacak bilemem.

Eğer karşılaştığın kişi kâfir ise şöyle demelisin: Kim bilir belki de bu şahıs -Allah'ın ilminde mukarrer olduğu üzere- Müslüman olacak ve ömrünü bu şekilde tamamlayacak, ben ise (Allah muhafaza) kâfir olup ömrümü öyle tamamlayacağım! Böyle düşünerek, seni küfürden ve dalaletten muhafaza buyurduğu için Allah'a hamd etmeli, Allah'ın emrine itaat ederek kâfir kişiye buğz edip ondan uzak durmalı, bununla beraber kendi sonunun kötü olmasından da korkmalısın.

Gerçek şu ki, senin nefsinin seni meşgul edecek o kadar çok hali vardır ki, bu durumda başkasını küçük veya kötü görmeyi mümkün değildir. O halde, -eğer karşındaki kişiyi gerçekten kâfir ve sapkın olduğunu ve Allah'ın iman sayesinde seni ona üstün kılmış olduğunu, seni küfürden muhafaza etme nimetini ihsan etmiş, sana tevhid lütfunda bulunmuş olduğunu bildiğine göre- ahir ömründe bu hal üzere olarak ölüp ölmeyeceğin hususunda emin olmamalı, kâfir kişinin de iman etmeden öleceği konusunda emin olmamalıdır. Bu durumda, nefsinin akıbetinden endişe duyduğuna, ömrünü nasıl tamamlayacağından emin olmadığına göre, nefsinin kesin olarak kurtuluşa ermiş olduğunu düşünmemeli, o kâfir gibi küfür üzere ölme tehlikesi ile karşı karşıya bulunduğunu unutmamalıdır. Eğer böyle düşünürsen kibrini yok olur, gururu bırakırsın ve nefsinin seni azaba sürükleyecek türden bir değişikliğe asla uğramayacağı konusunda emin olmazsın.

Eğer karşılaştığın kişi bidat ehlinden ise de aynı kâfir kişide davrandığın gibi davranmalısın. Her ne kadar bu kimselere buğz beslemen, onlardan uzak durman, onların bâtıl ve sapkın inançlarından seni muhafaza buyurmak suretiyle Allah'ın seni onlara üstün kıldığını bilmen gerekiyorsa da kalbinden şunu hiç çıkarmamalıdır: Senin de işlemiş olduğun nice günahlar vardır.

Üstelik gaybı bilen Allah'ın ilminde senin geleceğin kim bilir nasıl yazılmıştır? Bunu bilemediğine göre, kendini şu andaki durumda kâfir ve bidat ehli kimselerle mukayese edip de ahirette onlardan daha hayırlı bir durumda olacağından, sen kurtuluşa ererken onların helak olacağından emin olamazsın. Çünkü gelecekte onların ve senin hallerinizin nasıl olacağı ile ilgili ilmi Allah sana bahşetmemiş, bunu senin için “gayb” kılmıştır. Evet, bu kimselere buğz beslemeli, onlardan uzak durmalı, onların bâtil ve sapkın inançlarından seni muhafaza buyurmak suretiyle Allah'ın seni onlara üstün kıldığını bilmelisin; ama bu arada, sanki geleceği biliyormuş gibi, kesin bir şekilde kendini kurtuluşa ermiş, onları ise helak olmuş olarak görmemelisin. Böyle yaparsan kibirden uzak durmuş, onları küçümsemekten kurtulmuş, kendini onlardan daha hayırlı zannetme yanlışına düşmemiş olursun.

İşte bu; şefkat ve korku kapısıdır, nasihatın ve tevazuun başı da sonu da budur. Eğer bu hale vasıl olursan -inşallah- Allah, rahmetiyle seni bütün şerlerden muhafaza buyurur. Böylece Allah için nasihat eden kimselerden, Rahman'ın dostlarından ve sevdiklerinden, Allah düşmanı olan şeytanın ise düşmanlarından olursun.

Bu vuslat ve rahmet kapısıdır. Bu kapıya ulaşırsan kibir ve kendini beğenme (*ucb*) yollarını geçmiş, din ve dünya konusunda kendini aziz bilme noktasını aşmış, yüce makamlara ulaşmış bulunursun.

İbadetin özü, esası budur. Abidlerin, zahidlerin ve kendini Allah'a kulluğa adanmış olanların (*nâsiklerin*) varabileceği nihai şeref makamı budur. Bundan öte fazilet yoktur.

Bununla beraber bütün mahlûkat karşısında dilini tutmasını bilmelisin. Amellerin ancak böylelikler tamama erer. Kalpteki kin, haset, kötülük ve kibir ancak böylelikler çıkar. İnsan her halinde bu tür kötülüklerden ancak böylelikle kurtulur. Dilin, konuşman, yürüyüşün ve davranışların gizli açık her durumda bir/aynı olmalıdır, bütün insanlar nasihat konusunda senin gözünde aynı olmalıdır.

Allah'ın yarattığı herhangi bir varlığı kötü bir şekilde anıp yahut onu ayıplayıp ya da yanında onun kötü bir şekilde anılmasını isteyip veya buna razı olup da diğer taraftan insanlara nasihat eden kimselerden olma. Unutma ki böyle bir davranış ariflerin afeti, nâsiklerin ve zahidlerin helakidir. Ancak Allah'ın kalbini ve dilini muhafaza buyurduğu kimseler bu afetten beri olurlar.

İşte burada saydığımı on hasleti esas al, bunları muhafaza et. Böyle yaptığın takdirde müjdeler olsun sana; zira bu hasletler seni Allah'a daha yaklaştıracak, onun fazlından dana çok nasiplenmene vesile olacaktır. Allah cümlemize bu hasletlere sahip olmayı, bunlarla amel etmeyi lütfetsin. Doğrusu bu hasletlerden mahrum olan kimse, helak olmuş, hem de sonsuza dek helak olmuş demektir.

Şunu bil ki, şeytan ve yandaşları her fırsatta seni helake sürüklemek istemekte, bunun için her vesileyi değerlendirmektedirler. Ne zaman bir hayra yönelsen şeytan hemen onu boşa çıkarmaya çalışır. Seni hem dünyada hem ahirette mahrum etmek ister. Bu sebeple çok dikkatli olmalı ve ona karşı muhalefette çok ciddi ve gayretkeş davranmalısın.

Niyeti halis kılma

Allah sana merhametiyle muamele etsin, şunu bil ki takvanın esası, abid ve sadık kulların amellerinin temeli, “niyet”tir. Sadık ve abid kimseler Allah rızası için herhangi bir günahı terk ederken veya herhangi bir ibadeti yerine getirirken, bütün bu davranışlarını “niyet” üzerine bina ederler.

Niyetini ıslah etmelisin, zira dünyanı da ahiretini de ancak bu şekilde ıslah edebilirsin. Niyeti ıslah etmek seni her türlü helak yolundan kurtaracaktır. Bu yüzden, niyeti ıslah etmemek gibi bir şansın, alternatifin yoktur. Her neye ulaşacaksan ancak niyeti ıslah etmekle ulaşabilirsin. Niyeti ıslah etmek, Allah'ın sağlam ipidir.

Her şeyden önce niyetine yönel, onu ıslah etmeye çalış; zira azimet niyetle olur. Sana açılacak olan bütün kapılar, ilahî ruh adına sana ulaşacak olan her şey ve Yüce Allah'ı bilme (marifet) hususundaki her zerre ancak halis niyetle mümkündür. O halde niyetine dikkat et. Niyet seninle Allah arasında olan gizli ameldir. İnsanın söz ve davranışlarındaki ihlâs ve sadakat, ancak niyetle kalbe yerleşir. Halis niyet olmaksızın hiçbir şey yapayım deme, yeme, içme, konuşma, bakma ve diğer ne olursa olsun; Yüce Allah'ın seni görmekte olduğu tüm davranışlarını halis niyetle yap.

Allah sana merhametiyle muamele etsin, şunu bil ki eğer niyetin iyi ve sahih olursa, asla yenilgiye uğramayan ordular seninle birlikte olur, kendisini uyku tutmayan ve asla gaflete düşmeyen bekçiler

başında bekler. Halis niyet, bitmez tükenmez bir hazinedir. Senin bütün sermayen, bütün kazancın ve neticede elde edeceğin her şey odur.

Allah'ı hiç aklından çıkarma, niyetini halis kıl. Ancak böylece ihlâsa ulaşabilirsin. Doğrusu insanların çoğunluğu, salih niyete sahip olmaksızın birçok ibadeti yapmak üzere çabalamaktadırlar.

Niyet ancak marifetle olur, marifet de ancak niyetle. Biri diğerinden müstağni kılmaz, biri diğerinin yerine geçmez. Bu yüzden sen niyetini ıslah etme konusunda kararlı ve gayretli ol; zira ancak böylelikle ihlâsa ulaşırısın. Bu, ilahî heybet ve azametinin, Allah'a karşı duyulan korku, ürperti, hayâ ve dikkatin meskenidir.

Niyetini bütün afetlerden arındırmaya çalış ve salih niyetle amel et. Allah cümlemize niyet konusunda marifet ihsan eylesin, niyetlerimizi ıslah etmeyi, bütün kusurlardan arındırmayı nasip etsin. Doğrusu niyette bulunacak bir tek kusur, insanı helak olmaya götürür.

Kusurları bilme

İbadetlerle ilgili kusurları da günahlarla ilgili kusurları tek tek, çeşit çeşit bilmelisin. Bu, çok önemli bir kapıdır, Allah'ın izni ile takvaya buradan ulaşılır.

Tevbe

Allah sana merhametiyle muamele etsin, şunu bil ki temizlenip arınmaya (*tahâret*), kalbini nurlandırmaya (*celâ*) ve iyi niyete ulaşmanın yegâne yolu tevbe etmek, huşu içinde olmak, haramlardan uzak durmak, bütün şehvetleri reddetmek, şüpheli şeylerden sakınmaktır. Bu saydıklarım senin bütün ihtiyaçlarını karşılar, sendeki bütün fesadı ve kötülüğü ıslah eder.

Hz. Peygamber'in sahabelerinin yolunu izlemek

Takva konusunda sana en çok yardımcı olacak şey, Hz. Peygamber'in sahabelerinin yolunu izlemektir. Bu sebeple bidat olan, sonradan ortaya çıkarılan şeylerden uzak dur, sahabelerin yolunu izlemeye istekli ol. Şunu bil ki, dinde sonradan ortaya atılan her şey bidattir, her bidat dalalettir ve dalalet ehli kimseler cehennemliktir. Allah cümlemizi cehennemden muhafaza buyursun.

Şunu bil ki, Hz. Peygamber'in sahabelerinin yolunu izlediğin takdirde en sadık ve sağlam olan tercihi yapmış, hüccetini bulmuş, muradına ermiş olursun. Bu sebeple, hiçbir konuda sahabeye muhalefet etme; zira onlar, apaçık bir nur sahibiydiler, hakke'l-yakîn üzere idiler. Onların yol ve yöntemlerini izle, sakın peşlerinden ayrılma, onlara muhalefet etme. Onların peşinden ayrılır veya onlara muhalefet edersen, sana da muhalefet edilir.

Allah'a sığınma

Her durumda Allah'a sığın, O'ndan yardım ve muvafakat dile. Edebe varan yola girmek, amelinde sağlıklı olmak ve içerisinde bulunduğun sıkıntılardan kurtulmak istiyorsan, o zaman yeme-içmende, giyim-kuşamında, namazında, orucunda ve bütün tasarruf ve hallerinde Allah'a yönelmeli, itidalli olmalısın. Âlî ve Azîm olan Allah'tan başka güç ve kudret yoktur.

Nefsine acı; çünkü o senin bineğindir. Üzerine çok varıp da onu nefret ettirme, kendisine gerekli olanı yine onun hayrı için, layıkıyla ver. Şunu bil ki çok zorlu bir yola girmiş bulunuyorsun ve bu yolda dostun az, düşmanın çoktur.

Bütün işlerinde Allah'tan yardım dile, çünkü sana her konuda yardımcı olacak olan O'dur, kalplerin anahtarı O'nun elindedir, bütün âlemlerin nefesleri ve düşünceleri O'nu kudretindedir, gizli olanı da gizlinin ötesinde olanı da bilir, dilediği ve razı olduğu kimseler için kalplerin kapılarını açan O'dur.

Bütün işlerinde Allah'tan yardım dile, Allah senin yardımcın olduktan sonra düşmanlarını umursama. Dost ve koruyucu olarak Allah yeter. Allah cümlemizin yar ve yardımcısı olsun. Kudret sahibi O'dur, her hayra götüren O'dur, her şerden kurtaran O'dur.

İhlâs ve teennî

Allah sana merhametiyle muamele etsin, şunu bil ki, Allah rızası için yapmış olduğun hiçbir amel küçük değildir. Bu yüzden, amacın amellerini kemiyet olarak çoğaltmak değil, ihlâslı bir şekilde yapmak ve onları her türlü afetten arındırmak olsun. Namaz, oruç ve zikir ibadetlerini yeterli miktarda ve devamlı olarak eda et. Allah sana bir hayır kapısı açtığı zaman da o kapıdan içeriye gir.

Allah'ın farz kıldığı şeyleri yerine getirmek ve haramlarından kaçınmak dışında hiçbir işinde aceleci olma, her işinde teni ile hareket et. Mümkünse her işini gününde yap, hiçbir işi ertesi güne erteleme. Haram olan işlere gelince, onları bir an dahi olsa terk edebiliyorsan hiç durma, terk et. Yardım Allah'tandır.

Bu yola girip ilerlemeye karar kıldığın vakit Allah'a hamd ve şükret. Kalbinde kuvvet nişaneleri görmediğin halde kendini sürekli nafilelere koşarak zorlama. Unutma ki, kalpte kuvvet nişaneleri bulunur. Bunlar dikkat ve gayret nişaneleridir. Eğer bunları kalbinde bulundurursan o zaman Allah'a hamd et, bütün şehvet ve iradeye rağmen kalbindeki bu kuvvetin devamlılığı sebebiyle Allah'a şükret. Dikkat ve şefkat kalbinde her zaman bulunsun, yerine getiremediğin ilahî emirlerden dolayı sürekli esef ve hüznün duy. Geçmiş günahlarından dolayı her zaman pişmanlık hisset ve tevbe et. İşte bu nişaneyi kalbinde bulursan, o zaman kalbini hesaba çekmeye başlarsın. Bu durum, Allah'ın hüccetinin sende bulunması demektir. Böyle bir durumda halini iyi düşün, tefekkür et.

Dikkati elden bırakmama

Sürekli uyanık ve dikkatli olmalısın. Bu duruma da ancak dilini tutarak, yeme-içmeni kısıp mideni terbiye ederek ve uzlet haline girerek ulaşabilirsin. Allah cümlemize bahşettiği nimetini devamlı kılsın. Bizlere zararlı olan şeyleri ve faydalı olanları tanımamızı nasip etsin, kalplerimizin kulaklarını açsın ki, ilahî emirleri ve yasakları akledelim ve onları Allah düşmanı şeytanın isteklerinden ve yasaklarından ayırt edelim.

Eğer bu hususta ileri mertebelere hızlıca vasıl olur ve bu ahlaka sahip olursan Allah seni hevanın karanlıklarından kurtarıp kalp temizliğine vasıl eder. Kalp temizlenip aydınlandığı zaman artık Allah'ın seni çağırdığı şeylere nazar eder ve O'nun çağrısına uyarsın, nefsinin ve şeytanın çağırdığı şeyleri de fark eder ve onlardan uzak durursun. İşte bu durum, ancak kalbin aydınlanması ile olur. Kalp aydınlanınca saf ve salih olur, saf ve salih olunca da Allah'ın izni ile bedeninin diğer bütün uzuvları salih olur. Bütün hayırlara Allah'ın izni ve yardımıyla ulaşılır, bütün şerler O'nun yardımıyla terk edilir. O'na ibadet et, kurtuluşu isteyen, Allah'ın huzuruna çıkıp hesap vereceğini bilen, Allah'ın kendisine gizli-açık bütün davranışlarını soracağını farkında olan ve O'nun bu hesabından kurtuluşun tek yolunun ilahî af, mağfiret, ihsan ve lütfun yanı sıra sadakat ve istikametten geçtiğini bilen bir kimse olarak nefsini her daim hesaba çek.

Nefse karşı husumet

Böylece nefesine karşı husumet makamına ulaşır, onun seni çağırdığı heva ve heveslere muhalefet eder, Allah'ın emirlerini nefsin arzularından ayırt edersin. Bu yüzden gece gündüz nefsini öldürmeye, arzularını ve kuruntularını gömmeye çalış. İbadetleri erteleme alışkanlığını yok et. Bu kötü huyları sürekli kına, hesaba çek. Böylece umulur ki güçleri kırılır ve boyun eğerkler. Allah cümlemize bu konuda yardımcı olsun, günahlarımızı bağışlasın.

İşte nefsinin bu karanlığını ve kötü ahlakını yok etmeyi, onu kalbinden söküp atmayı başardığın zaman, artık Rabbinin katında tertemiz olursun. Bu yüzden, ondan sonra nefsini hiçbir şeyle kirletme.

Temizlik ve hayat boyu ibadet

Şunu bil ki, kalbinde gizli-açık afetler mevcut iken ya da sende hala bir tek kusur, kötü huy, kötü ahlak emaresi bulunuyor iken, temizlenip arınma makamına ulaşamazsın.

Fakat burada sözünü ettiğim iyi hasletlere ulaşmış olmakla ibadetlerden muaf olacağını asla ve asla düşünmeyesin! Böyle bir şeyin hiçbir zaman olamaz. İbadetler ölüm anına kadar devam ederler.

İşte bu, Allah'tan korkan ve O'nun rahmetinden ümitvar olan, O'na tevekkül eden, verdiği nimetleri itiraf edip ondan yardım dileyen kimselerin makamıdır. Eğer kalbin bu makama ulaştıysa sebat etmelisin. Çünkü bu kapı, temizlik kapılarından biridir.

Kul bu duruma varınca kalbinden emin olmaz, sırat köprüsünü geçip cehennemi geride bırakıncaya dek korkudan azade kalamaz. Her zaman hüznü, tasalı, kaygılı ve korku doludur. Hüzün kalbini kırıp dökmüştür. Ahiret günü gelip de orada hesabı geçip cehennemden kurtulduğuna ilişkin ilahî haberi alıncaya dek rahat yüzü göremez.

Temizliğe giden yol

Allah sana merhametiyle muamele etsin, şunu bil ki, Allah'ın hoş görmediği bütün her şeyi terk edip O'nun sevdiği şeylere yönelmedikçe, kalbinden bütün dünya sevgisini söküp atmadıkça temizlik makamına ulaşmaz, edepten nasiplenemez ve kalbini arıtıp saf hale getiremezsin. Dünya kaygıları güttüğün, dünyalık işler için hüznü, hüznü, hüznü sürece ibadetlerin tadına varamazsın. Bu tür şeyler kalbinden çıktıkça, onların yerini ahiret alametleri alır. Kalbinin her bir noktası temizlendikçe oraya bir ahiret nişanesi yerleşir. Oradan çıkan her bir dünyalık kaygının yerine ilahî hidayet, basiretin ve marifetin bir bölümü geçer.

Bu şekilde nefsinin kötülüklerini didik didik araştırıp onlardan kurtulmaya çalışmalısın. Bir kötü ahlak emaresi tespit ettiğinde onu temizleyip güzel ahlakı yerine geçirmelisin. Böylece temizlik ve Allah'a sığınma makamına ulaşırsın.

Susma ve tefekkür

Bil ki kul için dünyada en sağlıklı yol susmak, sürekli zikir ve tefekkür etmektir. Bunlar insanın ahiretteki ecrini artıran şeylerdir. Kul

nefsini kınamayı tekrarladıkça nefsinı tanır, Rabbinin nimetlerini zikrettikçe de O'nun nimetlerini tanır. Allah'ın çetin azabını tefekkür etmen sende Allah korkusunu artırır. Kulun yeterince şükretmiyor olması nedeniyle nefsinı kınaması, Allah'ın ona daha fazla nimetler ihsan etmesine vesile olur.

Şeytanın tuzakları

Allah sana merhametiyle muamele etsin, şunu bil ki, şeytanı çeşitli tuzakları vardır. Bunların ilki, kul Allah'ın emirlerini yerine getirmekle meşgul iken onu şehvete çağırması, örneğin ona, “*sadaka verdikten, cihat ettikten, sıla-i rahim yaptıktan ve iyilik yolunda infak ettikten sonra, çalışıp helal dünya malı kazanmanın bir sakıncası yoktur*” gibi şeyler söyler. Eğer bu sözlerle şeytan seni kandırır ve bu kapıdan kalene girmeyi başarırsa derhal kendine gel ve onu kınamaya başla, Allah'tan yardım dile.

Üç farklı abid insan

Allah sana merhametiyle muamele etsin, şunu bil ki, insanlar amel/ibadet konusunda üç kısımdır:

Birinci kısım insanlar, doğruları ve sevapları bildikleri halde nefislerine uyar ve bunları yapmayı sürekli ertelerler. Neticede Allah'ın huzuruna çıkıncaya kadar bu halleri devam eder. Bu kimseler, eğer Allah kendilerini affetmezse, ahirette sırat köprüsü üzerinde uzun müddet bekletileceklerdir.

İkinci kısım insanlar, doğruları ve sevapları bilen ve bunları yapmayı kalben isteyen, Allah'tan kendilerini iyi insanların makamına yükseltmesini temenni eden, Allah kendilerini sevdiği için bu makamlara ulaşacaklarını iddia eden kimselerdir. Bu kimseler tamamen aldanmış insanlardır.

Üçüncü kısım insanlar ise doğruları ve sevapları bilen, azığını hazırlayıp Allah yoluna koyulan, nefsinı her daim hesaba çeken kimselerdir. İşte Allah'ın huzuruna varıldığında kurtuluşa erecek olanlar bunlardır.

Şimdi bir düşün bakalım: Sen bu guruplardan hangisine dâhilsin?

İstikamet üzere olmaya yardımcı olacak hususlar

Allah sana merhametiyle muamele etsin, şunu bil ki, yediğin şeyi haramlardan arındırmadıkça, uzuvlarını ve kalbini afetlerden kurtarmadıkça hiçbir amelin saf olmaz.

Geceyi ibadetle geçirme konusunda sana en çok yardımcı olacak şey, yeme-içmeyi azaltmaktır.

Şehvetleri terk etme ve onların kalpteki izlerini yok etme konusunda sana en çok yardımcı olacak şey, Allah'ın günahkârlar için hazırladığı ve uyarıda bulunduğu cezayı sürekli olarak tefekkür etmektir.

Susma konusunda sana en çok yardımcı olacak şey, insanların kendilerini kaptırdıkları şeylere dalmaktan uzak durmak, uzlete çekilmektir.

Tefekkür konusunda sana en çok yardımcı olacak şey, halvet (yalnızlık)tir.

Eğer halim olmak istersen Allah'ı zikret.

Fakîh olmak istersen bildiklerinle amel et.

Zahid olmak istersen Allah'ın senin için seçtiği şeyleri benimse, yarın için bir şey biriktirme. Kimsenin bilip tanımadığı, adı sanı bilinmeyen biri olmayı dile.

Âlim olmak istersen kendini Kur'an ahlakına ada. Kur'an'da dört türlü ayet bulunur:

- Sana emir veren ayetler,
- Sana yasak bildiren ayetler,
- Seni şevk ve ümide sevk eden ayetler,
- Seni korkutan ayetler.

Kur'an'dan yüz çevirirsen şifadan yüz çevirmiş olursun. Kur'an'a sarılırsan cennet bahçelerinde konaklarsın.

Allah korkusu sahipleri

Bil ki, Allah korkusu sahipleri üç türüdür:

Birincisi, tevbesinin kabul edilmeyeceğinden korkandır. Bu kişi tevbe için amel eder, sürekli halden hale intikal eder.

İkincisi, iyiliklerinin kabul edilmeyeceğinden korkar. Bu da sürekli iyiliklere yönelir.

Üçüncüsü ise kalbinde halis niyet ve ilahî azameti yerleştirmiştir, bu durum onun kendisi için iyilik yapmasına dahi engel olmaktadır. Bir sekînet ve vakar halindedir. Sürekli huşu, tezellül ve tefekkür halinde olup hep Allah'ı zikreder. Bu kul kendisini sürekli olarak cehennemlik görür.

Bunlar, yaptıkları ibadetlerin kusurlu olmasından ve günahlardan daha beter hale gelmesinden korkmaktadırlar. Bir düşün, ibadetler konusunda bu kadar Allah korkusu taşıdıklarına göre, günahlar ve ilahî ceza konusunda ne kadar korkarlar?!

Allah sana merhametiyle muamele etsin, bak bakalım sen bunlarda hangi guruba dâhilsin?

Ahireti tercih etme (îsar), zikir ve şükür

Ahiret konusunda insanlar iki türlüdür:

Bir gruptakiler, dünyalık bir lokma nasibini aldıktan sonra tamamen ahireti tercih ederler.

Diğer gruptakiler ise fakir ve ihtiyaç sahibi de olsalar, ahireti dünyaya tercih ederler. Bu gruptaki insanlar tamamen dünyadan geçmişler, dünya ehlini terk etmişlerdir.

İnsanlar zikir konusunda iki gruptur:

Bir gruptakiler, Allah'ı dilleri ile zikrederken kalpleri gafildir. Bunlar zikrin tadını da lezzetini de alamazlar.

Diğer gruptakiler ise Allah'ı hem dil hem de kalp ile zikrederler. İşte bunların karşısında şeytanın tuzakları çok cılız kalır.

İnsanlar şükür konusunda iki gruptur:

Bir gruptakileri, daha fazla şükür isterler.

Diğer gruptakiler ise sürekli Allah'a şükür eder, aldığı her nefeste ve her göz kırpmasında Allah'a etmesi gereken şükürde kusur etmiş olmaktan dolayı kendilerini kınarlar. Bunları Allah korkusu o kadar

sarmış ve kendilerini o kadar şükre adanmışlardır ki, bu durum onları daha fazlasını istemekten alıkoymuştur.

Namaz

İnsanlar farzları eda etme hususunda üç gruptur:

Birinci gruptakiler, namaza durduklarında kalplerine hep dünyevî tasalar dolar. Bu düşünceler kalplerini sağa sola evirip çevirir. Bunlar Allah'tan ve onun ikramından uzaktırlar.

İkinci gruptakiler, namaza korku ve ürperti ile dururlar, namazlarının kabul olmayacağından endişe ederler. En ufak bir yanlış yaptıklarında namazı iade ederler. Bunlar kendilerini namaza verebildikleri ölçüde ecir alırlar.

Üçüncü grup ise namaza başlamadan önce, Allah korkusu ve şefkat ile kendilerini hesaba çekerler. Kalplerine Allah korkusu dolar. Namazda Allah'ın huzurunda durduklarını bilirler. Rivayete göre bunların üç hasleti vardır:

- Başlarından aşağıya semanın bulutlarından iyilik yağar
- Baştan aşağı her tarafları melekler tarafından kuşatılır
- Bir melek şöyle seslenir: Rabbine münacat eden şu zât bir bilse, yaptığı ibadetin kusursuz olduğunu!!

Nefis muhasebesi

Amelleri tartma konusunda insanlar iki gruptur:

Bir gruptakiler nefsini hesaba çeker, onun ne halde olduğuna bakar ve ona karşı hüccet sağladığı, onu yanlış yolda olduğunu gördüğü zaman ise nefsinin yakasını bırakır, hatalarından gaflete düşerler. Bunlar şeytanın tuzağına düşmüş kimselerdir.

Diğer gruptakiler ise nefislerini muhasebeye çeker, kendileri ile hevaları arasında akli hakem kılar, aklın meyl ettiği şeyi alır reddettiği şeyden uzaklaşırlar. Bunlar nefis muhasebesi yapmak ve hevaya muhalefet etmek sayesinde, kötülüklerini tanırlar. Bu şekilde halden hale geçere ve nihayet Allah'ın seçkin kullarından olurlar. Bunlar dünyada gam ve kedere en çok gark olan kimselerdir. Ölüm anı geldiğinde bile Allah korkusundan tir tir titrerler.

İyilikleri tartma konusunda insanlar iki gruptur:

Bir gruptakiler, nefislerini iyilik konusunda tartar, maksat ve istikameti anlar, dünyanın acısını tatmak istemezler. Dereceleri ve istikameti görmüş olmalarına rağmen hevalarından dolayı ilerleyemezler. Bunlar dünya ve ahiret arasına kalmışlardır. Allah kendilerine fazl-u ihsan etmedikçe bunların ahirette hiçbir nasipleri yoktur.

Diğer gruptaki insanlar ise nefislerini iyilik konusunda tartar, maksat ve istikameti anlar ve dünya ile olan bütün alakayı kalplerinden kesip atarak bütün benlikleri ile ahiret amellerine yönelirler.

Gece namazı

Gece namazı konusunda insanlar üç kısımdır: Ganimet ehli, Selamet ehli, Hüsrân ehli.

Ganimet ehli olanlar, insanların gaflette olduklarını görür ve kendilerini ibadete verirler. Bunlar, ibadetlerin sevaplarını alan ganimet sahipleridir.

Hüsrân ehli olanlar, insanların geceleyin gaflet halinde oluşlarını fırsat bilip çeşitli günahlar işleyerek kendilerine yazık ederler. Bunlar hüsrana uğrayan kimselerdir.

Kalbi selim olanlar ise Müslümanlara hüsnü zan beslerler, uyuduklarında da uyanık olduklarında da kimseye zulmetme, kötülük yapma gibi bir düşünceleri olmaz. Bunlar ne bir kazanç elde ederler, ne de kayba uğrarlar.

İnsanların gündüz halleri de böyledir. Kimi insan gün boyu kendisini cehennemde yakacak olan ateşi toplar ve hüsrana uğrar, kimi insan bütün günün Allah'a ibadet ile geçirir ve ganimet sahibi olur, kimi insan ise her iki durumdan da uzaktır.

Kalbi afetlerden arındırmak

Allah sana merhametiyle muamele etsin, şunu bil ki, muhakkak edep sahibi olman gerekir. Bundan başka seçeneğin yoktur. İbadet ehli kimselerin yaptıkları en faziletli ibadet, haramlardan uzak durmaktır. Bu yüzden sürekli olarak kalbini hesaba çek, afetlerden

arındır. Zira kalbinden veya uzuvlarından bir tek afeti söküp atman, o afetten habersiz olarak yapacağın büyük ibadetlerden daha hayırlıdır.

Allah'tan yardım dile. Âlî ve Azîm olan Allah'tan başka güç ve kudret yoktur. Her ne hal üzere olursan ol, kalbinden Allah korkusunu asla ayırma. Ne kadar çok çalışıp ibadet edersen o kadar çok Allah'tan kork, zira şeytan senin hafif bir tökezlemeni kollamakta, seni helak olmaya sevk etmek istemektedir.

Keramet iddiacılarından uzak durup Kur'an'a sarılmak

Allah sana merhametiyle muamele etsin, şunu bil ki, kulun işlediği kalp amelleri ona gayb ilmi kazandırmaz, geçmişte ne olduğunu bilemediği gibi gelecekte de ne olduğunu, Allah'ın ilminde nelerin bulunduğunu bilemez. Bu tür şeyler gördüğünü iddia edemez. Sadece sahih hadis-i şeriflerde mevcut olan bilgilerle yetinir. Kim kıyamet ahvalinden veya Âlemlerin Rabbi olan Allah'a ait, sadece O'nun bileceği işlerden bazılarını bildiğini, arşı, kürsüyü veya Yüce Allah'ı gördüğünü iddia ederse yalan söylemiş ve doğru olan yoldan çıkmış demektir. Hatta böyle kimselerin kalbinde bu tür düşüncelerin giderek kök salmasından ve bunların neticede bidat ehli olup insanları bidate çağıran kimseler haline gelmelerinden endişe edilir. Yine kim miraca çıktığını, Yüce Allah'la konuştuğunu, bir gecede Mekke'ye gittiğini (*tayy-ı mekân*) veya buna benzer, sadece peygamberlere has şeyleri yaptığını iddia ederse, o kişi yalancı, sapkın ve insanları saptıran bir kişidir.

Bu iddiaları dile getiren kimse, sadık da olsa zındık da olsa, aldırma, ondan uzak dur ve dikkatli ol.

Nur'u, melekleri veya hurileri gördüğünü iddia eden kimse de yalancıdır.

Allah'ın nuru, ilim ve Kur'an'dır. O, hak ile bâtılı ayıran marifettir. Allah sana merhametiyle muamele etsin, bu konuda çok dikkatli ol, böyle iddialar ortaya atarlardan uzak dur. İslam'ın ilk devrinde, yani Hz. Peygamber ve sahabeler ile onları izleyen tabiin devrinde yaşanan amele ve sabit rivayetlerle aktarılan ilme itimat et.

Bidatlerden uzak durmak

Sakın ibadetlere veya dindeki diğerkonulara insanların sonradan ihdas ettiğı şeyler karıştırayım deme! Çünkü bu din, sadece ilk nesilde öğrenilen ve yaşanılardan ibarettir. Allah'tan kork ve eski âlimlerin dediklerine sarıl. Bidatçilerin uydurduklarından var gücünle kaçın.

Tavsiyeler

Kadınlar konusunda çok dikkatli ol, sakın fitneye düşme, yoksa helak olursun!

Genç delikanlılardan uzak dur, onlara yakınlaşma, onları kendinde uzaklaştır!

Dilini tut, sırrını herkesten gizle! Unutma ki, içinde yaşadığımız şu günler, insanlardan kaçma günleridir. Eğer var gücünle faziletler elde etmeye çalışır ve nafil ibadetler yapmaya koyulursan, yaşadığın çağın insanları ile olan ilişkilerinde yerine getirmen gereken farzları aksatmandan endişe edilir. Allah'tan yardım dile ve insanlardan uzaklaş, ömrünün geride kalanında yaptığın şeyler için nefesine hayıflan ve ağla.

Kible ehli mü'minlere nasihatini sakın esirgeme, iyi olsun kötü olsun diğer bütün insanlara nasihat etmeyi de elden bırakma. Seni kınayacak kimselerin kınamalarından korkma. Allah elbette sana yardım edecektir.

Dost seçimi

Önce komşunu seç, sonra ev al; önce yol arkadaşını seç, sonra yola çık.

Hasetçi kimselerle dost olmaktan sakın. Çünkü hasetçi kimseler, takdir-i ilahi konusunda Allah'a isyan ederler.

Gıybetçi, iftiracı, yalancı, laf taşıyıcı, ikiyüzlü ve münafık kimselerle dost olma. Dikkatli ol, çünkü bunlar insanı hem dünyada iki paralık ederler hem de ahiret azabına neden olurlar.

Sadece mü'min ve sadık kimseleri dost edin.

Zamane ehline karşı çok ama çok dikkatli ol; ama özellikle de nefsine karşı dikkatli ol, çünkü gerçek ve gizli düşmanın nefsidir.

Şeytana ve yandaşlarına karşı da çok dikkatli ol. Şu devirde yaptığın her işte uyanık davran.

Gevşeklik karşısında dikkat

Bir ibadete azmettiğinde sakın gevşeklik gösterme; zira düşmanın olan şeytan ve nefis, seni tam da bu noktadan avlamak ister. Azmin kırıldığı zaman ümitsizliğe düşme ve derhal Allah'tan yardım dile. Zira her abidin illa ki bir gevşeklik, zayıflık anı olmuştur. Bu gevşeklik kâh bidate yönelme konusunda olur, kâh sünneti terk etme konusunda olur. Allah cümlemizi gizli-açık tüm bidatlerden muhafaza buyursun.

Sonuç

Allah sana merhametiyle muamele etsin, işte ben, bütün bu nasihatleri, olanca gücümle dile getirmiş bulunuyorum. Doğrusu nasihatçi olmayan ve nasihatçileri sevmeyen toplumdan hayır gelmez.

İşte bu yazdıklarım sana, tüm okuyanlara ve bunlarla amel edecek olanlara nasihatlerdir. Bunları sakın kimseden saklamayasın.

Bu nasihatleri iyi kavrayacak ve uygulayacak kimseler pek nadirdir. Allah cümlemizi böyle nasihatlerden nasiplenen, bunlarla amel eden kullarından eylesin, sevdiği ve razı olduğu şeylere yöneltip muvaffak kılsın.

Hangi hal üzere olursan ol, bu kitabı her gözünün önünde bir ayna gibi bulundur, çünkü ben burada gerekli tüm nasihatleri sıraladım. Allahın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun.